KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 458.

II 133354

ספר

מזקנים אתבונן

או

דבר בעתו

מִזְּקֵנִים אֶתְבּוֹנָן, כִּי פִקּוּדֶיךָ נָצָרְתִּי.

(תהלים קי"ט).

חלק ראשון

בי"ג פרקים גדולים, עם הערות רבות ונחוצות בכל מקצעות התורה, להאיר דרך רבותינו הפוסקים, ולהראות צדקתם, ומקורי דבריהם, כי הכל עשו יפה בעתו, ידעו עת לכל דבר; התורה והחכמה היו תאמים יחדו; גם יתבררו דברים רבים, על פי זקנינו, הנוגעים להלכה בכלל, ולטריפות הריאה בפרט, בדברים אשר הם מעשים בכל יום.

מאת

בן ציון כ"ץ

בן הרב ר' אברהם צבי הגאב"ד בדויג שליט"א,

ווארשא

בדפוס האחים שולדבערג דוקא 1 №

שנת תרנ"ד לפ"ק

МИЗКЕНИМЪ ЭСБОНЕНЪ

т. е. Отъ старцевъ учился я разуму.

соч. БЕНЪ-ЦІОНА КАЦЪ.

ВАРШАВА.

Въ типографіи Б-въ Шульдбергъ, Дикая № 1.

1894.

Дозволено Цензурою
Варшава, 14 Іюня 1894 года.

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

דברים אחדים!

לא לספר לכם, קוראים נכבדים, תולדותי באתי, כי מה לכם ולי? „אני" אינני נוגע לכם במאומה, כי אם ספרי, ולמה אבא להלאותכם „בדקדוקי אניות"?... לא לעשות לי שם בין המחברים באתי, כי ידוע אדע קול העם בראותו ספר חדש: „המעט לנו, כי עוד באת להוסיף טפה למים שאין להם סוף? רב לנו רב!" יודע אנכי, וגם כל מחבר יודע זאת! אך כל אחד לנפשו ימצא פתחון פה לאמר: „לא עלי..." ספרי לא ככל הספרים — ואמנם מי זה יראה נגעי עצמו? רגש אהבת עצמו יתעה כל איש! אולם לולא הרגש הזה לא יצאו גם הספרים הטובים לאור עולם! ועלינו רק להבחין בין תכלת לקלא אילן — אמנם טוב הדבר! אך מי זה יבחין? לכן לפנים בעמנו היה תקון גדול „הסכמות", ובלעדי זה לא יהין איש להדפים אם על הלכה, או על פלפול, דרוש, וכו'! ומה טוב ומה נעים היה הדבר הזה, כי כל ספר יבא במשפט לפני גאוני הזמן, תקוה גדולה נשקפה אז להספרות התלמודית, כי אך טוב נחזה בהספרים היוצאים חדשים לבקרים! אך ישראל רחמנים בני רחמנים הם, „ומדת הרחמים" לא אחת ושתים היתה בעוכרינו — מצב עמנו החומרי היה אז ברע, ואז רבו הלומדים, אשר לא קוו למצא לחם ממשמרת הרבנות, וגם אלה אשר מצאו אז משמרת בערים הקטנות, חיו חיי צער, לחם צר ומים לחץ, ולפעמים גם אפס „לחם צר", והקבה דורשת תפקידה, והעוללים מבקשים לחם, — ולכן בקשו להם „מחיה" לחבר חבור ולסובב בערים, למען מצא לחם לפי הטף; ובבא מחבר אמלל כזה, אשר זה חלקו מכל עמלו, לפני הגאונים אשר על פי הרוב היו בערים הגדולות, ובעיני העני היו כשלוי ארץ, לבקש הסכמה על ספרו, מה יעשו הגאונים? הימנעו ממנו את הטוב הזה, ויגזלו את תקותו האחרונה, מנת חלקו, ושעשועיו בחייו המרים? היקשיחו לבם כצור חלמיש? עמנו וביחוד גאונינו אינם מסגלים לזה כלל! לכן רבו כמו רבו ספרים, אשר בהם לית מאן דפליג, כי נוח להם שלא נבראו משנבראו, ומדת הרחמים הזאת, השחיתה כל חלקה טובה, ורבו בנו ספרים משחיתים הוד ספרותנו היקרה. וגם בחלק „הדרוש" רבו ספרים המעקמים את הכתובים, ותולים בוקי סריקי בדברי חכמינו ז"ל, עד כי טכסו עצה גאוני ועד ד' ארצות, לבלי תנתן רשות להדפים ספרי דרוש (כן ראיתי בהסכמה אחת מאת הגאון ר' גבריאל ממיץ, לספר „יד אבי שלום" על דרוש, וגם בהסכמה לספר „אבק סופרים" הזכיר במלים קצרות מזה, אך בכל זאת הוא בעצמו וגם עוד גאונים לא שמו לב כי מחבר „אבק סופרים" היה מן הנוטים לכת שבתי צבי שר"י, כאשר נראה מהקדמתו) אך התקנה לא יצאה לפעולת ידים! — הגאון בעל שאגת אריה" — כאשר העתקתי את דבריו בפרק י"ג בספרי — כתב „כי ראוי לקרוע על הדרך

החדשה בספרות התלמודית, כעל ספר תורה שנשרף", ובכל זאת כל הספרים אשר נדפסו אז, ואשר עליהם דבר את דבריו, נדפסו בהסכמת גאוני הזמן!— כמעט ברוב הסכמות אנחנו רואים: „אין לי פנאי לעיין, אך... אוקי גברא על חזקתיה", ופעמים רבות ראיתי: „לית כהלין כתבא למקרא, אך שמעתי את שם המחבר", ובכן לא הסכמות על החבור אנחנו רואים, כי אם על המחבר! אם נתבונן בעין פקוחה, על שני ספרים שונים אשר יצאו לאור בימי הגאון בעל „נודע ביהודה" הוא הספר „חדושי רז"ה", הנדפס עתה מחדש בירושלים בשנת „השמ"ש" אשר הוא אחד הספרים הטובים בספרותנו התלמודית, ובספר „אור חדש" על פסחים, ונראה בהסכמות אשר הסכימו אז, רוב דברים אך למותר, כי ההסכמות לפי ערך המחברים, ולא לפי ערך החבורים... ומה זר הדבר! מה לנו להמחברים?—

אנכי כתבתי ב„הצפירה" (שנה העברה גליונות 56-155) מאמר „דבר לא בעתו", לעורר כי לא עתה העת לשום לב לשעשועים בספרות, כי אם לעשות דבר נחוץ למען עמנו וספרותנו, להוציא לאור מכתב עתי חדשי מקדש לתורה ולספרותנו העתיקה; הלא לראבון לבנו נוכל עתה לקרא: „בשנו מכל עם" הנה בצרפת החפשית ראינו מספר כתבי העתים, אשר יצאו לאור בשנת 1880 למספרם, וביניהם נחשבו תשעה וחמשים מכתבי העתים לעניני אמונה, ובה הלא החיים לחוד והספרות לחוד, והאמונה לחוד, ובכל זאת יוצא מכ"ע בעניני אמונה אחד לשבע מאות אלפים איש לפי מספר יושביה— ואנחנו אשר דתנו הקדושה היא חיינו וארך ימינו, גם לאומיותנו, בה פתרונים לשאלות החיים וכו', ובכל זאת אין אף מכתב עתי אחד לכל אחינו בני עמנו, אשר לא ימלאו בו רוב דברים, ושיחות קלות היוצאות מפי בעל כפתורים נוצצים, הפרוסים הגאיונים, כאלו על זה עולמנו עומד! האין זאת לנו לחרפה ולכלמה ומה יאמרו אחינו אשר שמעו רק את שמע ספרותנו, ואותה לא ידעו?— „מתה ספרותנו העתיקה!" האין זאת דאבון לב ונפש?—לא להרבות פלפולים נחוץ לנו מכתב עתי, כי לזה טוב רק בספרים מיוחדים,— כי אם מכתב עתי השם עין על כל שאלות הרבנות, על כל הדברים הנוגעים להלכה למעשה, ולשום עין על הספרים היוצאים חדשים לבקרים, להלל את הספר הראוי לתהלה, למען תוכל הספרות לעשות חיל, ולזרות הלאה הספרים על פי דרך הפלפול העקום!—וגם על הספרים הטובים נחוצה שימת עין, כי שגיאות מי יבין.

הנה הראב"ד חבר השגות על הרי"ף, הרמב"ם, בעל המאור. הרא"ה ז"ל חבר ספר „בדק הבית" על ספר „תורת הבית" להרשב"א ז"ל, והמהרש"ל באו"ה כתב השגות על הרמ"א אשר היה צעיר ממנו לימים, וכל זאת לברר הדברים, כי טוב „לטוד חברים", ועתה כל אחד מחבר לעצמו, כאלו אין הדבר שוה בנוק העת לשום עין בדברי חברו.

אך האם מצאו דברי מסלות? לראבון לבבי עלי להשיב לא ולא! הסבה היותר נכונה היא השאלה הארורה „כסף מאין ימצא?", השאלה הואת תשים לאל את כל מגדלים הפורחים, כאשר יִדרֹש כסף אין איש בבית! וגם עוד

סבה אחרת, כי קוראי מכתבי העתים היומיים, יקראו את המאמרים על פי רוב בעת נים ולא נים היר ולא תיר... ועבר זמנו בטל קרבנו, והם נפסלים בלינה, ועל פי רוב הם לצור על פי צלוחית! אמנם גם יש יתרון בם כי קוראיהם רבים, ובין רבבות קוראים אולי תמצא אזן קשבת, — אבל המוציאים לאור יודעים את נפש רוב הקוראים, כי להם ינעמו „חדשות שונות" מכל חקירות מדעיות! — ובכלל כן הדבר, בכל מקצעות החכמה ומדע, כי בדברים אשר לא יובנו לכל העם, יש מאספים מיוחדים, ולא לזרוע כלאים.

אנכי זה כבר יותר משנתים, יצאתי לדון לפני גאוני הזמן, בדבר הנוגע לחיי עניים ואביונים, בעניני טרפות במאמר „דבר בעתו", כי עת ללכת בעקבות רבנו המהר"י קארו, להתיעץ בדברים אשר זה נוהג איסור וזה היתר, וגם העירותי בדברים רבים להלכה, כתלמיד הדן לפני רבותיו, כי בדברים אשר כתבו הגאונים כי החמירו לצרך שעה, לא „לשעה הזאת" בצוק העתים!

והנה או נכתבו מאמרים נגדי, וגם הרב הנכבד מטאגאנראג, כתב מאמר גדול לדפוס, אך לא נדפסו המאמרים המתנגדים למאמר „דבר בעתו"! כי לא היה מקום לוכוחים גדולים, במכתב עתי יומי, המקדש לחדשות וילדי יום! יודע אנכי כי אין דבר יוצא לפעולות ידים מבלי התנגדות, כי אין כל הדעות שוות! אנכי לא קראתי את המאמרים אשר התנגדו לי, — ועתה כאשר הנני מדפיס ספר שלם במקצוע זה, אבקש את הרבנים והחכמים הנכבדים, כי יואילו נא למען הדבר הגדול והנכבד הזה, לשלוח אלי דבריהם, על הכתבת (אדרעססע) הרשומה בהודעה בסוף ספרי, אם מסכימים הם, ואם גם נגדי אם אך הדברים נכונים ארפים אותם בחלק שני, למען יתבררו ויתלבנו הדברים, למען ענין נכבד כזה.

אם כי נמרתי בדעתי לבלי דַבֵּר דבר אדות ספרי, כי כלום יש איש שמעיד על עצמו? יראו אחרים וישפטו! אך בכל זאת אדבר „דברים אחדים"! ספרי זה יחלק לשני מחלקות, למחלקה מדעית, — ולעורר בדברים רבים הנוגעים להלכה למעשה. — לא אחת ושתים שמענו תלונת המשכילים, כי הראשונים ידעו רק להחמיר, ודברו סרה על אשר כתבו „המחמיר תבא עליו ברכה", לזאת התאמצתי להראות דרך רבותינו הפוסקים כי הכלל הגדול „התורה חסתה על ממון ישראל" היה נר לרגלם, ובספרי הסירותי דבת העם, אשר הם מלינים על גאוני ישראל, אשר לאורם אנחנו הולכים, — הראיתי לא בראיות התלויות בהשערות, כי אם באותות ומופתים, מספרי רבותינו הגאונים, אשר במקורים ההסתוריים הנמצאים בם, אין להטיל ספק, כי היו בתי מקולין של נכרים, במקומות אשר החמירו שם, על פי איזה דעה יחידית, ובמקומות במדינת קשטיליא ובהעיר שאלוניקי, אשר הנכרים לא אכלו משחיטת ישראל, העמידו דבריהם על דין התלמוד, וגם ימצא הקורא סבות אשר נתחלפו המנהגים, וביחוד במדינת אשכנז, בעשרה פרקים הראשונים בררתי, והוכחתי בראיות ברורות מכל ספרי הגאונים, אשר היו עוד טרם זמן רבנו מהר"י קארו, ובזמן מאוחר מעט, ובהפיץ אור על העבר, יאיר לנו עתה בהוה ובעתיד, — השאלה היותר גדולה הנוגעת לעם ישראל בכלל, ומה יהיה אם ישבו אחינו

במקום אשר אין למבור את הטרפות לאינם בני ברית, כהמושבות בארץ הקדושה, כאשר יתן ה' כי תשתגשגנה, והדבר הזה נוגע לחיי העם בכלל, וכל הקורא את ספרי בשמונה פרקים הראשונים ימצא פתרון ברור כי „מזקנים נתבונן", מזקני גאוני הדור, אשר לאורם אנחנו הולכים! — כבר אמר הקהלת: „יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא, כבר היה לעולמים אשר היה מלפנינו", והדבר הזה כבר היה לעולמים; בדרך רבותינו הגאונים נלך, ולא יאונה לנו כל רע, כי דרכיהם דרכי נעם.

הגאון מהר"ץ חיות ז"ל בראש ספרו „דרכי ההוראה" הציע לרבים כדברים האלה: „ועוד נודע לי ידיעה נאמנה, כמו שהועיל הרמב"ם לנבוכי זמנו, על ידי השלמת חכמת הדת, ונרפאו אנשי דור מהמחלות היותר מסוכנות, מהכפירה מצד אחד ומאמונות הטפלות מצד השני וכו', כן אמנם תקותי נכונה בצור ישראל וקדושו, כי אם גם היום ישתדלו רבני הדור להשלים הכמת ישראל ככל הצורך לה בזמננו זה וכו' כי נוסף עתה החוב על המתבוננים לדעת קורות האומה מאז, וערך מצבה להעם אשר ישב בקרבה, וחכמת הבקרת וכו', יעמלו הבונים לברר האמת מתוך השקר, ותבן מתוך הבר, ואוכל מתוק הפסולת, גם היא תעזור מצדה לגלות נסתרות וצפונות בחיי האומה במה שנוגע לתהלוכותיה והנהגותיה וכו' ולהודיע לנו גם כן קצת טעמים וסברות על איזה תקנות חז"ל; ושתי החכמות העוזרות חכמת קורות העתים וחכמת הבקרת וכו'", עכ"ל.

והנה קול דברים שמענו מהגאון ההוא, וקצר במקום שראוי להאריך להראות מקורים נאמנים לזה! ובאמת אנחנו רואים כי דברי הגאון קולעים אל המטרה, כי חכמת קורות העתים[א]) היא עוזרת לברר וללבן טעמי הדברים הסתומים, ותפיץ אור נגה. ואמנם יראו הקוראים, כי כל אשר עשו רבותינו הפוסקים להחמיר יפה עשו בעתו, כי אחרי אשר אחת היה הדבר, ובאמת „הטחמיר תבא עליו ברכה", ומנהגי מדינת צרפת (בספרנו פרק ב') ומנהגי שאלוניקי (פרק ד') אינם מן הקצה אל הקצה, כי לפי מצב החיים מר כי אתריה ומר כי אתריה, ואלה ואלה דברי אלהים חיים! —

והנה מפרק ח' עד פרק י"ג (ועד בכלל) העירותי בעניינים רבים, ודנתי לפני רבותינו הגאונים בדברים אשר הם מעשים בכל יום ונוגעים להלכה למעשה, ולממון עניים ואביונים. וביחוד מפרק י"א. — וגם מצאתי בדברי רבותינו הקדמונים חדשות ונצורות אשר לא היו נגד רבותינו האחרונים, והדברים נוגעים להלכה למעשה. וספרי זה עומד לפני משפט רבותינו גאוני הזמן הי"ו, כי על פיהם ישק בית ישראל! —

א) לעיר את העוסקים בחכמת ישראל, בקורות דברי הימים, כי ימצאו בספרי זה מקורות רבים הנוגעים לדברי ימינו; ומובן כי ספרי קו"ת מרבותינו הגאונים, הם המקורים היותר נאמנים, והמקורות הנמצאים בספרי לח היו לנגד המוקרים העוסקים במקצוע הנכבד הזה.

ואבקש מכל אשר ימצא לחזק את דברי, או להשיב עליהם, יודיעני כי הענין הזה איננו נוגע לפלפול של מה בכך, כי אם להלכה, וכל הדברים יתבררו ויתלבנו.

וגם הנני להעיר, כי לא תקנתי בדברים אשר העתקתי אותם מספרי שו"ת, אף כי חשבתים לטעות הדפוס, כי אין לי הרשות לתקן כטוב בעיני, וכתבתי בסגנונם, אות באות, ורק לפעמים הצבתי אות השאלה (?) מוסגר.—

וגם עוד הנני רואה חובה לנפשי, להודיע, בדבר אשר כתבתי „התורה חסהה על ממון ישראל", ובבתי מקולין של נכרים החמירו מאד, לא כי לא חסו על ממון אינם בני ברית! חלילה! לא זה המקום להראות בראיות מן התלמוד, כי חקה אחת לכל, ועוד אקוה לה' לדבר במאמר גדול בספרי „התלמוד וההשכלה", אשר ברצות ה' דרכי אויביהו לאור עולם, אך כי התורה נתנה לישראל, ולאינו בני ברית אחת היא אם חסתה אם לא, בעניני טרפות, ואשר החמירו בבתי מקולין של נכרים, הוא כי הנכרים לא היו משחיתים למען ישראל, כי אם לעצמם, ואם נמצאת כשרה לקחה היהודי, ולא היה הדבר נוגע לכל אדם, לבן ברית ולשאינו בן ברית! כאשר עתה הדבר באיזה ערים, אשר רוב יושביהם המה אינם בני ברית, היהודים לוקחים הכשרית, והטרפות ביד אינם בני ברית!—

* *
*

הנני יוצא מאת פני הקוראים הנכבדים, ועוד אקוה להתראות פנים; בספרי הזה לא נטיתי הצדה בענינים צדדיים, למען הגדילו, כי אם רק במקצוע אחד, וכאשר אחזה לי אני לא טוב לערב בספר אחד ענינים שונים, כי אם במקצוע אחד לבאר באר היטב, והנני אומר שלום.

הרג"ד, בחודש ניסן, דיוג.

המחבר.

P.S. אבקש את הקוראים הנכבדים, כי לא יחרצו משפט טרם יקראו אותו עד תומו, כל הפרקים, כי הם מסודרים בסגנון מדעי, וביחוד בחלק שני „חלק המלואים", אשר שם יתבררו ויתלבנו הדברים, וגם החכמים אשר אין להם עסק בהלכה, ימצאו חפץ, בחקירות נוגעות לכלל ישראל.

א.

בבאי הפעם לדבר בדבר הלכה בעניני טריפות, מצאתי חובה לנפשי, לברר מקורי וטעמי המנהגים, אשר נתנו מקום לאנשים אשר חכמים הם בעיניהם, לתלות בזקי סריקי בחכמינו רבותינו הגדולים, כי העמיסו עלינו חומרות רבות, ולא ידעו את מצב עמנו, ולא שמו לב לדברי רבותינו חכמי התלמוד: התורה חסתה על ממון ישראל", ובאמת הנני להראות בעליל באותות ומופתים ראיות אשר אין עליהן תשובה, כי לא כן הדבר, ואלה הדוברים על רבותינו עתק, לא בדעת ידברו, כי באמת הכלל הגדול: „התורה חסתה על ממון ישראל" היה נר לרגלם. — כאשר יראו הקוראים במרוצת דברינו, — ובמקום אשר נגע הדבר לממון ישראל העמידוהו על דין התלמוד, ולא החמירו משום „תבא עליו ברכה".

והנה כל קורא מבין יבין, עד כמה נחוץ לנו להסיר מרבותינו אשר לאורם אנחנו הולכים, דבת עם, ולחראות צדקתם, אשר היא צדקת דתנו הקדושה — ובכל דור ודור הלא ימצאו מתלוננים, ומאז מעולם השיבו רבותינו הראשונים, למען לא ימצאו פתחון פה אלה הבועטים בתורתנו הקדושה, ואלה הם דברי הרשב"ץ (שאלה ס"ז): „והכאתי בזה ראיות לבני אדם הבועטים והמתפקרים, כנגד חז"ל, שאומרים שהם גזרו עלינו גזירות", שאין אנו יכולים לעמוד בהם, שאיסור הסרכות גורם הפסד ואבוד גדול בממונם של ישראל", והרשב"ץ האריך להראות כי הדברים הם מן הדין, ואלו הבועטים אוי להם מענשם, — ובדברי הריב"ש א) (סי' קס"נ): „ומה שהביא אותך לחקור ולשאול דבר זה, הוא לפי שקצת מהמון עם בקצת העתים ביום שימצאו כל הבהמות שישחטו באותו יום, סרכות, בסרכא דקה שבזקות, ומטריפין אותה, הם בועטים ומרחיבים פיהם, ואומרים ברבים דברים שלא כהוגן נגד דברי רבותינו ז"ל, ואומרים ראו כמה לחצונו בגלותנו זה, עד שלא יכולנו להרים ראש מרוב הגזרים אשר גזרונו וגזרו אותנו על האדמה, ואומרים שהדקדוקים ההם בסרכות הדקות בכל הדברים ההם, אין אבוד ממונם של ישראל גדול מזה, ואין זה לפי דעתם, אלא תקנה וגזירה שתקנו וגזרו האחרונים ז"ל להרחקה יתירה, ואתה רגיל להשיב להם, שזו בדיקה שאנו בודקין עתה, אינה תקנה ולא גזירה שתקנו או גזרו האחרונים, אלא קבלה מאבותינו", ובסוף התשובה כתב: „והארכתי לך

א) כפי הגרסה תשובת הרשב"ץ והריב"ש לשואל אחד, „על דבר הסרכות בבהמות מוקדשים".

בזה כנגד המשחיתים והמתאוננים רע בעיניהם, כשהם פורצים גדרים של חכמים וגבול ראשונים ומנהגן של כל ישראל", עכ"ל. ואם רבותינו הראשונים האריכו לבטל דברי המתאוננים רע, בזמנם, עלינו על אחת כמה וכמה בזמננו זה, להראות צדקת רבותינו, אך לא צדקת רבותינו בעלי התלמוד, כי דבריהם אינם צריכים חזוק, לאנשים כמונו, -- על התלמוד מסרנו את נפשנו, ולמותר להכביר מלים, למחזיקים בתורת הרבנים; כי אם רק להראות צדקת רבותינו הפוסקים, אשר לפי ההשקפה הראשונה, נפלאת עד מאד, למה החמירו בדברים רבים, להוסיף על דברי חכמי התלמוד, יען כי "כן נהגו", ומדוע נהגו? הנה אנחנו רואים, בכל פנה אשר אנחנו פונים, את הכלל: "התורה חסתה על ממון ישראל". והנה ראיתי בספר "משפטי בדיקת הריאה" לרבינו יונה זצ"ל (נדפס בוויען בשנת תרל"א), דבר נפלא, כי עקר טעם של בדיקת הריאה, משום הפסד ממון ישראל נגע בזה, וזה לשונו: "טעם לבדיקת הריאה יותר משאר טרפיות, כדי להתיר המכשולים, לפי שהסרכא נברת לעינים, ואם שהן מצויות, אם לא נבדק בהם יבא הדבר לידי הפסד רב, ורבו המכשולות, דפעמים שימצא אדם סרכא בריאה ויחזור על לוקחי בשר לשבור כליהם, ולהריץ מאכלם לפני הכלב, ואפשר מי שאינו הגון שיחום על ממונו, ולא יחוש ויאכל, לפיכך תקנו שיבדוק ואחר כך יקח, אבל שאר טרפיות שתולין בנקב, או בעניני דקים שאינם נמצאים, לא חשו להם חכמים", עכ"ל. ובאמת נפלא טעם זה, וכל רבותינו כתבו טעם אחר, דהוי "מיעוט השכיח", אבל בכל זאת נכבדים לנו גם דברי רבינו יונה, כי עקר בדיקת הריאה, שלא יהיה הפסד רב, -- ואם נבא לכתוב ציוני המקום ת, כי התורה חסתה על ממון ישראל, בספרי שאלות ותשובות, אין אנו מספיקין, רק דוגמא אחת אביא לשון הרא"ש בתשובה (כלל ב' סי' י"ז): "והאוסר עליו להביא ראיה ברורה וחזקה, כי התורה חסתה על ממון ישראל", ועוד כדברים האלה נמצאים פעמים אין ספורות בספרי רבותינו ראשונים ואחרונים, אשר לאורם אנחנו הולכים, והדבר פשוט ומובן, כי תלמוד ערוך בבכורות (כ"ח ע"ב) ובסנהדרין (ל"ג ע"א): "מעשה בפרה שנטלה האם שלה והאכילה ר' טרפון לכלבים, ובא מעשה לפני חכמים ביבנה, והתירוה שאמר תודום הרופא וכו' א"ר טרפון הלכה חמורך טרפון (פירוש צריך אני למכור את חמורי ולהחזיר פרה לבעלים אמר לו ר' עקיבא וכו'", יעויין שם כל הסוגיא, כי טועה בסברא מחויב לשלם מביתו, וכן כתב הגאון יעב"ץ בחלק שני (סי' קמ"ו) והגאון בעל תשובה מאהבה (חלק א' סי' קפ"א) כתב: "מי ששגג והטריף שלא כדת של תורה, חמור ממי ששגג והקיל שלא כדת, כי המקיל שלא כדת, חטאו בין אדם למקום, ושב ורפא לו, ויום הכפורים מכפר, אבל המטריף שלא כדין, אז חטאו בין אדם לחבירו, שהפסיד ממון חבירו, ועונו לא יכופה, עד שישלם מביתו", עכ"ל. וכן הזכיר עוד בתשובותיו חלק ד' בהנהגות, והדברים פשוטים וברורים, ואיך יתכן כי יוסיפו רבותינו הפוסקים חומרות על דברי רבותינו חכמי התלמוד למען הפסיד ממון ישראל? הלא על האוסר להביא ראיה ברורה

וחזקה? — לכן אמרתי לבאר טעמי הדברים, כי כל דבריהם היו דרכי נועם, ובאור הדברים נוגע גם עתה להלכה למעשה, כאשר אוכיח בפרקים הבאים.

ב.

שאלה גדולה היא: מדוע המנהגים מחולקים ושונים בארצות שונות כי יש מקומות אשר חכמיהם העמידו שם דבריהם, על דין התלמוד, ויש מקומות אשר החמירו בהם עד מאד, בעניני טריפות, עוד הרבה והרבה יותר מאשר הוא אצלנו, וכל זאת למה? הלא תורה אחת לכולנו? — וביותר יש חלוקי דעות, בעניני הסרכות, כאשר העיד זה כבר רבינו יונה מגירונדי זצ"ל בספרו „טשפטי בדיקת הריאה": „שענייני הסרכות דתיהם שונות כפי מנהג המדינות, הצגתי אותן לבדהן", וכל זאת מדוע? הנה גם בימי הרמב"ם נהגו מנהגים, אשר לפי דבריו הם נגד חכמי הגמרא, ואלה הם דבריו: „מן הדין היה על דרך זה שאם נמצאה הריאה תלויה בסרכות כמו חוטין, אם היו מן האום של ריאה לדופן, או שהיו ללב או למרפש הכבד, שחותכים את הסרכא ומוציאים את הריאה, ונופחים אותה בפושרים, אם נמצאת נקובה טרפה, ואם לא נתבעבעו המים, הרי היא שלמה מנקב ומותרת, וזאת הסרכא לא היתה במקום נקב, או שמא נקב קרום העליון בלבד, ומעולם לא ראינו מי שהורה כך, ולא שמענו מקום שעושים כן כך; ואף על פי שאלו הם הדברים הנראים מדברי חכמי הגמרא, המנהג הפשוט בישראל כך הוא, כששוחטין וכו' ואם נמצא חוט יוצא מן האום של ריאה, לאיזה מקום שימשך, ואפילו היה כחוט השערה אוסרין אותה", עכ"ל (הלכות שחיטה פרק י"א). ובאמת נפלא הדבר מדוע לא בטל המנהג אשר הוא נגד חכמי הגמרא? הלא התורה חסתה על ממון ישראל? ומאין יצא מנהג נגד חכמי הגמרא?

אולם ראינו לרבנו הרדב"ז (חלק א' סי' כ"ו) אשר כתב: „הקדמה שניה שמנהג שאלוניקי[א]) היה להקל בדבר, וכן המנהג ברוב מלכיות אשר ישראל הם קצבים בעלי הבהמות, ומשום הפסד ממון של ישראל נגעו בה וכו', אבל במצרים נהגו לאסור לחוש לדברי האחרונים כגון הטור והריב"ש ז"ל, בהיות אשר הבהמות של נכרים, ואין הקצבים קונים אלא הבשר", עכ"ל. ובדבריו אשר העיד כי במצרים לקחו היהודים מן הנכרים רק את הבשר, נוכל למצא פשר דברי הרמב"ם, כי הוא היה במצרים, ולכן הניח המנהג כמו שהוא, כי אין הדבר נוגע לממון ישראל, ולמה יבטל את מנהגם, אחרי אשר לא היה הפסד כלל? אבל אין הדבר ברור כל כך כי זמן רב עבר מימי הרמב"ם עד הרדב"ז, ובמשך זמן כזה תקראנה לפעמים חליפות ותמורות, וגם זאת כי מדבריו (פרק י"א הל' י"ט), נראה לכאורה, כי הדבר נגע להפסד ממון ישראל באמרו: „יש מקומות שאם נמצא סרכות מדולדלות מן הריאה,

---

א) יעויין בפרק ד' בספרנו.

אף שאינה דבוקה וכו' אוסרין אותה, ודבר זה הפסד גדול ואבוד ממון לישראל, ומעולם לא נהגו במנהג זה לא בצרפת ולא בספרד, ולא נשמע זה במערב, ואין ראוי לנהוג במנהג זה אלא נופחין אותה בלבד", עכ"ל. הלא עינינו הרואות כי הדבר נגע להפסד ממון ישראל, ולא כבימי הרדב"ז? אבל כל המתבונן בדבריו יראה, כי מה שהוא קורא הפסד גדול ואבוד ממון הוא — מניעת הריוח כי לפעמים תקרינה בבית המקולין של נכרים בהמות רבות בדלדולים א), ועולה מחיר הבשר לפי מיעוט הכשרות, כי דקדק בלשונו „אבוד ממון לישראל", ולא „אבוד ממון של ישראל", ולפי הסגנון נראה מניעת הריוח, כי לולא זה יפלא מאד לשונו: „ואין ראוי לנהוג במנהג זה", הלא כבר הוכחנו (לעיל פרק א') כי המטריף שלא כדין עליו לשלם מביתו, ואף כי אין דרכי לבנות על יסוד כזה, ואין להחליט בברור מזה, כי היו רק בתי מקולין של נכרים, אך את סגנונו נוכל לחשוב לסניף, כי זאת יודעים אנחנו בראיות ברורות, כי בשאר ארצות היו מקולין של נוצרים, וגם במצרים אחרי ימי הרמב"ם היו מקולין של נכרים, כאשר העיד לנו הרדב"ז, ואם כן אפוא אין כל פלא כי גם בזמן הרמב"ם היו בתי מקולין של נכרים, ולכן הניח להם כמנהגם, אף כי הוא לפי דעתי נגד חכמי הגמרא — אך במנהג סרכא תלויה אשר לא נשמע לא בצרפת ולא בספרד וכו' אין ראוי לנהוג כמנהג זה, כי הדבר יוכל לגרום להפסד ממון ישראל, או מניעת הריוח*), או לפעמים — גם כאשר נמצאים בתי מקולין של נכרים — גם הפסד, כי גם להיהודים היו בהמות, והדברים אין צריכים לפנים.

והנה החומרות היותר גדולות ונפלאות מצרפת מוצאן, והחומרא הנפלאה לאסור סרכא לדופן במקום רביתא, דבר המפורש בגמרא להיתרא (חולין מ"ח) מצרפת מוצאה, וזה לשון המרדכי בפרק אלו טרפות: ומעשה בא לפני ר"י מפאריש בריאה דסביכא בבשרא במקום רביתא וכו' וכעס ר"ב והטיל חרם על קהל פריש שלא לאכול ממנה" עכ"ל, וכן כתב בעל המפה ביורה דעה (סי' ל"ט סעיף י"ח): ולדידן אין נפקותא בחלוקים אלו, גם בכל החלוקים אשר יתבארו, כי כבר נהגו באלו הארצות להטריף את הכל, ואין לשנות כי מנהג קדמונים הוא באשכנז ב) וצרפת שאנו מבני בניהם", וכן המנהג בצרפת להחמיר מאונא לאומא הסמוכה, כמבואר במרדכי, דבר אשר גם אנחנו נוהגים היתר, והמהרי"ק בתשובה (סי' ל"ז) כתב: „ובפרט אנו הצרפתים שנהגו בו איסור לכל הפחות במקום שיש חלון, ואפילו מאונא לאונא כסדרן, וכן מאונא לאומא אפילו בלא חלון, וכמו שכתבו הפוסקים שבצרפת נוהגים איסור" — וכן זאת מדוע? למה החמירו בצרפת יותר משאר כל הארצות, האם היא הרת כל החומרות?

א) יעויין תשובת הרדב"ז חלק א' (סי' שכ"ח) שכתב כדברים האלה, ויעויין בפר"ח יו"ד (סי' ל"ט).

ב) בפרק ט' מספרי זה, הראיתי כי מקור המנהגים יצא מצרפת לאסור, ובימים הראשונים באשכנז, אשר היו לפעמים בתי מקולין של ישראל הכשירו, יעוי"ש.

*) ע' הערה לזה בסוף הספר.

אך תשובה ברורה, וטעם גלוי ומובן לכל, על אדות אשר החמירו בצרפת יותר מבשאר ארצות, אנחנו מוצאים בדברי רבינו יוסף קולין (המהרי"ק) בסי' מ' בסוף התשובה: „ואף כי בזמן הזה וכו' ובפרט בין הצרפתים, זהו מפני שרוב פעמים הנכרים משחיטים, בפרט בימים הראשונים, אשר לא היתה הגלות רב, כאשר הוא עתה בעוה"ר, ואז לא היה מצוי כלל שהיהודי היה שוחט בהמת ישראל רק בהמת נכרי", עכ"ל. והדברים המעטים האלה יפיצו אור על דברים סתומים וחתומים, על מקורי החומרות, והמקור ההסתורי הזה, יברר גלוי לכל צדקת רבותינו חכמי צרפת, אשר החמירו לפעמים, נגד חכמי הגמרא, מפני טעם רחוק, ואיזה חששא כי מדוע לא יחמירו? הלא עדות המהרי"ק נאמנה לנו מאד, כי לא היה מצוי כלל, שהיהודי היה שוחט בהמת ישראל, וגם בעת האחרונה, בעת אשר רבתה הגלות, רוב פעמים היו הנכרים משחיטים, ואזיל בתר רובא, ואם אין הפסד כלל מדוע לא נחוש לדעה יחידית? — אז באמת „המחמיר תבא עליו ברכה!".

והנה בימי הר"י מפריש, אשר החמירו בריאה הסמוכה לדופן במקום רביתא, היה מצב היהודים בצרפת טוב ממצבם בימי המהרי"ק כנודע, ולפי דברי המהרי"ק לא היה מצוי כלל בימים הראשונים בצרפת, כי היהודי היה שוחט בהמת ישראל, אין להתפלאות, על כי הטיל חרם על קהל פריש, שלא לאכול ממנה, כי כגון דא המחמיר תבא עליו ברכה!

כי נאמנו דברי המהרי"ק, וכי גם בזמן הר"י מפריש — כשתי מאות שנים קודם המהרי"ק — היה מנהג קבוע בצרפת, כי היהודים לקחו הבהמות אצל הנכרים, אם נמצאה הבהמה טרפה, נשארה לנכרי, ואם נמצאה כשרה לוקחה ישראל, מצאתי עד נאמן רבנו אליעזר בר' יואל (ראבי"ה) מחבר ספר „אב"י עזרא", אשר היה בזמנו, ודבריו הובאו במרדכי חולין (פרק הזורע והלחיים) כדברים האלה אות באות הלוקח פטור (יתר הדברים משבשים ולא אוכל לדעת הגרסא המכוונת) כיון דניהוג (מנהג?) הוא שאם תמצא טריפה, שמניחה לנכרים אימת מחויב משעת זביחה, והאי שעתא לית להו ברירא" עכ"ל, וההלכה הזאת נזכרת ביורה דעה בהגהה (סי' ס"א סעיף כ"ה), ומן הדברים האלה אנחנו רואים כי מנהג קבוע היה בזמנו בתי מקולין של נכרים, ובאמת לא היה מצוי כלל שהיהודי היה שוחט בהמת ישראל!

והנה בצרפת בימי הרב רבינו תם, נראה כי היו בתי מקולין של נכרים, כפי המבואר בדברי „אור זרוע הגדול" (ת"א) וזה לשונו: „בועה בשפולי, וכבר היה מעשה והטריפוה רבנו מאיר ורבנו תם זצ"ל הואיל ונפק מפומא דבעל הלכות גדולות", והדבר מובן גם לבר כי רב דחד יומא, כי בדבר הנוגע להפסד ממון אחרים, אין אומרים „הואיל ונפק מפומא", כי המחמיר לא יחמיר רק לעצמו, וכן מבואר בחולין ברש"י (נ"ג ע"ב) בזה הלשון: „אבל אי הוו פליגי בה, לא הוה משדר להו לקמיה להפסיד מטון ישראל, דכל מקום שיש נדנוד חטא אין חולקין כבוד לרב", ובלי ספק הבהמה היתה בהמת נכרי, ולולא נפק מפומא דבעל הלכות גדולות היה מתירה גם בבהמת נכרי, כי דעת רבנו

תם, כי אסור לאסור את המותר א) כאשר יבואר להלן בספרנו זה (פרק י"ג): וכן הוא בהגהות מיימוני (הלכות שחיטה פרק י"א הל' ו'): על אדות סרבא כסדרן דיש דעות דבעי בדיקה, והריצב"א דרעתו דלא בעי בדיקה, לא רצה להורות הלכה להקל (בלי שפק בבהמת נכרים כמבואר) מפני שהדבר יצא מפי גדולים, אך רבנו תם היה מכשיר בכסדרן בלא בדיקה, אף בבהמה של נכרי, דליכא טעמא דההתורה חסתה על ממון ישראל", — ובזה לא חש לדעת אחרים, כי דעתו שאסור לאסור את המותר, אך בדבר בועה בשפולי, מפני כבודו של בעל "הלכות גדולות", אשר כל דבריו דברי קבלה, כנודע, אסר בבהמת נכרי; ומן דברי רבנו תם, אשר הובאו בהגהות מיימוני, נראה גם כן כי היו שם הנכרים משחיטים, ועל פי שלשה עדים הר"ת, הראבי"ה, המהרי"ק, יקום דבר כי במשך זמן ישיבת היהודים בצרפת, מזמן הרב רבנו תם, עד ימי המהרי"ק היו בתי מקולין של נכרים, ובצדק החמירו בה, וחששו לדעת יחיד, — ואם אולי קרה לפעמים גם בהמת ישראל, לא שמו לב לזה כלל וכלל, אחרי אשר על פי הרוב היו הנכרים משחיטים, ועל פי רבים נתקיימו המנהגים, חומרות רבות אשר לא שערום בארצות אחרות, כאשר הוכחתי.

ונודע כי היהודים גלו מצרפת בימי פיליף הרביעי מלך צרפת, וממנהגיהם נשאר זכר בארצות אשר באו שמה, והחלו לנהוג כן ביחיד בארצות אשר שם היו גם כן בתי מקולין של נוצרים, יען שם לא היה צרך לבקש התרה על המנהגים אשר נהגו בהם איסור, כי לא נגע הדבר להם כלל כמובן, ולפעמים ברבות הימים במצב כזה, הוסיפו עוד חומרות חדשות לבקרים, כי הספקות מתרבים, ובכל דבר יש חלוקי דעות, ובמקום שאין הפסד כלל, הכלל "המחמיר תבא עליו ברכה" היה נר להגלם.

ג.

הנה בארץ איטליה מחמירים עד מאד, כאשר ראיתי בשו"ת "דבר שמואל" לר' שמואל אבוהב זצ"ל (סי' קפ"א): "והמנהג הפשוט במקום הזה, כפי מה שהעידו לפנינו הבודקים, שלא להביא הסרכות לידי נסיון כלל, של נפיחה, מיעוך נענוע או אפילו הגבהה באצבע", עכ"ל, ומובן כי בדבר כזה אין רוב הצבור יכולים לעמוד בו. והנה בדבר הגבהה באצבע עוד התיר רב יעקב גאון, כאשר העתיק הרא"ש בפרק אלו טרפות דברי תשובת הגאונים: פעם אחת נכנסו מר רב צדוק גאון, ומר אבימי וכמה גאונים ותלמידיהם,

---

א) כעין זה נראה בעניו חמץ בפסח, ואף כי דעת רבנו תם חמץ בעניו, ככל זאת לא חפץ לעשות מעשה נגד רש"י; אך לא היה הפסד כזה כי התיר להשהותם, כמבואר בתוס' חולין (ל"ו ע"ח) ובפסחים (ל' ע"ח).

אצל מר יעקב גאון, ואמרו לו שמענו עליך שאתה מתיר הסרוך לשומן הלב, לפרק ולנפח כשר; אמר להם ח"ו לא כך אני מתיר, אלא פעמים, שמתוך רוב שומן הלב, ושומן הבהמה, נסרך לאומות ולאונות, ולעינוניתא דורדא, והתרתי לאחוז הקנה, ולנענע את הריאה שלש וארבע פעמים יפה יפה, אז הנתק הסרכא מאליה אני מכשירה, אבל לפרק ביד לא התרתי, והסכימו כל בני הישיבה, והורו כן לכל ישראל, וכן נוהגין בכל ארץ אשכנז; ומדוע באיטליה המנהג לאסור גם בהגבהה באצבע? אמנם מנהג איטליה, כמנהג בני צרפת, אך הלא גם בצרפת התירו הגבהה, כאשר כתב הכלבו בשם הר"י הלבן, והר"י הלבן, היה בצרפת, — ואיפה שמענו חומרא כזאת? אך באמת אנחנו מוצאים תשובה ברורה ומעם נכון, גם לחומרא זאת, כי היו שם בתי מקולין של נכרים, ולא היה הפסד כלל, כאשר אנחנו רואים בתשובותיו (סי' רל"ט): „ובאופן בריקת הריאה פעמים דרך הצואר בתחלה, ואחר כך דרך פתיחה לטרפש, אם אפשר למנוע הטבחים הכותים, מהרגש הפרדת הקנה מן הושט וכו'", וכן בתשובה (סי' רמ"ה): „על מה שנוהגין לבדוק הריאה אחר חתיכת או שחיטת החזה על ידי הטבח כותי וכו', וראוי לבטלו ולמונעו מחשש סרכות וכו', ואם הקדמונים אשר היו, העלימו עיניהם מקלקול מנהגם, אפשר שהיה לסבת איזה מקרה או אונס, או צרך שעה" — ומן הדברים האלה יראה הקורא כי המנהג היה שם מימים קדמונים, כי הטבחים היו נכרים, ולא יכלו לתקן את המעות מזה אשר נהיה, כמבואר, — וגם המנהג היה שלא לנענע, כי כתב רבינו הבית יוסף ביורה דעה (סי' ל"ט סעיף י"א): „ואין להקל אלא בבהמת ישראל", ואף כי הנראה הקילו במצרים, אף בבהמות נכרים, כי הרדב"ז כתב, כי במצרים היו תמיד הבהמות של נכרים, ובכל זאת, נראה מתשובותיו כי התירו שם להגביה באצבע! אך באיטליה, אשר הבהמות היו של נכרים, ומה להם להכנים ראשם בין הרים גדולים, לכן החמירו שלא לנענע, ומזה יצא המנהג! —

ובארצות ספרד, אשכנז, כאשר אנחנו רואים מספרי רבותינו הראשונים, לא היו מנהגים קבועים, כי פעם בכה ופעם בכה, — היו מקומות אשר היו שם בתי מקולין של נוצרים, או ישמעאלים, ותיו מקומות בתי מקולין של ישראל, ולכן גם המנהגים בדבר הלכה, בעניני טריפות, לא היו קבועים, ולכן כתב רבינו יונה (לעיל פרק ב'): „כי בדבר הסרכות דתיהם שונות למדינותיהם", וכן כתב הרשב"א בתשובותיו (סי' קי"ב): אין לך דבר שנחלקו בו הדעות, כמו שנחלקו בעניני הסרכות, יש מדרך פירוש סוגיות הגמרא, ויש ממנהגי המקומות שהחמירו במקצתן לגדור מפני שהדבר מסור לבל ושמא יבאו להקל אף במה שהוא אסור, לפיכך כל מקום שהבודקים מורגלים להחמיר אפילו שלא כהלכה, אני אומר כך הנהוגו חכמי המקום, ואסור לעבור על דבריהם, עד שנדע שטעו ממש בהלכה", עכ"ל, וכאשר בארתי בפרקים הקודמים, כי במקום אשר הפסד ממון נגע בזה, אין גוזרים גזרות „שמא יבאו להקל אף במה שהוא אסור", ולא שיך מגדר מלתא, לגדור דרך החיים, כי אם יען בבית מקולין של נכרים, ראו לגדור, מפני

שהדבר היה אסור לכל! והנה לא מתשובה הזאת אני דן, ומחליט החלטה ברורה, כי היו בזמן הרשב"א, באיזה מקומות, בתי מקולין של נכרים, כי זה אין צריך ראיה, מהשערה וסברא, כי אנחנו מוצאים דברים מפורשים בתשובותיו [1]: „שאלת עוד טבח השוחט בהמה של קצב כותי, ומניח הבהמות ביד הכותי בין שחיטה לבדיקה, והכותי יכול להכניס ידו דרך בית השחיטה, ולמשמש בכל חלקי הריאה, אם מותרות אם לא? — תשובה: „במקום שראינו שהטבחים מורגלים ובקיאים בכך, מסתברא שאסור ומעשה היה במקומנו אפילו בטבחים ישראלים והעברנום וכו'" (סי' רנ"ח); [2] „שאלת עוד בענין טבח ישראל ומקולי ישמעאל, ומנהגם של ישמעאלים לשחוט לעולם כנגד המזרח, וכן בכל עבודות שלהם מחזירים פניהם וקורין לו „אל קבלה" וכשיבא הישראל לשחוט, לא יניחהו לשחוט לצד ה„אל קבלה" כחקותיהם, וכשמעי א) הדבר חרה לי וכו' שהרי השוחט לשם הרים וכו' — יישר חילך שמנעת וכן ראוי לגעור ולבטל המנהג (סי' שמ"ה). ומן שתי התשובות, אשר השיב למקומות שונים, נראה כי היו אז מנהגים קבועים בתי מקולין של נכרים, ואין כל ספק, כי בתשובתו (סי' ק"ב) כיון לאותם המקומות שהחמירו במקצתם, לגדור מפני שהדבר מסור לכל, ושמא יבאו להקל, כי הדבר היה אחד להם, אחרי אשר היו בתי מקולין של נכרים! — ואם עוד ימצא בעל דין מקום לחלוק, הנני להביא עוד ראיה מדברי תשובת הרשב"א (סי' כ"א): „שאלת בריאה הסרוכה אל הכבד, שהטריפו אותה מטעם המחמיר תבא עליו ברכה, ואתה היית מכשירה, שאין להוסיף על הטרפיות שמנו חכמים, דאסור לאבד ממונם של ישראל וכו' יפה הורו המטריפים כי לא מן החומרא היא זו, אלא מן הדין עכ"ל, נראה כי גם דעתו, כי לו היתה מן החומרא, מצד המחמיר תבא עליו ברכה, אסור לאבד ממון ישראל — כאשר הוכחתי.

ובימי הריב"ש, היו גם כן במקומות רבים בתי מקולין של נכרים, כאשר נראה מתשובותיו (סי' תצ"ז): „מעשה היה בליל שני של ראש השנה ששחט ר' יהושע משבילי פרה אחת במקולין וכו' וגם עתה שחט הבהמה הנזכרת, והכותי הקצב פתח הפרה, כדי שיברוק יהושע הנזכר", ובתוך התשובה נמצאים עוד דברים ברורים, כי הפרות והכבשים היו תמיד של הנכרים — אך בזמנו במקומות רבים, היה הפסד בממון של ישראל כאשר כתב בתשובה (סי' קס"ג) אשר העתקתי לעיל (פרק א'), ולכן הקילו שם בדברים רבים, כי העמידו דבריהם, על דין הגמרא, וזה לשונו (סי' שי"ט): „וידעתי אם יבא אליהו ויאמר לאסור אין שומעין לו, שכבר נהגו להקל, וכן נהגו להקל ביוצאת קצת חוץ למרה, אשר כל הפוסקים כתבו לאסור", עכ"ל, והוא יען כי היו בהמות של ישראל.

ובארצות השונות אשר באשכנז, אין לנו ידיעה ברורה, אך זה ברור

א) הרדב"ז (ח"ו סי' קס"ג) כתב: „אם יקפידו בזה לא ימלאו בני ישראל בשר לאכול לכן רצו הרשאונים לא לחוש לזה, וכן נהגו בארץ הזאת", עכ"ל.

כי מקומות היו, אשר בם היו בתי מקולין של נכרים, וזה לשון המהר"ם ברבי ברוך בתשובותיו (סי' צ' דפוס פראג): „ששאלתם על חזן השוחט ובודק לקהל, והשכירוהו לכך, והקצבים אינם מניחים אותו לברוק, מחמת ששוהה יותר מדאי בבדיקתו, ודרך טבחי כותים להקפיד וכו', ואם אין דרך להקפיד שאר טבחי כותים, ממקום שהבודק שם, ודרך אותם טבחים שבעירכם, להקפיד בכך, וידוע לקהל שהם מקפידים בכך איבעי לקהל לאתנויי וכו' ושלום מאיר בר' ברוך זלה"ה" — ומן הדברים האלה נוכל להוכח, כי היה שם מנהג קבוע בכל הארצות, — טבחי כותים, אבל נודע, כי היו ארצות רבות הנקראות „במדינת אשכנז". ועל דבר מנהגי אשכנז, וגם מנהגי אונגארן, והשתלשלות המנהגים, כי בני ישראל לא עמדו בארצות האלה במצב אחד, עוד אדבר בפרקים הבאים, כי הדברים נכבדים לנו מאד לדעת לעקרי ההלכות, ולבאור מנהגים נפלאים, אשר לא שערם אכותינו.

ד.

זה לעמת זה אנחנו מוצאים, — הנה בימי הבינים, היו מקומות רבים, אשר יושביהם הנכרים לא אכלו משחיטת ישראל כלל, והדבר כמובן, יגרום הפסד גדול, בהמקומות ההם, מלבד אשר לא הוסיפו חומרות, כאונא הסמוכה לריאה במקום רביתא, וכדומה, כי עוד ראו לבטל את המנהגים, אשר נהגו מכבר, על פי רבים מגדולי הפוסקים, והעמידו דבריהם על דין התלמוד, ולפעמים גם על דעה יחידית, — והנה הרב רבינו יוסף קארו בטור יורה דעה (סי' ל"ט) הביא בשם ה"ר דוד יחיא ז"ל: „כי בהרבה מקומות ממלכות קשטיליא, נוהגים אונא או ורדא הסרוכה לאלה המקומות (לב שומן) בדקי לה בפשורי ומכשרי לה", וכתב אחרי כן: „ומה רחוק המנהג הזה שאם הרא"ש אשר הוראתו נתפשטה בכל המלכות ההיא אוסר על ידי בדיקה, היאך התירו הם? — ודע שמה שאמרו שהיו מקילין חכמי קשטיליא באלו המרכות היה, מפני שהנכרים בארצותם ברוב הזמנים היו מחמירים על עצמם, ולא היו אוכלים משחיטת ישראל, והבהמות הטריפות היו מפסידות דמיהן, ואלו היו נוהגים כדעת המחמירים, היה הפסד גדול בממונם של ישראל; אבל במקומות שהנכרים אוכלים משחיטת ישראל, יש להחמיר כדעת הרמב"ן והרא"ש, ומנהג מקומות הרמב"ם והרשב"א ז"ל, וכן מנהג העולם זולת שאלוניקי שנוהגים כמקומות של קשטיליא, מפני שגם שם רוב הנכרים אינם אוכלים משחיטת ישראל, כמו שכתבתי לעיל", עכ"ל, ולעיל כתב: „ומנהג שאלוניקי כסברא זו, מפני שהנכרים הדרים בה רובם אינם אוכלים משחיטת ישראל, ואם לא היו סומכים על סברא זו להקל, היה הפסד גדול בממונם של ישראל, אבל בשאר מקומות שהנכרים קונים הטריפות, אף על פי שהם שחיטת ישראל, כיון שאין הפסד גדול בדבר, אינם סומכים על סברא זו", עכ"ל, והנה עתה עלינו להתבונן, איך נהגו בשאלוניקי בעניני טריפות, אחרי אשר שם היה הפסד גדול כי

הנכרים לא לקחו משחיטת ישראל, האם היו שם רוב בהמות כשרות אם לא? —

א) הקולא היותר גדולה, היא הריאה הסמוכה לדופן, ולשומן וללב וכו', אשר כמעט רוב בהמות הן סרוכות אל שומן החזה, והדופן, ואם מותר לפרק בסכין, כדעת הרמב"ם, לפי הנראה מדין הגמרא, אז באמת בכל מקום ובכל זמן רוב בהמות כשרות, ובשאלוניקי העיד לנו רבינו ה„בית יוסף", כי שם היו סומכים על סברא זו, להקל.

ב) בענין „תרתי לריעותא", אשר בכל תפוצות ישראל נוהגין איסור, נהגו בשאלוניקי היתר, כי טריפות רבות מצויות מזה, כנודע, והדבר יובל לגרום „ריעותא גדולה" לממון ישראל, אחרי אשר הנכרים, לא היו אוכלים משחיטת ישראל, לכן התירו שם, כי אין „ראיה ברורה וחזקה" מדברי התלמוד לאסור, להפסיד ממון אחרים, כאשר כתב המהרשד"ם וכן הביא בפר"ח יו"ד סי' ל"ט, כי הקילו בסרכא תליה מן הבועה, אשר מזה יצא לאסור „תרתי לריעותא".

ג) עוד יותר הקילו, כאשר כתב מהר"י אבן לב (חלק ג' סי' ק"ה): „כפי הנשמע יש חלוק בין מנהג קונשטנדינא למנהג שאלוניקי, ואם באומא היתה הסרכא יוצאת מן הבועה ונאחזה בדופן, שכנגדה בקושטאנדינא שאין עושין נפיחה היא טרפה בהחלט, ולית דין צריך בשש, דאפילו בלא בועה טרפה, ובשאלוניקי נופחין הריאה ומשתדלים להעלות בשר על הבועה, ואם עולה בשר, אז משימים בכלי של מים, ואם אין בצבוץ במים, מכשירין אותה", עכ"ל.

ד) בכנסת הגדולה (יורה דעה סי' ל"ו) נמצאים כדברים האלה: „כתוב עוד בבדיקות הנזכרות בשם מהר"י פיגון ז"ל: אם אטום הוא עם סרכא באונות הדופן, אנן נהגינן להכשיר בלא נפיחה, דלא גרע מנקב, דאמרינן אם דופן סותמתו כשרה, ובמנהגים אחרים משאלוניקי מצאתי דהוא הדין אם נמצאת הסרכא בין החתוכים כשרה בלי בדיקה, וכן מוכח מלשון הרב מוהר"ר עוריה יהושע, שאעתיק לפנינו בס"ד, עוד מצאתי באותם מנהגים והוא שתכסה סרכה כל מקום האטום, והמנהג הפשוט להתיר בשאלוניקי ובקושטא ——— בשם בדיקת מהר"י סמיט (אשר היה בשאלוניקי כמבואר בתשובת אבקת רוכל סי' ר"ט) והמנהג פשוט להכשיר, דאטום הוי כנקב לדעת הרמב"ם", עכ"ל, ועתה אנחנו רואים, עד כמה העמידו דבריהם, על דין התלמוד, הנה בדבר ריאה שנקבה, ודופן סותמתה בסרכא יש דעות, דבעי „סביך", וגם דעת הרשב"א דאטום לא הוי מטעם נקב, ולו בא מעשה כזה לפנינו, חשבנו כמעט ל„ודאי טריפה", מן התורה, ושם בשאלוניקי המנהג היה פשוט להכשיר!!! וכל זאת למה? יען כי חסו על ממון ישראל, פסקו להלכה כדעת הרמב"ם, והקילו תרי קולי, דמגי סריך ואטום הוי מטעם נקב.

ה) אם יש סרכא במקום המחט בריאה, כתב הרשד"ם ז"ל (בבדיקות סי' ל"ו) דדינה בקורט דם, או בסרכא היוצא מן הבועה, וכן המנהג פשוט

אצלנו, דגם בלא סרכא אם נמצאת מחש לא מכשרינן אלא במקום הפסד מרובה (יו"ד סי' ל"ו סעיף ט"ז), ובכנסת הגדולה כתב: ו„בהג"ה כו' למוהר"ר עזרי' יהושע מצאתי: ושמעתי שפה שאלוניקי נוהגים להכשיר", עכ"ל, ומה נשתנה העיר הואת מכל הערים? משום הפסד ממון ישראל!

ו) בכנסת הגדולה (סי' ל"ט): „ובבריקות כו' המיוחסות למהרי"ם מצאתי: „ובשאלוניקי נוהגים להכשיר סרוכה לגרמא לחוד, ואפילו אי איכא נקב בפועל בהריאה במקום הסרכא", וכן ראיתי בספר „פחד יצחק" (אות בועה) „בועה שנסרכה לעצם לבדו טרפה, ובשאלוניקי יע"א מכשירים ע"י בדיקה שעולה על ידי נפיחה" (בשם המהרי"ט יו"ד י'), והנה דברי המהרי"ם, אשר העיד כי בשאלוניקי מכשירים גם בנקב ממש בסרוכה לעצם, והיא דעת הראב"ד, ורוב הפוסקים חולקים עליו והנה הרשב"ש (בנו של הרשב"ץ) כתב כי אף אם יש מנהג להתיר בזה א), אין המנהג כלום (סי' תי"ט), ובכל זאת התירו גאוני שאלוניקי? והנה נודע כי מאז מעולם היו בשאלוניקי גאוני ישראל. — רבו של הרב רבינו בית יוסף מהר"י טאיטאצק זצ"ל, הנודע בחסידותו ובצדקתו, ורבינו המהר"ם אלשיך כאשר יזכיר את רבני שאלוניקי (שאלה נ"ט) יוסיף: „קדושים אשר בארץ המה זלה"ה", והיא היתה עיר ואם בישראל, ובלי ספק נעשה הדבר, בהסכם כל הגאונים (עוד ידובר מזה בספרנו בארך), וגם בזמן הרב בעל „שער אפרים", נחשבה הקהלה „שאלוניקי" לאחת המפורסמות, וכתוב שמה: „זולת אשר יתועדו יחד שלשה רבנים, דהיינו רב אב"ד דק"ק קראקא יע"א במדינת פולין יע"א, והרב אב"ד דק"ק שאלוניקי יע"א והרב אב"ד דק"ק קונשטנדינא יע"א" (שו"ת שער אפרים סי' ע"ב), ובשעת הדחק, במקום הפסד סמכו על דעת יחיד, דעת הראב"ד, להתיר בסרוכה לעצם לבד, וכדברים האלה ראיתי בתשובות מהר"י אבן לב (חלק ג' סי' פ"ז) וזה לשונו: „נדרשתי לאשר שאלוני מקצת החברים החשובים, להודיע ולפרש להם טעם חלוק המנהגים, שנהגו בשאלוניקי להקל, היכא דהריאה סרוכה אל המקומות, שאין הנקב פוסל בהם, ואם עולה בנפיחה מכשירים אותה ובשאר המקומות חוץ משאלוניקי, לא ראינו מי שנהג להקל וכו' וכן נמי שמעתי מהבודקים, שנהגו בשאלוניקי דאי איכא מכה ברופן, אף על גב דאיכא אבעבועות תחת הסרכא וכו' דמכשירין אותה אפילו בלא בדיקה, ולא האמנתי לדבריהם וכו' וממה שכתב החכם החסיד להכשיר היכא דאיכא מכה ברופן, או בשאר המקומות, והשוו שאר המקומות לצלעות, זו היא סברת הראב"ד, אבל הרמב"ן והרא"ש חולקין עליו, וגם בשאלוניקי יש זמן ב) שנוהגים להחמיר, כנראה שבזמן החכם החסיד זה ששים שנה היו נוהגים להקל; — — והרבר תימה ג) שמאחר שרבים מגדולי הפוסקים חולקים

א) יעויין במלואים לפרק ד' בחלק שני, אשר שם יתבררו ויתלבנו הדברים.

ב) כי הגזרות של הישמעאלים, נמתנו לפעמים, כאשר יבואר בספרנו —

ג) יעויין ב„כנסת הגדולה" (יורה דעה סי' ל"ט).

על הראב"ד, איך תפסו להקל באיסור תורה כמותו? וסבור אני שאף הראב"ד לא התירה אלא בבדיקה, שדינן כסרוכה לדופן, ולדופן בעי מכה, ואיך ינהגו להקל כדעת המקיל, ואפילו ידי חובת סברתי לא יצאו, שהוא אינו מתירה אלא בבדיקה והם מתירים שלא בבדיקה? ולכן אני אומר חדא מתרתי שאפשר שתפסו כסברת הראב"ד, אף על פי שהוא יחיד, מפני הפסד ממונם של ישראל, כמו שנהגו הנפיחה מטעם זה, אף על גב דרובא דרובא חולקין על הנפיחה", עכ"ל, ואת הדברים האלה, אך למותר לבאר, והם כדברינו, כי בשעת הדחק סמכו על דעת יחיד, והתירו גם כן בנקבה הריאה וסרוכה לעצם בלבד.

ז) ב„כנסת הגדולה" (סי' ל"ט) כתובים כדברים האלה: „ובבדיקות המיוחסות למהרי"ם מצאתי: „ובשאלוניקי בזמני היו עושין נפיחה אפילו במיעוטא (פירוש מיעוט הסירכא סרוכה למכה בדופן), מאחר דהיו נוהגים לעשות נפיחה, והגיה עליו מהר"י פיגון, עכשיו נוהגים בשאלוניקי שלא בנפיחה", וכפי הנראה המנהג בשאלוניקי משתנה מזמן לזמן, בזמן הקדום — זמן מהריב"ל היו נוהגים אפילו במכה בדופן שלא להכשיר אלא בנפיחה", עכ"ל בעל כנסת הגדולה, ובאות זו העתקתי את דברי המהריב"ל, וסבת השתנות המנהגים, כי בשעת הדחק סמכו על איזו דעה יחידית, אך כאשר רווח להם מעט, והיו יכולים למכור את הטריפות בזול, אף כי היה הפסד, בכל זאת לא הקילו כל כך, — אך כאשר היה הפסד גדול הננו רואים מדברי מהר"י פיגון אשר העיד כי בשאלוניקי הקילו מאד מאד.

ח) בשו"ת „דברי ריבות" למהר"י אדרבי (סי' ר"פ): „בשאלוניקי נהגו להקל ביתרת מקמא אפילו שלא בדרא דאונא", אף כי באשכנז נהגו לאסור על פי המהרי"ו א).

ט) בשו"ת „מטה יוסף" (סי' ו' ח"ב חלק יו"ד): „ונחתי לדינא עם הרב מוהראנ"ח ז"ל והביא ראיה במה שכתוב בספר המנהגים שיש לו מעיר ואם בשאלוניקי יע"א מגאוני עולם וז"ל: „כל סרכא שנקטם במשמוש ידא דטבחא כשמכנים ידו בנחת לבדוק כשרה", — והוא כעין קליפה בנחת אשר עוד בזמן הקדום, לא התירו באופן הזה, רק בשאלוניקי.

י) שו"ת „מטה יוסף" (תשובה הנ"ל): „ואף על פי שנוהגין בשאלוניקי להכשיר בועה בשפולי אונא ב) אף שאין חוט בשר מקיף", עכ"ל, והוא גם אחר זמן רבנו בעל „הבית יוסף", אשר נתפשטה הוראתו בכל ארץ תוגרמה, כי „בועה בשפולי אונא" טרפה! —

א) בדבר זה נוהגים גם בפולין, לא כמנהג אשכנז, על פי המהרי"ו, כי המנהג היה בקראקא להתיר, ולכן כתב הרמ"א ו„אין לשנות" (סי' לה—ג).
אונא ולא „אומא, ואף כי בטור יורה דעה אין חלוק בין אומא לאונא, אך באונא קילא טפי, דהמרדכי פרק אלו טרפות כתב משם רבנו שמואל בן חפני הכהן, דבשפולי האונא כשר, מטעם דמיצר החזה, הוא מקום רביתא, וריאה שנקבה

יא) בשו"ת „הלכות קטנות" (שאלה רצ"ד): „בועה בשפולי ונאבדה קודם שתברק מהו? — (הבונה על שפולי אומא, כי בשפולי אונא מקילים בשאלוניקי אף באין חוט בשר מקיף, כמבואר באות י'). תשובה: כך מצאתי כתוב בבדיקות המיוחסות לרבני עם ה' שבשאלוניקי יע"א דכשרה מדין ספק ספיקא", עכ"ל.

ועל פי הדברים האלה, יראה כל קורא היודע פרק בהלכות טריפות, עד כמה בקשו רבותינו הגאונים הראשונים, לבקש היתר בשעת הדחק, ביחוד באלה הדברים אשר הזכרתי, מאות א' עד אות ז' (ועד בכלל). הנה תורה אחת לבולנו, לחכמי ספרד, וחכמי צרפת, ובכל זאת מה רב ההבדל היה ביניהם בעניני טריפות! בצרפת החמירו בריאה הסבוכה בבשר, אף דמפורש בגמרא להיתירא, מטעם אולי אין אנחנו בקיאים, מה הוא סביך, ובשאלוניקי התירו בריאה שנקבה בפועל, וסרוכה לעצם, וסמכו על דעת הראב"ד, אף כי רוב הפוסקים חולקין עליו, ובכל ארץ תוגרמה, גם כן נהגו איסור, על פי פסק הרמב"ם, — ומדוע סמכו בשאלוניקי על דעת יחיד? אין זאת כי שעת הדחק שאני! עוד אדבר בפרק הבא, האם סומכין על דעת יחיד במקום חשש איסור דאורייתא, בשעת דחק, — יהיה איך שיהיה, זאת ראינו כי בשאלוניקי לא היה מקום לטרפות רבות, אחרי כי רוב הסרכות הן סרוכות אל החזה וכו', ומאונא לאונא הוא מיעוטא דמיעוטא, וגם באונא לאונא נהגו למעך בנחת, ותרתי לריעותא לא היה נוהג כלל, ועוד ועוד, אשר בארתי, ובלי שפק אחרי אשר העמידו דבריהם, לפעמים גם על דעה יחידית, ובטלו את המנהגים אשר

ודופן סותמתה כשרה, וכן הכיח להלכה בשו"ת „בניימין זאב" אשר היה בזמן הכיח יוסף (סי' ס"ח הלכות טרפות בחרוזים). והנה נפלא הדבר עד מאד, הלא בגמ' מפורש והוא דסריך, ובלי סרכת נקב כריאה טרפה, — והנה על רבנו שמואל בן חפני, כי חולי דעתו כדעת רב שלום גאון דלא בעי סריך כאשר הובא בתוספות חולין (מ"ח ע"ח), לך על ה„בניימין זאב" אשר הכיח את דבריו, ים להתפלאות, כי כל הראשונים בטלו את דבריו כולה, — וחולי נוכל לומר כי בדבר בועה בשפולי אשר היא חומרת בעלמא, ואין לה מקור בתלמוד, ים לנרף דעת רב שר שלום גאון ודעת רבנו שמואל בן חפני בהא, ולסניף נוכל לתמכהו, ומכאן תשובה לדברי המהרי"ט (חלק יו"ד סי' ז') כי גם דעת רב שלום גאון דבעי סריך, ובחמת מדברי רבנו שמואל בן חפני נראה דלא בעי סריך כלל דבועה בשפולי הכשיר גם בלא סרכא, וכבר כתב הספר"ח (יו"ד סי' ל"ט) על פי סברת אחרת „כי דבריו זריס". וכבו"ת מהרש"ך (חלק ג' סי' מ') כתב בשפולי חוטא להקל מטעם אחר, וז"ל: „בועה בשפולי חוטא, עם כל זה יראה דהמקיל לא הפסיד, דכיון דהך מלתא דבועה בשפולי חוטא, אין לנו שרש לאסרו, כי אם דברי בעל הלכות גדולות, אם כן כל מה שנוכל לפרש דבריו ולהקל, ים לנו לפרש, והמשמעות שפולי הריאה, הוא שפולי חוטא, כתרגומו בתחתית ההר בשפולי טורא", עכ"ל. ולכן נהגו בשאלוניקי להכשיר, רק בשפולי חוטא, אבר גם הקולא הזאת נגד המנהג, כמבואר בסעיף.

נהגו מכבר לאסור (איך יכלו לבטל יבואר בספרנו להלאה) לא הוסיפו להחמיר, ולא היה מקום כלל להספר „תבואות שור", כי אין קצה להדינים בדבר תרתי לריעותא וכו', וכאשר הנכרים לא אבלו משחיטת ישראל, והיה הפסד גדול, התירו כל הדברים, על פי ההלכה.

עד כמה שונים מנהגי איטליה, ממנהגי שאלוניקי, יראה הקורא בהפרקים הקודמים, וסבות הדברים מבוארות הנה, ואין כל פלא, כי מר כי אתריה ומר כי אתריה, ואלה ואלה דברי אלהים חיים!!

ה.

הגאון מהר"ץ חיות בספרו „דרכי ההוראה" כתב: „עוד אתה צריך לדעת דאותן הדעות היחידות, הנדחות שעושים אותן סניף להחזיק את המנהג שנתפשט, הנה הרשות ביד המורה להעזר מהם, גם בעת הצרך במקום עגון, ובמקום צער והפסד, כי אף על פי, שאין מפרסמין אותם להמון עם, בכל זאת במה שנוגע להמורה ולהכותב דבריו בספר, או בעסקו במשאו ובמתנו לברר הדין לאמתו, אין איסור עליו להביא בהמשך המשא ומתן והפלפול, כל הסברות אשר נאמרו פעם בעולם מאיזה קדמון או אחרון —. הבט וראה דרך המבי"ט בתשובת מרן הבית יוסף, חלק אבן העזר, שרצה לסמוך על דעת הר"א מווארדון מובאה במרדכי יבמות וכו' דבנמבע בספינה אז מותרת להנשא, ואם אמנם כי מרן חולק עליו, ופסק דאף בכי האי גוונא, והחמיר בכאן משאר מים שאין להם סוף דקיי"ל דבדיעבד לא תצא, דכאן היתה מותרת מפי בית דין ע"ש, בכל זאת לא ראינו דמרן יהיה נוהג עם המבי"ט כדין מי שמתיר להנשא במים שאין להם סוף, דהדין דהמורה חייב נדוי, והטעם כיון שהיה לו להמבי"ט לתלות בדעה יחידית, הנה הרשות בידו לסמוך הוראתו בדעה זאת אף על פי שבאמת דוחק גדול הוא לחלק בין נטבע בספינה או לא", עכ"ל.

העתקתי את דבריו, אף כי כל הקורא יראה כי יסוד רפה הוא זה, לכלול כלל גדול ונכבר כזה, על פי ראיה כזאת!—אך באמת קלע אל המטרה בהשערתו זאת — הן נאוני שאלוניקי, אשר היו עמודי בית ישראל, התירו בשעת הדחק „במקום צער והפסד", דברים אשר כבר נהגו לאסור וסמכו על דעת הראב"ד, במקום אשר רוב הפוסקים חולקים עליו.

והנה הש"ך ביו"ד (סי' רמ"ב) פסק, דבאיסור דאורייתא, גם בשעת הדחק אין סומכין על דעת יחיד, וכתב עוד: „אם כן למה כתב המחבר או שאר פוסקים בכמה מקומות אפילו באיסור דאורייתא, דעת היחיד החולק? יש לומר דהא תנן בריש עדיות, למה מזכירין דברי היחיד בין המרובים? שאם יאמר אדם כך אני מקובל, אומרים כדברי פלוני שמעת, ועוד תנן התם שאם יראה בית דין דברי היחיד ויסמוך עליו וכו' ופירש הראב"ד לומר שאם יראה לבית דין האחרון, שהלכה כדברי היחיד הראשון וכו' כמו שמצינו באמוראים שקבעו

הלכה ביחידים בכמה מקומות, ואם לא שמצאו דברי היחיד הראשון, לא היו האחרונים יכולים לדחות דברי הראשונים וכו', עכ"ל, וה"נ אלו היו כותבים המחבר והפוסקים דעת רבים בסתם, הייתי אומר שהוא תורת משה, או מוסכם במשנה וש"ס, ולא היה שום אחרון רשאי לחלוק אפילו בראיות, לכך כותב דברי היחיד, שאם יביא שום אחרון ראיות ברורות לדבריו, יתנו עדיהן ויצדקו, אי נמי משום שמצינו בכמה ארצות ומקומות מחולקים בדינים, ונהרא נהרא ופשטיה, לכך כתבו דברי יחיד, כי אולי יש מקום או מדינה שמורים כן, שיש להם על מה שיסמוכו, עכ"ל הש"ך. ודבריו מה מאד נפלאים בעיני, כי לפי זה, מדוע הביא בסי' ל"ט (סעיף ז') רק את דעות האוסרים בדבר סרכא מאונא לחזה או לשמנונית הלב או לטרפש וכו', והלא הוא בעצמו כתב בבאורו לטור יורה דעה, כי בשאלוניקי נוהגים היתר א), כי לא היו הנכרים אוכלים משחיטת ישראל, וכן בכל המקומות אשר הנכרים אוכלים משחיטת ישראל, ובאמת הרמב"ם כתב, כי מדין הגמרא נראה שהוא מותר, אך מצד המנהג, ומדוע פסק לאסור, ולא הזכיר גם כי יש מתירים? — ומזה נראה כי לא חש למנהגים בערים אחרות, ולא כתב דעת יחיד, מטעם אולי יש מקום או מדינה שמורים כן, כי בדבר סרכא לשומן וכו' לא היה איזה „אולי", כי אם מנהג גאוני שאלוניקי, ואם הודאות שלו כך הספקות על אחת כמה וכמה? אך, כפי הנראה בעיני, במקום אשר לא היה מנהג קבוע, ולא היה בידו להכריע בין הראשונים, הביא את הדעות השונות, וכתב „ויש אומרים", אך בדבר אשר נתפשט המנהג לאסור או להתיר, הביא את המנהג, כפי אשר הוא במקומו, וכן היה בדבר הסרכות אל החזה, השומן וכו', אשר בכל ארץ תוגרמה, פסקו לאסור, כי לא היה הפסד גדול, פסק לאסור, ולא חש למנהג בעיר אחרת, אך בבאורו לטור יורה דעה, כתב בארך, ושם מבוארים פרטי הדברים, ועקרי ההלכות לפי דין התלמוד, כי נודעים דברי הרא"ש בתשובה (כלל ל"א סי' ט):

„וכן טועים כל המורים הוראות מתוך דברי הרמב"ם ז"ל, ואין בקיאים בגמרא לדעת מהיכן הוציא דבריו; טועין להתיר את האסור, ולאסור את המותר, כי לא עשה כשאר המחברים שהביאו ראיות לדבריהם, והראו ציוני המקומות היכן דבריהם בגמרא, ומתוך זה יכול לעמוד על העקר ועל האמת, אבל הוא כתב ספרו וכו' וכל הקורא בו סבור שהוא מבין, ואינו כן, שאם אינו בקי בגמרא, אין מבין דבר לאשורו ולאמתו, ויכשל בדין והוראה כו' וכן שמעתי מפי אדם גדול בברצלונא, שהיה בקי בתלתא סדרי, ואמר תמהתי על בני אדם שלא למדו גמרא וקורין בספרי הרמב"ם ז"ל וסבורין שיבינו בהם כי אמר אני מביר בעצמי; כי בג' סדרים שלמדתי, אני מבין כשקורא בספריו, אבל בספריו בהלכות קדשים וזרעים איננו מבין בהם כלום, וידעתי שכך הוא להם בכל ספריו", עכ"ל, ובלי שפק דברי הרא"ש היו נר לרגלי רבינו מהר"י קארו,

---

א) וכן נכונה על פיס עכורים פסק ס ת ס לאסור (ל"ו—ח') אף כי רוב העולם נוהגים היתר בזה.

בבואו לחבר את חבורו, — הדינים וההלכות, פרטי הסברות, המשא ומתן, כתב הכל בבאורו לטור יורה דעה, אך איך ינהגו, חבר בקצרה, כנודע —.

ובזה הסירותי תלונת רבנו המהרש"ל בהקדמה שניה לספרו „ים של שלמה" על חולין, אשר דבר רתת עליו. כדברים האלה: „ולא די בזה למהר"י קארו מה שעשה פשרה, על אלו שלשה הגדולים הרי"ף והרא"ש והרמב"ם, היכא שחושבו שנים מהם, דאזלינן בתרייהו, ולא חש לכל הגדולים האחרים, כאלו מסורה הקבלה בידו מימות הזקנים, אלא אף וכו'", עכ"ל. ובאמת לא עליו תלונתו, כי הוא לא כתב לאנשי בני צרפת, או אשכנז, אשר ילכו לאור רבותינו הצרפתים, כי אם לבני מקומו, אשר המנהג היה מכבר, והוא קבצם יחד! — לכן לא יתכנו דברי הש"ך באמרו, כי כונת המחבר בהזכירו דעה יחידית, לשאר ארצות, אשר נהגו שם על פי הדעה ההיא, כי כאשר הוכחתי, לא חבר המהר"י קארו לשאר ארצות!

ובעקר דבריו, כי בראורייתא, אין סומכים גם בשעת הדחק, אם לא על פי רוב דעות, נראה כן מהלמוד ערוך בחולין (מ"ט ע"ב): „ועוד התורה חסתה על ממונם של ישראל! א"ל רב פפא לרבא, רב ואסורא דאורייתא, ואת אמרת התורה חסתה על ממון ישראל?" — והנה נודע כי ספק דאורייתא לחומרא ואם יש חשש איסור דאורייתא מאי שיך „התורה חסתה על ממון ישראל"? — ולפי זה יפלא, איך התירו גאוני שאלוניקי בריאה שנקבה וסרוכה לעצם, ועל דעת הראב"ד סמכו לעשות מעשה, וכן באטום, אם היתה הריאה סרוכה לדופן, דהיה המנהג פשוט להכשיר? הלא ספק דאורייתא לחומרא, ונוכל לשאול שאלת רב פפא: „איסור דאורייתא, ואת אמרת התורה חסתה על ממון ישראל? — ואם אמנם כי כבר היה לעולמים, דבר כזה, והוא היתר איסור חדש בחו"ל, אשר דעת הרי"ף והרמב"ם הרא"ש וכו' כי יש בזה איסור מן התורה, ובכל זאת נהגו העם היתר! אך היתר חדש, לא על פי גאוני הדור יצא בראשונה, כי אם העם החלו לנהוג היתר, כי לא היה באפשרות להזהר מזה, — אך בענין טריפות, הדבר מסור רק לגאוני הדור, ולא להעם! ואיך סמכו בשעת הדחק, להקל בספק איסור דאורייתא, וכל גאוני הדור לא דברו דבר?

אך ספק בטריפות קילא טפי מכל ספק איסור תורה, מטעם נשחטה הותרה, כי רוב בהמות כשרות, כמבואר בתשובת הרשב"א (סי' קמ"ד) אם ספק בגב או בחתוך כשרה, מטעם הזה, וכן הוא ביו"ד (סי' ל"ט סעיף ה') א) ולפי זה בספק פלוגתא דרבוותא, אין בזה איסור דאורייתא, לכל הדעות, ובשעת הדחק, במקום אשר הנכרים לא אכלו משחיטת ישראל, בדרבנן הלכו אחר המקיל, ורק כאשר נגע הדבר לדרדא „אסור דאורייתא" התפלא רב פפא: „אסור דאורייתא ואת אמרת התורה חסתה על ממון ישראל?" — ועתה

א) הפר"ח חולק בסי' (כ"ט ס"ק ח') וכסי' (ל"ט—ט') ויעויין להלחה בספרנו (פ' י"ח).

הנה הראיתי ובארתי טעמי גאוני שאלוניקי, אשר שמו לב למצב ישראל, וידיהם היו מלוכלכות בדיו, למען לא ילכו ממון ישראל לאבוד! —

ו.

אמנם יודעים אנחנו טעמי רבותינו גאוני שאלוניקי, כי במקום הפסד גדול העמידו דבריהם על דין התלמוד, — אך הלא כבר נהגו אסור, ואיך התירו? — הנה בימי רב אבימי, רב צדוק, רב יעקב גאון, היה גם כן המנהג שלא לפרק ביד, ומה גם בסכין! (העתקתי לעיל פרק ג' את תשובת הגאונים), וכן כתב הרמב"ם בפי"א מהלכות שחיטה (הל' ו') בסרכא לשומן וכו': „ומעולם לא ראינו מי שהורה כך, ולא שמענו מקום שעושין כן כך", ואם בימי הרמב"ם לא היה מקום בספרד, אשר התירו לחתוך בסכין, איך התירו בקאשטיליא (לעיל ד') במקצת מקומות, בזמן מאוחר, אחרי ימי הרא"ש, לחתוך את הסרכא הסרוכה למקום שאין פוסל הנקב בהם? ואם אמנם כי התשובה בצדה, — יען לא היו הנכרים לוקחים משחיטת היהודים! אבל איך בטלו את המנהג, הלא כבר נהגו אסור? — והנה החקירה הזאת נוגעת לנו להלכה למעשה, אם נהיה במקומות, או במושבות אחינו בארץ הקדושה, או בשאר מקומות, אשר לא נוכל למכור את הטרפות, והיוקר יאמיר, ומחיר הבשר עולה, ובכל דור ודור הלא ימצאו מתלוננים: „מי יאבילנו בשר", ועלינו להתבונן מה נעשה בדברים, אשר אינם אסורים מן הדין, כי אם מצד המנהג, האם יש לזה תקנה? — ועלינו להתבונן מרבותינו הראשונים! וטרם כל עלינו להפיץ אור על העבר, והדבר הזה יתן לנו פתרון לעתיד, וגם להורה, כי גם בימינו אלה נוגע להלכה למעשה, לממון ענים ואביונים!

מקור הדברים, כי אין לבטל את המנהג, הוא בפסחים (נ' ע"ב): „בני ביישן נהיגי דלא הוו אזלין מצור לצידון במעלי שבתא, אתו בנייהו קמיה דר' יוחנן, אמרו לו אבהתין אפשר להו, אנן לא אפשר לן, אמר להו כבר קבלו אבותיהם עליהם, שנאמר שמע בני מוסר אביך, ואל תטוש תורת אמך", ומזה הוציא המהרי"ק (סי' קמ"ד) כי בכל מנהג הדבר כן, ובאמת יש לדון, כי אין הנדון דומה לראיה; כי זה מובן, כי גם לאלה ההולכים בערב שבת, טוב היה לו יכלו, כי לא יצטרכו ללכת, כי יש בזה משום כבוד שבת, לשבת בבית, להכין ליום השבת, ובמנהג כזה יש באמת משום אל תטוש וכו', אבל במנהג שהחמירו שלא לאכול מאיזה טעם וסברא, ואם אין הלכה כדעה ההיא, החומרא אך למותר, וכל המוסיף גורע, ומאי שייך „אל תטוש".

אולם יסודי הדברים הם דברי רבותינו בעלי התוספות (פסחים נ"א ע"א) וזה לשונם: „ואם תאמר דמשמע דוקא בבני המדינה או בבותאי, אינו רשאי להתיר, אבל בפני חכמים, או שלא בפניהם מותר, ואמאי הא תנן נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם ושהלך לשם? — ואומר ר"י דמתניתין אירי

במנהג חשוב שהנהיגו על פי תלמידי חכמים, והכא מירי שנהגו בני המדינה מעצמם, וכן הנהו דמייתי ודאיתרא דלקמן קים להו דהוי מנהג חשוב", עכ"ל. ועל פי הדברים האלה, אין לבטל בעניני טריפות, את המנהגים, אשר הנהיגו לאסור על פי חכם, ומי לנו גדולים מרבותינו הגאונים אשר הם הנהיגו לאסור? ואיך התירו בקאשטיליא, ואחר כן גאוני שאלוניקי, והרב רבנו מהר"י קארו לא עורר על זה מאומה? אך כאשר אחזה לי אני, מדברי רבותינו בעלי התלמוד, אין כל פלא, כי מבואר בפסחים (ל' ע"א): „אמר שמואל להנהו דמזבני כנדי (קדרות לאחר הפסח) אשוו זביני אכנדיכי, ואי לא דרישנא לכו כר' שמעון! (דמותרות הקדרות הישנות לאחר הפסח), ולדרוש להו? דהא שמואל כר' שמעון סבירא ליה? אתריה דרב הוה!"—. והנה לפי דברי התום', כי מנהג חשוב אשר הנהיגו תלמיד חכם, אין לבטל, מדוע אמר להו „אשוו זביני אכנדיכי וכו", הלא אתרא דרב הוה, והמנהג היה כרב, הלא אסור מצד המנהג? האם להפחידם אמר כן? ובפירוש כתבו התוספות בסוכה (ל"ד ע"ב) כי בזה לא אמר להם להפחידם יעוי"ש! —אך באמת, אשר בנוגע הדבר להפסד גדול, ושעת הדחק, אין משגיחין במנהג, וגם באתריה דרב, כאשר יעלו מחיר הקדרות, אין להם להפסיד ממונם לשבור הקדרות הישנות! ועל זה סמכו חכמי קאשטיליא, ואחרי כן גאוני שאלוניקי!

והנה ראיתי להגאון הגדול ר' אברהם ברודא זצ"ל בספרו „אשל אברהם" על מסכת פסחים (פרק ז') אשר כתב כדברים האלה: „ויש הרבה מהפוסקים דסבירי להו דסגי בהשלכת הנאה לים המלח, ואפשר היכא דאיכא הפסד גדול איכא למסמך אדברי מתירין להשליך דמי הנאה לים, ומשתו לא צריכים כלל, ומותר למכור כדברי הרב המחבר ש"ע שפסק להקל, ואיכא לצרף גם כן דעת הראב"ד דמתיר משהו בהנאה, ומכל מקום אין לעשות מעשה רב כזה, אלא בהפסד גדול, כי הוא דבר תאוה בעיני המון עם, ויש לחוש שיבאו להקל בחמץ דאורייתא"— ואף כי מבואר ברמ"א „והמנהג לשרוף הכל", בכל זאת במקום הפסד גדול, דעתו כי אין משגיחין בהמנהג, אחרי אשר לפי הדין יש להתיר, ודברי הגאון בעל „אשל אברהם", הביא גם הגאון בעל „סדרי טהרה" בספרו „שיורי לקט", —והוא כאשר כתבתי!—

ועתה אחרי כל הדברים האלה, גם אנו נוכל ללכת בעקבות רבותינו הראשונים, ובמקומות אשר אין מקום למכור את הטרפות, והדבר גורם הפסד גדול בממון ישראל, אז יכולים גם גאונינו הי"ו להתיר את הדברים, אשר אינם אסורים מן הדין, רק מצד המנהג, כי כאשר הוכחנו, בשעת הדחק, אין אנחנו אומרים „כבר נהגו!", כי יש לנו על מי לסמוך, על גאוני שאלוניקי „קדישים אשר בארץ המה", וגם רבנו מהר"י קארו, הזכיר את מנהגם, ולא דבר דבר! זאת ועוד אחרת! כי במנהג חומרות בדיני טריפות קילי טפי משאר מנהגים, כי בזה יש עוד סברא אחרת, כי טעם מנהג, הוא מטעם נדר, קבלה על עצמו, והחומרות בעניני טריפות, רק יען כי לא היה נוגע לנו הדבר, כי הנכרים היו משחיטים, ולא היה מצוי כלל שהיהודי היה שוחט בהמת ישראל, ולא קבלנו על עצמנו לאסור בבית מקולין של ישראל, ומה

גם במקום אשר אין למכור את הטרפות! את הסברא הזאת לא מלבי הוצאתי, כי אם מלב רבותינו גאוני עולם זצ"ל, אשר דבריהם נר לרגלי, והנה מצאתי חמר גדול ונכבד, מאד מאד.

ז.

בפרק הזה, פרק היותר גדול ונכבד, הנוגע לקורות החומרות, וגם על ידו נמצא פתרון, לשאלות רבות בדבר הלכה למעשה, — אמרתי לתת את דברי רבותינו ז"ל אשר כתבו בספריהם, בכתבם ובלשונם, וגם כאשר יכפלו את דבריהם, לא אשנה את הסגנון, כי כל אות ואות מדבריהם נכבדים לנו, לא לדורשי קדמוניות, אשר ירשו תלי תלים של הלכות על כל תג ותג, כי גם לנו, ולקורות „דברי הימים", ממקצוע היותר נכבד, והעקר — להלכה למעשה!

כבר כתבתי והוכחתי בראיות ברורות, כי במקומות אשר החמירו לפעמים להוסיף על דברי רבותינו בעלי התלמוד, הוא יען, כי אחת היה להם הדבר, כי היו מקולין של נכרים, וכי נאמנו מאד דברי עוד יוכח הקורא ביותר, — במרוצת מאמרי זה, — גם בארצות השונות!

א) הנני להעתיק דברי שו"ת רבנו מהרשד"ם (חלק יו"ד סי' מ'): „קהלה אשר בסופיאה אשכנזים, ורומאניטים, וספרדים יע"א, היושבים ראשונה פה העיר אשר תחת ממשלת תוגרמה יר"ה היו נוהגים במנהגים לאכול בשר על פי הפוסקים המובהקים והמפורסמים, כמו הרי"ף ז"ל והרמב"ם ז"ל, והרמב"ן והרשב"א הרא"ש ובעל הטורים ז"ל, וכאשר כבש המלך יר"ה למלכות אונגאריה, כמו היהודים אשר שם, שהביאם המלך יר"ה, וקבעו דירתם קהל רב מהם, בעיר סופיאה הנזכרת, ונהגו בענין הבדיקה מנהגים זרים, לא שערו אבותינו הקדושים, וחומרות יתרות לא נמצאו בפוסקים הנהוגים הנזכרים, וכאשר רבו האונגארים התחילו לנהוג כמנהגם בארצם, וכאשר הלכו להם אלו האונגארים לעיר קאבאליא נשארו המנהגים ההם בעיר, וחכמי ק"ק ספרדים הבאים אחריהם בעיר הזאת, וגם אנשי העיר, התושבים, לא ערערו נגד המנהג של האונגארים, וזה לפי שבאותם הזמנים לא היה קצב ישראל, אלא שהבודק ישראל היה הולך למקולין של תוגרמים, ומביא בשר לשובע, כי היו מניחים ליהודים לשחוט בסבר פנים יפות, ועכשיו באלו הזמנים הבשר ברוחק ובצער, ואין התוגרמים מניחים ליהודים, לקחת בשר בשום אופן ממקולין שלהם, וקצב ישראל אינו רוצה ליקח בהמות, ולשחוט בשר ליהודים מפחד החומרות, ועכשיו רבו הספרדים וכו' ועמדו על נפשם, לראות אם יש להם תקנה לאכול בשר, על פי מנהגם הראשון, על פי הפוסקים הנזכרים, אם לא כיון שכבר נהגו לאסור וכו'" — והמהרשד"ם האריך בפלפול והעלה: „דהכא לא נקרא נהגו לאסור כיון שהיה בשר לשובע לא חששתם לבטל חומרות האונגארים, ואפילו שימצא איזה

פוסק האומר כן, כיון שרוב הפוסקים אומרים נגד היחיד, וגדולים בחכמה ומנין, יש התרה לנהג זה, כיון שנהגו אסור בדבר המותר וכו'", עכ"ל, אך זה לא התיר לנהוג כמנהג שאלוניקי בסרכא הסרוכה לחזה וכו' לחתוך בסכין, והוא הנקרא „מנהג הנפיחה", כי נופחים אחר כן את הריאה, ובזה יש רבים מגדולי הפוסקים, האוסרים לעשות כן, ומנהג כזה אין לבטל!

ב) בשו"ת „דברי ריבות" למהר"י אדרבי (סי' נ"ב): „תשובה על ענין שאלה סופיאה, ראיתי דברי השאלה ועקר תשובתה, תלוי בידיעת הבנת כונת הנוהגים, שנהגו מנהג האונגארים, ועתה שאם הספרדים תושבי העיר סופיאה, לא נהגו כך בשביל קבלה שקבלו עליהם, אלא שהיו נגררים אחר האונגארים ומנהגם, מאחר שהיו מוצאים טרף לביתם, פשיטא שאין כאן לא שרש ולא מנהג — להיות באופן היתר החכם השלם הפוסק, דלענין שאר חומרות יתירו להם שלשה, ולענין „הנפיחה" אין להם התרה!" עכ"ל.

ג) בשו"ת מהרש"ך (חלק א' סי' קע"ח): „על השאלה מתושבי סופיאה, דדלמא נהגו מחמת סיג ופרישות, דלמא קיימא לן כרבוותא שפסקו דיש להתיר, ואף על פי שבני המדינה שנגררו אחריהם, להחמיר בחומרותיהם, היו יודעים שראוי להקל, כיון דלא נהגו אלא מכח האחרים, כי ראו שאף שהאחרים טועים, ראוי לנהוג כמותם, שלא יהיו נראין כלא תתגודדו, ואף על פי ששתי קהלות חלוקות במנהגם אין בהם משום לא תתגודדו — לאו כולי עלמא הוי דינא גמירי, דלא תתגודדו לאנשי אפילו בשתי קהלות משמע להו", עכ"ל.

ובסוף התשובה מסיק גם כן דלשאר המנהגים יש התרה, אך במנהג נפיחה, אין התרה, כי המנהג על פי דעות גדולי הפוסקים! הנה אנחנו רואים, כי שלשה גאונים ההנבאו בסגנון אחד, כי אין ראיה, כי החמירו על עצמם, כי אם יען לא היה להם צרך, ואחת היה להם הדבר, כי היו מוצאים בשר לשובע מבית המקולין של נכרים, ולכן החמירו על עצמם, אבל לא בתורת קבלה, גם כאשר יהיו בתי מקולין של ישראלים, כי איך יקבלו על עצמם? ועל מה? — אך להתיר כמנהג שאלוניקי, לחתוך בסכין הריאה הסרוכה לשומן וכו', אין כל פתח היתר א)! ואם כן אפוא, הלא יפלא, מאין יצא ההיתר בראשונה בשאלוניקי, ועוד קודם בקאשטיליא, הלא לא ישבו שמה היהודים מזמן התלמוד, ובזמן הרמב"ם ז"ל, לא היה מקום שהורה מורה להתחתך הסרכא הסרוכה לשומן וכו' בסכין, ומי התיר לגאוני קאשטיליא ושאלוניקי? — והנה עליהם לא דבר דבר המהרשד"מ והמהרש"ך, וכו', ורק על קהל סופיאה, אשר היו גם כן בצער ודוחק גדול, אסר את הנפיחה? מה נשתנו אלו מאלו? יודעים אנחנו כי הקהלה החשובה בשאלוניקי היא מגלות ספרד, ובספרד, טרם גלות ישראל מעל הארץ ההיא, לא הקילו, בקולות שאלוניקי, כי כפי הנראה — אף כי נוראות מאד היו הגזרות וההגבלות, — היו הנכרים משחיטים, על פי הרוב. והנה ראיתי בספר „צדה לדרך" לאחד הרבנים האחרונים בספרד, רבנו

א) יעויין בשו"ת הרדב"ז (חלק ז' סי' כ"ו) כי דבריו מוגעים לעיננו.

מנחם בן זרח אשר היה רב באלקלעה שנת ק"י, ואחר כן בטוליטולה, אשר כתב (שער אסור והיתר פרק ששי): „וכן סרכא הסרוכה לעצם ולבשר אם רוב הסרכא בעצם טרפה, ויש לו לבקי לעיין בזה, כי תלוי בעקר הסרכא א) שפעמים יתפשט מריר הבהמה, ומגיע ממקום למקום בה, או במקום שמכשירים הסרכא, והכל הולך אחר עקר ושרש הסרכא, שהוא ממקום ששם יסוד שרש הסרכא הוא עב וחזק, והמתפשט הוא כמו קרום דק וחלש, וזה צריך עיון והיקש, וטוב להכשיר, כי להחמיר לולי שפעמים מפסיד ממונם של ישראל תבא עליו ברכה", עכ"ל, הלא עינינו רואות כי רק לפעמים היה הפסד בממון ישראל, ועל פי הרוב היו הנכרים משחיטים, ובזה כתב כי טוב להכשיר, אף כי אין הפסד, המחמיר תבא עליו ברכה, אך בזה יוכל הדבר לגרום לפעמים הפסד, כי אם ינהגו לאסור בבהמת נכרי, אשר אחת הדבר, ינהגו לפעמים בבהמת ישראל, ועל ידי זה יהיה אולי הפסד, — וזה פירוש דבריו „וטוב להכשיר", אשר לא שמענו סגנון כזה, אך כאשר בארנו „טוב להכשיר", אף כי אחת הדבר, אך לפעמים יהיה הפסד! — ולכן לא שמענו כי הקיל רק בריאה הסרוכה במקום רביתא, אף כי רוב הסרכא סרוכה בעצם, כי יש לו לבקי לעיין וכו', אך בריאה הסרוכה לשומן וכו' לא שמענו בספרד, ורק בימי ה"ר דוד בן יחייא, אשר היה אחרי כן, בזמן לא כביר טרם גלות היהודים מספרד, (בנו ה"ר תם בן יחייא אשר חבר ספר תמת ישרים, היה בזמן הרא"ם מהר"י טאייטאצק. והוא בזמן גלות ספרד) ונודע כי אז היה בספרד יום שקללתו מרובה מחברו, והנכרים גזרו לבלי קחת מהיהודים, וגם נודעות למכביר גזירות קאשטיליא ב) ואז שמענו כי התירו שם לחתוך הסרכא הסרוכה לשומן וכו', ועד העת ההיא הנוראה לא היה מקום בספרד אשר התירו כזאת! הלא הדבר הזה כראיה ברורה אשר אין עליה תשובה, כי בשעת הדחק סמכו על דעת הרמב"ם ועוד הרבה מן הפוסקים „כי אלו הם הדברים הנראים מדברי חכמי הגמרא", ועל דברי המנהג אין משגיחין, אחרי אשר לא נהגו לאסור, גם בעת אשר הנכרים לא לקחו משחיטת ישראל! וכן סמכו על זה גאוני שאלוניקי, — ומדוע לא הסכימו על זה רבותינו המהרשד"ם והמהרש"ך ומהר"י אדרבי לקהל סופיאה, להתיר להם, ולא דברו דבר לקהל שאלוניקי, ומה גם כי המהרשד"ם היה בשאלוניקי ובזמנו היתה הנפיחה מותרת? והנה תשובה ברורה ומספקת לא מצאתי! אך בכל זאת יבואר לנו בדבר שאנחנו רואים, כי ישמרו את הכלל הגדול המבואר בדחז"ל בכמה מקומות (שבת קנ"ד ע"ב, פסחים ט"ו ע"ב ועוד), והכלל הגדול הזה היה גם נר לרגלי רבנו הרמ"א,

---

א) אעיר להתבונן בהדברים האלה, כי סברא עמוקה ונכבדה היא, אף כי אנן נוהגים לאסור, ואין נפקותא, — אך הלא יש חלוק בין דין למנהג, ועיין בשו"ת משאת משה (ח"ב סי' א').

ב) רבנו מנחם בן זרח היה רב בטוליטולה היא toledo בירת קשטילייא, ובימיו עוד לא התירו כי אם בזמן חמשים או ששים שנה אחרי כן כאשר רבו הגזירות.

וכן כתב המהר"י קארו בטור יורה דעה (סי' ל"ט): „אבל בשאר מקומות שהנכרים קונים המריפות, אף על פי שהם שחיטת ישראל, כיון שאין הפסד גדול בדבר, אין סומכים על סברא זו", עכ"ל —, וכפי הנראה בקהל סופיאה, מדברי המהרשד"ם, היו הנכרים לוקחים משחיטת ישראל, אך בראשונה לא היה הפסד כלל, כי היו מקולין של ישמעאלים והחמירו בחומרות רבות, אשר רוב הפוסקים מתירים בהם, ואחר כן היה הדבר, כאשר הוא אצלנו, אך יען לא הורגלו בזה, היו החומרות להם בקורות בית הבד, אך בכל זאת לא היה הפסד, כאשר הוא אצל בני שאלוניקי, לכן התירו רק את שאר החומרות, יען לא קבלו עליהם בתורת נדר, כי אם רק כאשר אחת היה להם הדבר, וגם על פי החומרות מצאו בשר לשובע, לכן אין זה לא שרש ולא מנהג — כדברי מהר"י אדרבי — אבל להתיר את הנפיחה אשר נוהגים בכל ארץ תוגרמה אסור, כאשר גם יש הפסד, לא התירו, כי מה נשתנה העיר סופיאה מכל ערי תוגרמה, הלא גם בה לקחו הנכרים משחיטת היהודים? — אך רק בשאלוניקי אשר הוא הפסד גדול, כי הנכרים לא לקחו משחיטת ישראל — שם התירו!

ואחרי כל זאת לא מצאתי עוד דברים מפורשים, כי מה נעשה, אם במושבות אחינו בארץ הקדושה, לא ימצא למכור את הטריפות? אמנם „מסברא אתמר", אך בדבר כזה, באחד מעקרי הדת, דורש „בפרוש אתמר"!

ד) בכנסת הגדולה (יו"ד סי' ל"ט): „אמר המאסף זכורני זה ל' שנה בהיותי בקושטא, שנפלה מחלוקת בין חכמי איזמיר העיר ההיא, בענין הנפיחה, שמו"ר עזריה יהושע רצה לנהוג הנפיחה, ומהר"י אישקפה היה מוחה בידו, וכתב לרבני קושטא על זה, וזכורני שמו"ר הרב וכו' אבל הרב המובהק כמוהר"ר חיים שבתי ז"ל הסבים להיתר וכו' וטענתו שכפי הכתב שבא מאיזמיר מקדמת דנא היו אנשים מתי מספר, שבאו מסביבות העיר ההיא, ואחר כך רבו אנשים משאלוניקי, שנוהגים היתר בנפיחה, כי ראו עצמם ברעה ובצער גדול מן האומות, ראו לעשות מקולין של ישראל ומבחי ישראל ולאכול בנפיחה", עכ"ל, ודבר המחלוקת הזאת נכבדה לנו במאד מאד, — ואנכי מצאתי בספר הנקרא: „חדושי ושו"ת הרב רבנו הגדול והקדוש ברוך אנגיל" (כן כתוב על שער הספר) הנדפס בשאלוניקי בשנת תע"ז, ויש שם תשובות גאוני זמנו, ביחוד תשובת רבנו מהרח"ש, אשר היה בזמן לא כביר אחרי רבנו בעל „בית יוסף", ויען כי הספר הזה יקר המציאות הוא מאד מאד, וכל דבריו נכבדים ונוגעים אל ענינו, כי הוא ישב על המדוכה אשר ישבתי, והנני מעתיק אות באות את התשובות השונות, רק השמטתי דברים הבלתי נוגעים לענין זה:

ה) „החכם השלם ומעולה ידידנו כמוהר"ר עזריה נ"י א), והנני להשיב על כתבך שנדרשתי מאתך על ענין הנפיחה (כבר הזכרתי בספרי זה „שהיתר הנפיחה" נקרא לחתוך הסרכא הסרוכה אל השומן וכו' ולנפוח אחר כן את הריאה), כאשר בא בכתבך, הן אמת כי באלו דשיבי לנדון הלז, יש כמה

א) הוא מוהר"ר עזריה יהושע הנזכר בכנסת הגדולה אשר העתקתי כאות ד'.

סעיפים וענפים המסתעפים בדיני המנהגים וכו', גם ראה ראיתי מצוה רבה מצד המצור ומצוק הנמצא לקהלות הקדושות יע"א מהאומות, על זה, כי יאוו נפשם לאכול בשר, כאשר ראיתי בכתבם, לכן התאפקתי לבקש להם זכות, ואבא בקצרה כפי מה שאוכל — ואחרי שנתבאר זה אבוא לענין פסקא דדינא, ואומר דלכאורה היה נראה להחמיר בנדון הלז, דלא מבעיא לראשונים שנתישבו שם, והם אותם שבאו מעיר טורייא ושאר הארצות סביבות עיר אישמיר, שמקדמת דנא מנהגם ומנהג אבותיהם שלא לאכול בנפיחה, ותפסו בקצת פוסקים שלא התירו לאכול בשר בנפיחה, ולא מבעיא לדעת קצת רבוותא דסבירי להו שכל שנהגו שלא בטעות, אלא בגדר ודרך סיג ופרישות וכו' ואם כן לאלו שנהגו מימי קדם הם ואבותיהם כמנהג זה, נראה לכאורה שהדבר פשוט שאין להם היתר, ולא מבעיא לאלו אלא גם לאותם שנתיישבו בו באחרונה, כגון אותם שהלכו משאלוניקי ושאר מקומות (בזמן „הבית יוסף" נראה כי רק בשאלוניקי התירו את הנפיחה, ו„שאר מקומות" לא אדע אכנם?) שאוכלין בנפיחה נראה דיש להחמיר וכו' — איברא דלהא מלתא מיהא איכא למימר כיון דפלוגתא היא, אי מועיל התרה בדבר שנהגו כו' ומלתא דרבנן היא וספק דרבנן לקולא, וכן העיד הרב מהרשד"מ שראה לרבו הרב הגדול מהר"ט ז"ל, שהתיר לאחד שנהג שני יום כפור, שהוא מטעמא דכתיבנא, דהוי פלוגתא וספק דרבנן לקולא. אמנם דכד מעיינין אשכחינן ארוכה ומרפא, כמו הסדר שבא בכתבך, — תוכן הענין הוא דבעיר אישמיר יע"א מקדמת דנא, היו שם אנשים מתי מספר, שבאו שם מסביבות העיר הנזכרת, מקומות שאוכלים בלי נפיחה, ואחר כך רבו אנשים משאלוניקי יע"א, שמנהגם פה לאכול בנפיחה, ובבואם שם מצאו שמעולם לא היו שם מקולין של ישראל וטבח ישראל, רק היו אוכלים ממקולים של עו"ג, ולוקחים שם בשר בלי נפיחה, וגם נתרבו שם אנשים מגרוש קשטילייא שלא היה להם מנהג בזה, ועתה אשר רבו כמו רבו, יוסף ה' עליהם, כי ראו עצמם ברעה, ובצער גדול מהאומות על הבשר, ראו לעשות מקולין של ישראל וטבח ישראל ולאכול בנפיחה — אומר לא מבעיא לאותם שהלכו משאלוניקי וממקומות שאוכלים בנפיחה שיש להם היתר וכו' וכו' והדבר פשוט שלא היה דעתם לנהוג אף אם יעשו מקולין של ישראל וטבח ישראל, ודאי לא היה דעתם לעולם בכי האי, אלא כל עוד שהיו יכולים לאכול במקולין של גוים היו אוכלים, אבל עתה שהביא ההכרח לעשות מקולין וטבחי ישראל וכו' ולא היה מנהג בזה וכו' וכו' אולם גם להם יש להתיר שמעולם לא קבעו מנהג לאסור וכו' כללא דמלתא דמכל הני מלתא דכתיבנא יש להם זכות לאנשי איזמיר יע"א להמלט מפח מוקש מהאומות, ויש להם היתר לקבוע מקולין של ישראל ולאכול בנפיחה וכו' — — " (סי' ה').

(סי' ו'): „אני הצעיר הח"מ עמדתי על השאלה הנזכרת, ועל מה שכתב עליה הרב הגדול מקור מים חיים וכו' (ר' חיים שבתי) ונדרשתי לאשר שאלוני אם דעתי כדעת הרב להתיר בנפיחה, בלי שום מערער בהיתר, וכו' ואני הח"מ לא נמצאתי פה בשעת שאלה, אבל שמעתי שהרבה מרבנים

הסכימו לדעת הרב נ"י וכו' שהרב הנזכר רב מובהק ומופלא בדורו היה והתיר וראוי לסמוך עליו, כל שכן שהסכימו הרבה רבנים, אפילו הכי כיון שההוראה היתה להקל ולעקור מה שנהגו קודם הפסק שלא לעשות נפיחה צריך כח גדול ויד חזקה להתיר ואפושי רבנים גדולים, להסיר עקשות פה מהמפקפקים ומערערים על זה וכו' וכו' ואף על פי שבשאלוניקי עצמה נהגו להקל ולעשות הנפיחה, הוא מפני ההפסד גדול שהיה נמשך לישראל, שהגוים לא היו קונין בשר במקולין של ישראל, ועתה אף כי הרבה ישמעאלים קונים בשר במקולין של ישראל, ושאלוניקי עצמה אינה כימי קדם, בכל זאת נהגו להתיר לעשות נפיחה, והטעם כיון שמעיקרא היה ההפסד מרובה, אף על גב דעכשיו אינו כל כך, מכל מקום הפסד גדול יש, אם לא היו עושים נפיחה, אף שיקנו הישמעאלים בשר ממקולין של ישראל יקנו בזול מאד וכו' ומשום הכי לא פקע מינייהו היתר הנפיחה, ואם כן גם באישמיר נאמר כן לאנשי שאלוניקי וכו' — אמנם לאנשי טורייא ושאר ארצות שנהגו במקומם להחמיר, שלא לעשות נפיחה, היה קשה בעיני מעיקרא קודם שראיתי דברי הרב וכו', שכיון שבמקומם נהגו חומרא, וכשבאו לאישמיר להתיישב, גם כן לא עשו נפיחה, אפילו כשבאו שם אנשי שאלוניקי כלם היו אוכלים ממקולין של גוים בלי נפיחה, אם כן יש לדון וכו' — —

וראיתי להביא ראיה לדברי הרב הגדול וכו' ממה שנהגו בשאלוניקי להקל אפילו קהל קדוש אשכנזים, וכפי מה ששמעתי בימי בחרותי שהאשכנזים נהגו להחמיר שלא לעשות נפיחה, והיו עושים מקולין להם לבדם בחנות מיוחדת שלהם סמוך לק"ק אשכנז יע"א, וזהו מפני הנפיחה, שבמקולין הגדולים היו עושים נפיחה, והם לא היו אוכלים בנפיחה, והיה קשה בעיני א) מי התיר עכשיו לקהל קדוש אשכנזים לאכול בנפיחה, שכיון שאבותיהם נהגו להחמיר, היה ראוי להם להחמיר כו', אם כן איזה היתר מצאו האשכנזים לשנות מנהג אבותיהם שנהגו להחמיר? והמנהג שלא לאכול בנפיחה הוא מנהג חשוב, שיש הרבה פוסקים שאוסרים לעשות נפיחה, נראה לי לחלק לפי מה שכתב הרב הגדול דהוי פלוגתא דרבוותא אם יש התרה, במילי דרבנן, וספק דרבנן לקולא —

הכלל העולה אין לזוז מדברי הרב הגדול וכו', וכולם מותרים לאכול בנפיחה, בין אנשי שאלוניקי, ובין אנשי טורייא ושאר מקומות שנהגו במקומם להחמיר, וכו'. „נאום הצעיר מרדכי קלעי".

א) בעיני לא ה„אחדות" קשה, כי אם אשר בראשונה התגודדו לאגודות אגודות, — לדעת הרמב"ם והסמ"ג יש האזהרה גם בשני בתי דינים (הלכות עכו"ם וחקותיהם פרק ג' הל' י"ד), ויפה כח האחרונים מכח הראשונים בזה, כי בענין הנפיחה יש חשש אסור דרבנן — לדעת הרמב"ם רק מצד המנהג כמבואר בספרנו — ובענין לא תתגודדו יש ספק אסור מן התורה!

(סי' ח') תשובה ופסק להלכה אדות זה מר' דניאל אישטרונסה.

(סי' ט'): נדרשתי לאשר שאלוני על ק"ק אישמיר יע"א, על ענין הנפיחה שנהגו שלא לאכול בנפיחה, ועכשיו חזרו ואכלו בנפיחה, ויש מעוררים לומר, כיון שמעיקרא לא אכלו בנפיחה, בעוד כל ימי עולם אינם יכולים לאכול בנפיחה, וראיתי דברי מר קשישא הרב הכולל אור גולת אריאל, והרבנים המובהקים, אבירי הרועים מורי ההוראות, דייני גולה, ראשי אלפי תעודה וכו', כמה האריכו וכתבו בזה הענין וראיתי למר קשישא וכו' אחר החפוש בשוקי המשנה והגמרא וכו' וכו'.

ובנידון דידן דבר ידוע הוא שהוא מחלוקת בין הפוסקים, שיש מתירים לאכול בנפיחה, ויש אוסרין, והנני כותב ראשי פרקים.

וראיתי לשלשה עמודי עולם הרבנים המובהקים אשר הם בארץ החיים, המהרשד"ם ז"ל שאינו רואה מקום להתיר אלה שנהגו שלא לעשות נפיחה, וכן המהרש"ך וצוק"ל התיר גם כן להם שישאלו על כל החומרות, חוץ מחומרת הנפיחה, גם הקרוש מהר"י אדרבי וכו', — אבל ראיתי למר קשישא הרב הכולל אור גולת אריאל וכו' שלא נעלם ממנו דבר, מכל מה שכתבתי, ובנידון דידן חולק שמעולם לא קבלו עליהם, שלא לאכול בנפיחה, אלא שכיון כל ישראל ששים ושמחים לעשות רצון קונם וכל זמן שיכולים בשר בלי נפיחה שהיו נותנים להם במקולין של נכרים אוכלים, אבל עכשיו שמקולין של גוים אינם רוצים לתת להם בשר, וצריכים לעשות מקולין ישראל פשיטא שיכולים לאכול בנפיחה וכו' וכו' — על כן נראה בברור, שאפילו שנהגו שלא לאכול בנפיחה, כמו שהיו נוהגים אנשי המקום, מותר להם לאכול בנפיחה, כיון שלא קבלו עליהם, שלא לאכול בשר, אלא כל זמן שהגוים היו נותנים להם בשר, היו אוכלים בלי נפיחה וכו' — ועוד אני אומר שכיון שהוצרכו לעשות מקולין של ישראל, אם היו אוכלים בלא נפיחה, לא היה אפשר להם לאכול בשר, כיון שהסרכות מצויות, ולפעמים בעשרה בהמות לפחות שמונה מהם צריכות נפיחה (כפי הנראה לא ידעו לפנים הכמת „הקליפה"...) ואיך אפשר שימצא טבח ישראל, שצריך לקנות בהמות לתת ליהודים שתים מהם לאכול וח' הנשארות יהיו טרפות וכו' ועל מנת זה לא נהגו לאכול בשר בלא נפיחה.

עוד אני אומר, שמה שאירע לק"ק איזמיר, אירע גם כן בעיר ואם בישראל שאלוניקי יע"א. והדבר ידוע ומפורסם, כמ"ש הרב מהרשד"ם ז"ל (סי' מב) שהאשכנזים קדמו לישב בשאלוניקי, ונהגו לאכול שלא בנפיחה, והדבר ידוע שבאשכנז גם כן אסור להם לאכול בנפיחה. דבאשכנז וצרפת נוהגים להטריף הכל כמו שכתב הרא"ש. וכן נהגו האשכנזים כשבאו פה שאלוניקי לאכול במקולין של גוים בלא נפיחה, ואחר כך באו הספרדים לדור בארץ הזאת והיו נוהגים כמנהג האשכנזים, וידוע הוא (אין הדבר ברור כאשר אבאר) שהספרדים אכלו בספרד בנפיחה, כמו שכתב הרב מוהריק"א בטור יורה דעה (סי' ל"ט): „ודע שמה שהיו מקילין חכמי קאשטיליא וכו'" — ואחר כך כאשר רבו הספרדים בשאלוניקי, והגוים לא רצו לתן להם בשר במקולין

שלהם וכו', והיה הפסד גדול להם, כמו שכתב הרב מוהריק"א: „ומנהג שאלוניקי כסברא זו וכו'", ובשראו שהיו צריכים לעשות מקולין של ישראל נקבצו ובאו ושאלו התרה על מנהגם, וכל הרבנים אשר הם בארץ החיים עמודי עולם שבאותו הדור התירו להם לאכול בנפיחה, גם האשכנזים שמנהג אבותיהם בידיהם לאכול שלא בנפיחה שהיה קשה להתירם, עם כל זאת, כיון שהספרדים שהם הרבים, היו אוכלים בנפיחה, נהגו האשכנזים גם כן היתר וכו', ואם כן המעוררים בק"ק איזמיר, מעוררים גם כן על כל שבטי ישראל הדרים בשאלוניקי שגם כן בתחלה נהגו שלא לאכול בנפיחה, ואחר כן התירו להם; וגם כן הם מעוררים על הרבנים עמודי העולם שהתירו לבני שאלוניקי לחזור ולאכול בנפיחה וכו', ועתה כמוני כמוכם, כמו שאירע וכו' והתרה נתנה להם לאכול בנפיחה, ומה גם שההתרה שנתנה להם לאכול בנפיחה היתה בהוראת מר קשישא וכו', מי הוא אשר יבא אחרי המלך לעורר על מה שהתיר? מי לנו גדול לאסור ולהתיר כו' ולהיות מסכים להיתר לבני איזמיר לאכול בנפיחה מכל הטעמים אשר כתבתי כו' הקטן שלמה בן מאיר, עכ"ל. (לא אדע מי הוא זה בין גאוני זמנו, ואדמה כי טעות הדפוס הוא, והגרסא הנכונה שלמה בן מובחר, אשר היה בזמן המהרח"ש ותשובתו הובאה ב„תורת חיים" למוהרח"ש ח"א סי' ס"ג, והמהרח"ש מזכירו בשו"ת סי' ס"ה, והתשובה בדבר הנפיחה גם כן על אדות תשובת המהרח"ש, והוא הוא) — הנה הגאונים האלה היו בזמן קרוב אל זמן מהר"י קארו, והם העידו, כי כל הרבנים עמודי עולם אשר בדור ההוא, התירו לקהל שאלוניקי, אף כי נהגו אסור, לחתוך סרכא הסרוכה למקומות אשר אין הנקב פוסל בהם, — אך בדבר אחד, והוא העקרי, לא יתכן כדברי הר' שלמה בן מובחר! — הוא יאמר כי בספרד התירו מאז מעולם לאכול בנפיחה, והספרדים בשאלוניקי רק להיתרם הראשון חזרו! — ובאמת לא כן הדבר! הנה בכל ארץ ספרד לא התירו, רק בקשטיליא, ולא בכל מדינת קשטיליא, רק בהרבה מקומות ממנה, ואיך יתכן לומר כי בשאלוניקי התישבו רק גולי קשטיליא ורק אלה מן המקומות אשר נהגו היתר שם לאכול בנפיחה? — הנה אנחנו רואים כי רבנו המהר"י קארו כתב: „ומנהג שאלוניקי כמנהג קשטיליא שהנכרים מחמירים על עצמם, ובשאר מקומות שהנכרים קונים הטרפות, כיון שאין הפסד גדול בדבר אין סומכים על סברא זו" — ולא כתב טעם אחר, כי בשאלוניקי התישבו גולי קשטיליא, ובמקומות אחרים אין לסמוך על סברא זו, כי לא מקשטיליא יצאו, הוא לא כתב כואת, כי אם רק יען בשאלוניקי הוא הפסד גדול כי הנכרים וכו', וביתר ערי תוגרמה אין ההפסד גדול, כן דבריו ברור מללו, ובאמת כיושבי שאלוניקי ויושבי ערים אחרות, אינם ביחוד מגולי קשטיליא כמובן — וגם זאת כי כבר הוכחתי כי בקשטיליא, רק בימים האחרונים טרם גלו מן הארץ, החלו להתיר לחתוך סרכא הסרוכה לשומן וכו', ובזמן הרמב"ם לא היה מקום בספרד, אשר נהגו לעשות כן, וגם בזמן הרא"ש לא מצאנו מקום אשר נהגו במנהג כזה, כי חכמי ספרד הרמב"ן והרשב"א אסרו

את הנפיחה, לא מצד המנהג, כי אם מצד הדין — אך שעת הדחק שאני! וסמכו על דעת הרמב"ם, כי לפי דין הגמרא מותר, — ובמקום הפסד גדול הנוגע לחיי העם אין משגיחין במנהג, כאשר הוכחתי בראיות ברורות, והכל על מקומו יבא בשלום! —

ח.

עתה אין עוד מקום למתאוננים על דתנו הקדושה, כי איך יוכל עמנו לאבול בשר, כאשר לא יהיה תלוי בעמים אחרים, כי יקחו את הטרפות! הנה מזקנים נתבונן, כבר הורו זקני גאוני הדור, אשר היו בזמן „הבית יוסף", ובזמן מאוחר מעט, והם יאירו לנו את הדרך אשר נלך בה, כי גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם! — על פי מנהג שאלוניקי אשר העתקתי בפרק ד', אשר נהגו שמה להלכה למעשה, הנה באמת הטרפות הן רק מיעוטא, ואין מקום כלל לספרי האחרונים וחומרותיהם!! אולם עלינו לשים לב לדברי הר' מרדכי קלעי אשר העתקתי: „כיון שההוראה היתה להקל, ולעקור מה שנהגו קודם שלא לעשות נפיחה צריך כח גדול ויד חזקה להתיר ואפושי רבנים גדולים להסיר עקשות פה", ומה נאמנו הדברים האלה! הן עתה אין הדבר נוגע לנו בדבר הנפיחה, כי גם רבנו המהריק"א כתב: „ובמקומות אשר הנברים לוקחים את הטרפות אין־סומכים על סברא זו", ומה גם כי אנחנו בני פולין הולכים לאור הרמ"א! ועתה במאמרי זה הנני רק לדון לפני רבותינו גאוני הזמן הי"ו, כאחד משעירי התלמידים, בדבר נכבד מאד מאד, הנוגע לכבודנו, וגם לממון עניים ואביונים, לטבחי דתלו בהו טפלא —

כבר העתקתי את דברי רבותינו המהרשד"ם והמהרש"ך א) ומהר"י אדרבי כי מלבד מנהג הנפיחה, יש התרה למנהגים אחרים, ואף כי החמירו על עצמם אין זה כלום, יען אחת היה להם הדבר, כי היו לוקחים בשר במקולין של נברים, ולכן חששו גם לדעה יחידית, אבל לא בתורת קבלה, לנהוג כן גם במקולין של ישראל, כי למה זה יקבלו על עצמם? וכלשון מהר"י אדרבי אין זה לא שרש ולא מנהג, — כי דבר בעתו מה טוב, או אמנם המחמיר תבא עליו ברכה, אבל לא במקום אשר נוגע הדבר להפסד ממון!

הדבר המצוי כמעט בכל יום ויום, ריאה הסרוכה לדופן במקום רביתא, ובמקום כזה, אי אפשר לקלוף, — וכן ריאה הסרוכה למקום נשבר הצלע וחזר ונקשר, ועל ידי שני אלה הדברים, כמעט רוב הטרפות, ושתי אלה החומרות מתרות הן, לא רק בשאלוניקי, כי גם במקומות רבים, כי בזה רוב

ס) בספר „מגיד מרחמים" בסוף הספר בתשובה כתב הרב יעקב חלפתנדרי, „כי המהרשד"ם והמהרש"ך לגבי דידן כהרמב"ם והרמ"ם בזמנם".

דעות הראשונים שמותרת בלי בדיקה כלל, וגם לדעת המחמירים אין להחמיר רק מצד ספק, והלא נשחטה הותרה, ולדבריהם אין בזה לכל היותר רק אסור דרבנן, ובדרבנן הולכים אחר המיקל, ודעות המקילים הם רובא דרובא! ואלה הם דברי רבנו המהרש"ל בספרו „ים של שלמה" (חולין סי' מ"ד): ו„לענין הלכה קיימא לן כרב נחמן ריאה שנקבה ודופן סותמתה כשרה, ובהא ליכא מאן דפליג, ובהלכות בדיקות אשכנזים כתוב שנהגו להטריף הכל, אפילו במקום חתוכי דאוני, — ונראה לי שמנהג בטעות הוא, ונתפשט הטעות, ממה שכתב הטור וכו' וא"א הרא"ש כתב ובאשכנז ובצרפת נהגו להטריף הכל, והם סברו דאכל מלתא דלעיל קאי, והטעם משום דסבירי להו כפירוש רש"י בריאה הסמוכה לדופן, דבדיק ליה רב נחמן בפשורי, דאפילו כי איכא מכה בדופן, לא שרי לה אלא ע"י בדיקת פשורי, וכן כי סריך ריאה במקום רביתא חיישינן לפי' ר"ג דמצריך בדיקה, ואינהו סברי דלא בקיאין בבדיקת פושרין, ולפיכך מטריפין הכל — ואינו אמת שהרי הרא"ש לא כתב שבאשכנז ובצרפת נהגו להטריף הכל אלא אריאה הסמוכה לדופן שלא במקום רביתא וכו', וגם תימא מנין לנו להחמיר כל כך, ולאבד ממונם של ישראל, שהרי בתשובת רב שר שלום גאון, פסק להתיר במקום חתוכי דאונא, אפילו נקבה הריאה ואפילו לא סביך ולא סריך, כל שכן היכא דסביך וסריך בנקבה, ובלא נקבת אפילו בסרכא לחוד כו' וכו' מכל מקום מאחר שכתב ר' ברוך דעבדינן כר"ג להצריך בדיקה ולנפחה אפילו במקום רביתא, וכתב שכך קבלנו עלינו לשמור ולעשות, גם אנן הכי עבדינן בסריך, ואף שאין אנו בקיאין בבדיקה, מה חומרא יש בבדיקה זו לנפח ולראותה אם מבצבץ שם?", עכ"ל. וכדבריו כתב הגאון ר' אברהם ברודא בספרו „אשל אברהם" כי הדין עמו, אך המנהג כו', — ואנכי כבר הוכחתי כי המנהג לא מנהג בטעות, כי באמת הטילו חרם על קהל פרישׁ שלא לאכול מבשר הבהמה הסרוכה במקום רביתא, והוא יען כי בצרפת לא היה מצוי כלל שהיהודי היה שוחט בהמת ישראל, ולכן חששו להסוברים דבעי בדיקה בריאה הסמוכה במקום רביתא ואז מה להם להטרח הזה לבדוק בפשורי? — לכן יצא המנהג ברבות הימים, כי אין בודקין בפושרים! אבל במקומות אשר היו טבחים ישראלים לא שמענו חומרא כזאת, — אך רק נשאר זכר מן העת אשר לא היה מצוי שהישראל שוחט וכו', ומנהג כזה, הלא יש לו התרה, כי כבר הורו המהרשד"ם וכו', ואין בזה כל חדש, כי כבר היה לעולמים!

והנה ראיתי להגאון בעל „שאגת אריה" בשו"ת (סי' ס"ד) אשר כתב כדברים האלה: אבל מכל מקום יש לי לדון ולהתיר, דהא מה ששכיחי טריפות כמו כשרות בשנים הללו, הכל הוא מחמת טריפות שבריאה, מחמת חומרת האחרונים, שהחמירו חומרות הרבה בבדיקת הריאה, והרי הרבה מן האחרונים צווחו כברוכיא על זה, על שמאבדין ממון ישראל בחנם, אלא שכבר נהגו כן", עכ"ל, ואנכי לא ראיתי בספרי האחרונים (אם כי לא ראינו אינו ראיה) אשר צווחו כברוכיא על שמאבדין ממון ישראל בחנם, אך בדברי המהרש"ל, — ורבנו הגאון בעל „שאגת אריה"

היה נאה דורש ונאה מקיים, הוא באמת הורה להלכה למעשה כדברי המהרש"ל, והתיר בעירו וואלאזין בסרכא במקום נשבר הצלע כו', דבר אשר כבר נהגו כל ישראל א) באשכנז ופולין אסור! — לא אוכל לדעת טעם הגאון הזה, הלא כבר נהגו אסור, אחרי אשר לא כתב דבריו בספר, אולם באמת כאשר הראיתי, כי במקומות אשר היו בתי מקולין של ישראל, לא החמירו משום „המחמיר תבא עליו ברכה", כי המחמיר לא יחמיר רק לעצמו, ולא לאחרים, אך רק כי אחת היה להם הדבר, ואחרי אשר נשתנה מצבם, והוכרחו לקחת בהמות התירו רבותינו הגאונים, ואולי מטעם זה התיר גם רבנו בעל „שאגת אריה", ובעיר נאווארדאק הגאון ר' דוד בעל „גליא מסכת"! זאת לא זאת!

הנה גם עתה נוהגים היתר בשתי הערים הנזכרות, על פי הוראת הגאונים הנזכרים! גם שם הלא נהגו אסור טרם הורו הגאונים כי „שלחן ערוך" אחד לכלנו, ומדוע לא נשים לב לדבריהם? מדוע נפלינו אנחנו? אמנם רב כח היה או להתיר, אבל עתה היש לנו דרך סלולה! רבותינו המהרש"ם והמהרש"ך וכו' התירו לקהל סופיאה, בדברים אשר רוב גדולי הפוסקים מקילים, הם החמירו על עצמם יען היו מוצאים בשר לשובע, כי לא נקראה קבלה, ועתה התירו הגאון בעל „שאגת אריה" והגאון ר' דוד מנאווארדאק! ומדוע לא יתיעצו גאונינו יחד להתיר, למען לא תהיינה אגודות אגודות ושתי הערים תהיינה נבדלות, כי רק שם נוהגים היתר!

אמנם אין אסור לא תתגודדו רק בעיר אחת ולא בשתי ערים כמבואר ביבמות (י"ר) — אך מדברי רש"י סוכה (מ"ד ע"א) נראה כי גם בשתי ערים, כי מבואר שם: „לדידהו נמי לא דחי, שלא לעשות ישראל אגודות אגודות ונראה כשתי תורות דלדידן לא דחי לולב שבת", ושם בשתי מדינות ארץ ישראל ובבל! ובאר את הדברים האלה רבנו המהרש"ם ב) (יו"ד סי' קנ"ג): ויש לומר שענין לא תתגודדו יש בו שתי בחינות, א' בעבור עליו מן התורה ושנית שאע"פ שאין אסור צריך לעשות מצוה מן המובחר, ואם כן לענין אסור, לכולי עלמא ליכא אסורא בשני מקומות אפילו לאביי, מכל מקום להיות הדבר בלתי נאות, שנראה דמצוה כוללת לכל ישראל יהיה חלוק ביניהם" עכ"ל, ובזה מלבד כי לא נאות הדבר, עוד נוגע הדבר להפסד ממון ענים! המעט לנו הקרעים אשר לא נוכל לאחה, כי עוד לא נשים לב לתקן את אשר נובל? — הנה עתה עת לעשות, עת להתאחד!

וביחוד נוגע הדבר לנפש ענים, הם הטבחים, בערים הקטנות בימי צומות הנוצרים, אשר הכשר הטריפה בזול גדול מאד מאד, — ואם בשאלוניקי במקומות אשר הנכרים לא לקחו משחיטת ישראל, נהגו היתר בדברים אשר נהגו אסור על פי דעות רבים מגדולי הפוסקים, — איך לא נתיר

א) יעויין כיו"ד סי' רי"ד בהגהה, וכעו"ת „נודע ביהודה" (מהדורא תניינא חלק יו"ד סימן ס"ה).

ב) יעויין על זה בספר „מכפתי סמואל" (סי' כ"ו) ובספר „כפות תמרים)" סוכה מ"ר).

אנחנו בדברים אשר כל עקרה של החומרא, יען לקחו בשר בבתי מקולין של נכרים? — הנה אנחנו רואים כי באשכנז נשתנו החומרות מזמן לזמן, — ואנחנו מבני אשכנז, לפנים התירו באשכנז הריאה הסרוכה לדופן במקום דביתא כי היו באיזה ומנים מבחים ישראלים, ורק מצרפת יצאה בראשונה, כי לא היה מצוי כלל וכו'! ויען כי לנו נכבדים מאד קורות החומרות באשכנז, אדבר מזה בפרק מיוחד.

ט.

זה כבר התפלאתי על החליפה והתמורה במנהג אשכנז — הר"ן בחולין (מ"ז) כתב: כתב בה"ג האי בועה דקיימא בשפולי דריאה וכו' והתוספות כתבו ודבר תימה הוא, מכל מקום טוב לזהר (כבר כתבתי שביטיהם היו מקולים של נכרים, „וטוב לזהר" מבלי לקחת בהמת נכרי, כי הסנגון „טוב לזהר", הוא על „לכתחלה", ומקולים של נכרים — לכתחלה) לפי שכל דבריהם דברי קבלה, והרב בעל העטור ז"ל כתב זה המנהג בכל ארץ אשכנז, להתיר, ואין לנו להוסיף על הטרפיות", עכ"ל. והנה בזמן המהרי"ו באשכנז היה המנהג להטריף גם בשפולי אונא, אשר בהרבה מקומות נהגו להקל, וגם כל מקום שיש שם חדוד מקרי שפולי! ומי היה משנה עתים? — וגם דברים יותר ברורים מצאתי, כי באשכנז נשתנו העתים בדבר החומרות, בתשובת הרא"ש (כלל כ' י"ז), — כפי הנראה התשובה היא לר' יחיאל בן הרא"ש — וזה לשונו: מה ששאלת בשם ר"ת שאם היתה כל הריאה דבוקה לדופן בלי פלוש ובלי פרוד שהיה מתיר א) לא! אלא בשם גדולי אשכנז הקדמונים שאמרו בשם הגאונים ונתנו טעם לדבר וכו' כי אין דרך שתנקב הריאה ותפתח כנגד כל הדופן, דאז לא חיתה הבהמה רגע אחד וסברא מרווחת היא, ושאלתי ואמרו לי שכך היו נוהגין באשכנז בימים הראשונים והיו מפרידין הריאה בנחת מן הדופן, ואם היתה עולה בנפיחה מכשירין, אבל עתה אשר פשטה הדעת באשכנז להחמיר לא נהגו להתיר", עכ"ל. והלא יפלא בעינינו מה זאת הסבה הנכונה אשר פשטה הדעת להחמיר? — הנה הריב"ש (סי' שי"ט) כתב: וידעתי שאף אם יבא אליהו ויאמר לאסור אין העם שומעים שכבר נהגו להקל" ומדוע באשכנז, כאשר גם לא בא אליהו לאסור שמעו העם וקבלו על עצמם חומרות בדברים אשר נהגו היתר על פי גדולי הראשונים? — אמנם קרה כעין זה גם כן בריאה הדבוקה כלה, בעיר שאלוניקי, וזה הדבר בשו"ת „אבקת רוכל" (סי' ר"ט): „בריאה הדבוקה כלה, כי המנהג היה להתיר, ועל פי קונטרס מהר"י בן חביב ז"ל, שהחמיר

א) לא נדבוקה לגדרה, כי כזה גם באשכנז מקילים ולא פשטה הדעת להחמיר כמבואר ביו"ד (סי' ל"ט סעיף ז') ועוד הדבר צריך ברור.

רצו לאסור, והרב יעקב שמואל שמיט, לא רצה לחתום על האסור, והיתה מחלוקת עצומה ונוראה, וחפץ שילכו בזה אחר הרוב, ולא רצו ודברו עם קצת עמי הארץ מקהלותיהם, שיקומו כנגדו, וכמעט שהרימו יד, והיו רוצים לשפוך דם, ואז אמרתי שאין הדין כן, ואין ראוי להוציא לעז על אבותינו שאכלו טריפות כו', והנה עתה אני מוכרח לחתום מפני סכנת נפשות", עכ"ל. וסוף סוף חזרו להיתרם הראשון, כאשר אנחנו רואים ממנהגי שאלוניקי, וגם כאשר אחזה לי אני, סבת הרעש והמחלוקת, כי באו לשאלוניקי מארצות אשר נהגו לאסור בזה, ולא על פי קונטרס מהר"י בן חביב לבד, כאשר נראה מסי' ר"י: „הימים הראשונים היו טובים יותר מאלה, נהגו בשאלוניקי להכשיר הריאה הדבוקה אל הדופן או אל הצלעות כו' מבלי נפיחה כו' — — — ובהסכמה מקהל סאציליי א לעמוד על נפשנו שלא לאכול דבוקה שאינה עולה בנפיחה והבשר אסורה וטרפה", עכ"ל. והנה סאצילייא א) היא במדינת איטליה, ושם המנהג במקולין של נכרים, ומחמירים מאד מאד, ובבאם בשאלוניקי, אשר ההבדל מן הקצה אל הקצה, עמדו על נפשם, ועל ידי זה היתה מחלוקת גדולה, אבל מן הסתם לא שמענו לאסור מה שנהגו להתיר! — על החידה הנפלאה הזאת הוא הפתרון הכללי, כי נשתנו המנהגים, לרגל שנוי בתי המקולין!

בזמן רבנו בעל העטור, אשר המנהג היה להתיר בועה בשפולי בכל ארץ אשכנז, קרו לפעמים גם בבהמת ישראל, וזה לשון בעל העטור (שער השחיטות): „ולהתיר בבדיקת ר"נ ריאה הסמוכה לדופן אני עושה מעשה בבהמה של ישראל, אבל לא בשל אינו ישראל דאין כאן חסרון" (פירוש חסרון בממונם של ישראל, דלהנכרי אחת היא טרפה או כשרה), עכ"ל. ומזה אנחנו רואים, כי בימיו, היו בתי המקולין, פעם בכה ופעם בכה, בבהמת ישראל הכשיר, ובבהמת נכרי לא הכשיר, — ומובן, כי בבהמת נכרי, אשר אחת היא טריפה או כשרה, לא הכשירו ב„בועה בשפולי", והמנהג היה רק להכשיר, בכל ארץ אשכנז, בבהמת ישראל! — ובעבור שנים רבות, אשר תמיד המקולין של נכרים, המנהג להכשיר, הלא ישכח, כמעט כי אזיל בתר בתרא, — והנה בימי רבנו מאיר בר' ברוך כפי אשר העתקתי (לעיל פרק ג') תשובתו, באשכנז, היו טבחים נכרים, ואז הלא כל ה„מחמיר תבא עליו ברכה", ומי זה לא יחפוץ כי תבא עליו ברכה? — לכן נהגו אז כמנהג כל החומרות! ומה רב ההבדל היה בארץ אשכנז עצמה, כי בימים הראשונים התירו ריאה הדבוקה ב) כלה דבר התלוי בפלוגתא דרבוותא! ובזמן המהרי"ו אסרו בריאה הסמוכה לדופן במקום רביתא, דבר המפורש בגמרא להיתרא!

א) היא האי סיציליה (Sicilien), והיו אז מגולי ספרד, והתישבו בשאלוניקי, אך המקולין היו של נכרים, כמנהג איטליה, וכמנהג שאר ארצות בספרד.

ב) יעויין בההערה הראשונה בפרק זה. ובדבוקה לדופן גם ה„בית יוסף" אוסר כמבואר בסעיף כ"ד ובזה נהגו בימים הראשונים באשכנז היתר.

וכן נולדו באשכנז בזמן המהרי"ו — כמבואר ביורה דעה (סי' ל"ה סעיף ב') — עוד חומרות: „צורות האונות של ימין אינן דומות לשל שמאל, ואם נתחלף צורת הטרפה", והמהרש"ל פרק אלו טריפות (סי' ל"ד) כתב: „ותמה אני מה סמך יש לאלה החלופים, ולהוסיף טריפות, על מה שלא הזכר בתלמוד אפילו ברמז, דהא לא קאמר אלא ה' אוני אית לה לריאה, ג' מימין וב' משמאל, אבל כל הני חלוקים מאן דכר שמייהו, שיהא נופל שם חליף עליהם, ואין זה אלא השחתת ממון ישראל", עכ"ל, ובלי שפק לא נעלם מרבנו המהרי"ו הדברים הפשוטים האלה, ומדוע הוסיף על הטריפות? והנה ראיתי להגאון ר' יונתן מפראג בספרו „כרתי ופלתי" (סי' ל"ה) אשר כתב בדברים האלה: „ובאמת אלו אפשר לצייר דהראשונים טעו, בזה וראי יש מקום להתיר אבל זה רחוק להאמין, שיחשבו שיש לזה שרש בגמרא, כי לו היתה כונת הגמרא, על האי חליף, היה להגמרא לומר בראשונה תואר וצורת האונא ומקומו, ואחר כך לומר עליו חליף וטריפה, אבל כיון שלא הזכיר כלל מזה, איך שייך „חליף וטריפה" הלא עדיין לא נוכרה צורתו האמתית, עד שיחול עליו שם חליף, ושום בר דעת לא יסתפק בזה דתהיה כונת הגמרא חל על חלופים הללו כו' וגדול לבעלי הוראה מהרי"ו הביאו בתשובה שלו, וברור דבר קבלה היה בידו מקדמונים, כו' ובקעה מצאו וגדרו גדר, וקיימו וקבלו לעשות כפי שחיטת מהרי"ו, אם כן איך אפשר לבטלו, בשלמא אי נוכל לתלות במעות, הוי מנהג בטעות, אבל זה לא עלה על לבו, שיהיו גדולי הדור כאלה, אשר מהם ממש תצא תורה באשכנז יטעו ברברים פשוטים כאלה וכו'?" עכ"ל, ומה זרים הדברים, כי בקעה מצאו וגדרו גדר, איזה מכשול יוכל לצאת מזה, אם יכשירו את חלוף צורת האונות? — וגם הדברים נותנים מקום למתנגדינו לומר כי הקדמונים גדרו גדר חיינו, ובאמת אנחנו רואים, כאשר כתבתי בהפרקים הקדומים, עד כמה שמו לב למצא רוח והצלה לממון עניים, תקנו תקנות, ובשעת הדחק סמכו על דעות יחידות, ואיך יתכן כי יוסיפו, בדברים אשר יודעים הם כי מותרות, להפסיד ממון ישראל? ובאמת דברי הגאון, אף כי אין כונתו כן, נאמנים מאד, הם ידעו כי אין לזה שרש בדברי חז"ל, אך המנהג איננו מנהג בטעות, כי בימי המהרי"ו, ובזמן לא כביר קודם, היו בתי מקולין של נברים, וכאשר הראיתי גם בדברים אשר אין להם שרש בגמרא, כי בזה המחמיר תבא עליו ברכה, — ובאמת לפי הדין, אין מקום כלל לדברי הגאון בעל „כרתי ופלתי" איך נוכל לבטל את מנהגם, אחרי אשר לא הנהיגו רק כאשר היו בתי מקולין של נברים, ואחת היה להם הדבר, ואין זה לא שרש ולא מנהג!

ובאמת התירו רבותינו האחרונים את החלופים אשר נהגו לאסור בימי המהרי"ו — הב"ח הט"ו והש"ך, ורק היכא דליכא הפסד מרובה אין להורות היתר במה שנהגו לאסור! ועתה פשט המנהג להתיר בכל אופן!

וכן אנחנו מקולים עתה, בדבר אשר נהגו אסור בימי המהרש"ל, על פי הלכות בדיקות האשכנזים, בחריץ הפוך, והמהרש"ל כתב (פרק ל"א): „מה בכך? אין זה אלא אבוד ממון של ישראל, ואי איישר חילי

אבטלנה!" עכ"ל, ומזה נראה כי אז עוד לא אתיישר חיליה להתיר, ועתה אנחנו מקילים בזה! כי המנהג אשר נהגו לאסור, לא היתה בתורת קבלה, כי אם כאשר בארתי.

והדברים האלה יתנו עדיהם, כי אנחנו סומכים להלכה על דברי רבותינו המהרשד"ם וכו', כי בדבר אשר רוב הפוסקים מקילים, יש התרה, ומלבד אשר דנתי בפרק הקודם, לפני רבותינו גאוני הזמן הי"ו, עוד יש לדון, בדבר המותר מן הדין, אך החמירו ל„צרך שעה".

הגאון בעל „כרתי ופלתי" (יו"ד סי' נ"ז) כתב: „ואני תמה על כל החומרות הנאמרות לעיל בהל' טריפות בחסר ויתיר, או יתרת בתרין עינוניתא דורדא, ושנתה מקומה, וכהאי גוונא דאפילו רוב הפוסקים מכשירים, אנן מחמירין לחוש לדברי יחיד, איך מחמירין בשור הגדול, הלא זהו קרה בבטן, ושור הוא חי יותר משנים עשר חדש? ולכן צריך לומר כמו שכתבתי, כי ידעו רבותינו הקדמונים שהוא מותר רק החמירו לצרך שעה ולמגדר מלתא", עכ"ל. ואמנם דבריו מוכרחים, כי מן הדין הוא מותר, בספק אם היה י"ב חדש, כי בכל דבר אשר נוכל לברר לא נחלקו חכמים, כאשר נמצא בירושלמי (תרומות) גבי קישות ונמצאו מרות בעי בן לוי, וכי בדבר שאפשר לעמוד עליו חכמים פליגין? — וכן האריך הגאון בעל תשובת „חקרי לב" (יו"ד סי' נ"ז) כי בחיתה י"ב חדש, מותר מן הדין, ולמה החמירו רבותינו הקדמונים? הלא כמו זר יחשבו הדברים כי החמירו לצרך שעה ולמגדר מלתא? הלא גם תינוקות של בית רבן יודעים כי התורה חסתה על ממון ישראל? ומלבד זאת מאי מגדר מלתא איכא בחומרות כמו אלה ביתר הורדא שנתה מקומה וכו'? — אך גם החומרא הזאת, בימי המהרי"ו, נהיתה, ואז באמת החמירו לצרך שעה, — אך עתה האם יש „צרך שעה" כאשר הדבר נוגע לממון ישראל? הלא הדבר יוכל לפעמים לנגוע ב„חיי שעה"?

ואמנם ראיתי, כי גאון אחד אשר חיה בזמן הגאון ר' יהונתן מפראג זצ"ל, לא חש לחומרת „צרך שעה", והוא הגאון ר' זאב הלוי זצ"ל, אשר הגאון בעל „נודע ביהודה" (מהדורא תנינא חלק יו"ד סי' צ"ו) קראו „צדיק יסוד עולם", והתיר להלכה למעשה בחדושיו ליו"ד (סי' ל"ה) ביתר או חסרה הורדא אם חיתה הבהמה י"ב חדש, וכן כתב עוד בכלליו בענין נקובי הגלגלת, כי עשה מעשה בצרוף חכמים להתיר בזה, והוא כי לא מצאו בזמנו „דרך שעה" להחמיר, אחרי אשר מן הדין הוא מותר, ואסור להפסיד ממון ישראל בחנם כנודע, ועת להעמיד הדברים על שורת הדין! האין עתה בימינו אלה חובה כפולה ומכופלת לשום לב לזה?!

עתה נתבררו לנו כל השאלות, וטעמי ומקורי המנהגים, כי כל דרכי רבותינו היו דרכי נועם, שנוי המנהגים היה לרגל שנוי מצב הענינים, בשאלוניקי ובאשכנז, אלה שני הקצוות, מקורי המנהגים הלכו ממקום אחד — מקום קדוש! ואם כי באשכנז בימי המהר"י קראו, החמירו גם בבהמות ישראל, הוא יען כי כאשר עברו שנים רבות במצב כזה בתי מקולין של נכרים, נהגו

לאסור, ויען כי לא היה הפסד גדול בפולין כו', לא באו לבקש התרה כאשר עשו בסופיאה וכו', והיו בזמן המהריק"א מקומות, אשר נהגו אסור בבהמת נכרים בריאה הסמוכה לדופן במקום רביתא, ומכשירים בבהמת ישראל, כאשר ראיתי בתשובת „אבקת רוכל" (סי' רי"ב): „נדרשתי לאשר שאלני כו' על דבר ריאה הסרוכה במקום רביתא, שנהגו עד היום בני עירו להכשירה בלי בדיקה כלל בבהמת ישראל ובבהמת כותי הם אוסרים לגמרי, ואומרים מאחר שבאשכנז היו נוהגים לאסור לגמרי אפילו בבהמת ישראל והם אשכנזים" עכ"ל, יעוי"ש. אולם אחרי זמן בעל המפה, החלו בפולין לנהוג היתר בדבר לע'פה" לקלוף את הסרכות, כאשר עוד אדבר מזה בפרק (י"ב), ובזה האשכנזים מקילים מן הספרדים! —

והנה הגאון מהר"ץ חיות ז"ל בספרו „דרכי ההוראה" התעורר בדבר כי האשכנזים מחמירים יותר בעניני אסור והיתר, ורק בעניני ממונות, רבית וכו' בקשו רבותינו האשכנזים היתרים וקולות — ולפי דעתי סבת הדבר — כי לפי מצבם האשכנזים היו בכל רע, והספרדים השאירו דיני הגמרא בכל תוקף, מפני שלא היו מוצאים הכרח להתנהג, ולהשען על טעמים קלושים", והנה לא שם לב הגאון הנ"ל, לדברי שו"ת ר' שמואל אבוהב (דבר שמואל סי' ש"כ) אשר יוכיחו כי לפעמים באסור והיתר האשכנזים מקילים ביותר וזה לשונו: „אם הספרדים, בני לונטינא, שהולכים לערי אשכנז יכולים לאכול משחיטתן, כיון שהספרדים מחמירים יותר בבדיקת הריאה מהאשכנזים וכו'", וכן ראיתי להגאון יעב"ץ בתשובה (סי' קמ"ו ח"ב) אשר כתב כי הספרדים נוהגים שלא למעך והאשכנזים נוהגים גם לקלוף!!

אך הנה, הסבה הנזכרת, חוללה את השנוי הזה, בעניני הטריפות היה הכל לפי מצב המקום, אשר ישבו בו בני ישראל, ולפי בתי המקולין, באיטליח א) אשר היו בתי מקולין של נכרים (לעיל פרק ג') החמירו הספרדים מאד מאד, ובשאלוניקי התירו הספרדים גם האשכנזים, אשר ישבו בה בראשונה בעניני טריפות, עד כי לפי מנהגיהם, אין מקום כלל לכל ספרי האחרונים וחומרותיהם!

עתה הנני יוצא מכור מבט זה, ואשים פני „להלכה למעשה", לדון בדברים רבים הנוגעים „לדבר הלכה", גם לפי המנהגים אשר אנחנו נוהגים כעת, והם מעשים בכל יום, והדברים נוגעים לדמי עניים ואביונים, ובכל עת ה„דבר בעתו".

י.

רוב דיני טרפיות, הם לא בספרי ה„שלחן ערוך", אשר נתקבלו בכל

א) גם במדינת הולאנד היה כן, כמבואר בתשובת יעב"ץ (סי' נ"ז חלק א'), כי היה מנהג שם מאז ומקדם לשחוט בבית קצבים נכרים, יעוי"ש.

תפוצות ישראל, כי אם בספרי האחרונים, כי במקצוע זה, בפרטי הדברים, אנחנו רואים רק בספרי שו"ת האחרונים! — לכן שונים הם המנהגים בערים השונות, בעיר אחת מכשירים סרכא על גבי הנגלד, ובעיר אחרת מטריפים, וגם לפעמים גורם הדבר למחלוקת, — אינני מדבר על אדות הדברים התלויים בהשערה, אשר אולת היא לבקש כי כל המוחות יהיו שוים, כי אם רק בדברים התלויים באשלי רברבי, בדברים אשר כבר נחלקו הגאונים, הנה מלבד כי לא נאות הדבר, לעשות אגודות אגודות, הדבר גורם להפסד ממון ענים — ומדוע לא נעשה כאשר עשה רבנו מהר"י קארו, כאשר חבר את הפסקים, הסכימו לפסקיו קרוב למאתים רבנים בדורו, כאשר הוכא בם' בר"י ששכ"ת מפום רבנן קדישי, ששמעו מפי הרב מופה"ד מוהר"ח אבולאפיה שקבל מזקני גאוני הדור (יעויין בחו"מ חלק א' סי' כ"ו בפתחי תשובה, ובשם הגדולים מערכת ספרים אות ב') ? ועתה הלא דינים רבים נולדו אחר חתימת השו"ע, וכל אחד עושה בעירו כאשר יעלה בדעתו, ומדוע לא נתיעץ אנחנו לעשות כמעשהו, מזקנים להתבונן? אמנם יודע אנכי כי זר הדבר לרוח ישראל, לפסוק הלכה, לקבוע הדברים כיתדות ומסמרות נטועים, בדבר אשר לא הכריעו חכמינו ז"ל, אבל אנחנו רואים כי רבותינו מהר"י קארו והרמ"א לא שמו לב לזה, ואז בזמנם וזמן מאוחר מעט, נמצאו רבים אשר הדבר לא הפיק רצון מהם, כאשר ראינו בשו"ת מהר"ם לובלין (סי' ק"ב) בתוך הדברים: „אהובי! אין מדרכי ועסקי בספר ש"ע, כי הוא ספר חתום מחובר מחלקים רבים, והרבה פעמים מה שיצדק נפרד, לא יצדק מחובר", עכ"ל. אבל בכל זאת, במשך זמן קצר, נתפשט בכל תפוצות ישראל! ואיך נתפשט? על פי תקנות הגאונים אשר היו אחרי כן! בשו"ת „שער אפרים" (סי' קי"ג) ראיתי: „ומצאתי כתוב בפנקס הקהל תקנה קדמוניה שקבלו עליהם כמה רבנים והתנו ביניהם, שלא יפסקו שם פסק על פי תשובות ופסקים, הן מראשונים והן מאחרונים, אם לא מה שמבואר בטור וב"י ושלחנו הטהור, עם הכרעת בעל המפה ומפרשיהם האחרונים (לא אוכל לדעת ולהבין תקנה קדמוניה ומפרשים אחרונים — אולי כונתם על הספר „מאירת עינים" על חשן המשפט), ואף שימצא לפעמים בספרים אחרים, ממה שיהיה נגד הפוסקים הנזכרים, אזי לא יזיק כלום להפסקים על פי הספרים הנזכרים", עכ"ל. וכל זאת למה? למען לא תרבה המחלוקת בישראל! „כי מאז ומקדם בעיר ההיא היו קטטות ומריבות בעניני הפסקים" — ובלי שפק תקנו תקנות ביתר ערי ישראל, ועתה כל הטועה בפסק הלכה, כטועה בדבר משנה! — ואם אז, טרם היו בארץ בי הדואר וקוי התלגרף, התאחדו כל ישראל א) בארץ אשכנז ופולין וכו'

א) ורחיתי כמו"ת „חות יאיר" (סי' קכ"ג) כי קבל שהגאון היעים מו"ה פנחס הורוויץ אב"ד בפולדא היה כל למודו בהרא"ם ופסק לחבריו, כאלו נתן מסיני ולא חם כלל אם הוא נגד הכרעת הגאון רמ"א, ואמר כי גם הוא כדאי להכריע — לך יחיד הוא בדבר, וכעלה דעתי אינל כל אדם, כי הדבר מרס מהלוקת!

בדברים אשר כבר רבו עליהם הדעות, למען לא תהיינה אגודות אגודות, ועתה כאשר נוגע הדבר לממון עניים ואביונים, ולמען לא תרבה מחלוקת, לא נעשה דבר? — הן בעניני טריפות, מעט מזער בספרי השו"ע, ורוב הדברים — בספרים אחרונים, והוא המקצוע יותר גדול בנוגע להלכה למעשה, — הלא נקל לגאוני זמננו הי"ו לחבר ספר כעין „בית יוסף", בדברים אשר נולדו אחר חתימת השו"ע, ובו יתבררו ויתלבנו החומרות אשר החמירו רק לצרך שעה וביתר פרטי הדברים, ועל ידי זה לא ילך ממון ישראל לאבוד! — ספר כזה נכבד לנו מאד מאד, אך מובן כי בלי הסכמת גאוני זמננו הי"ו לא נוכל לעשות מאומה. ועתה הנני רק להעיר בדברים הנוגעים להלכה למעשה, לא כי יסמכו עלי, כי אם על ראיותי. הנני דן לפניכם, רבותי, כפי אשר יגיד רוח מבינתי, בדברים הנחוצים והם מעשים בכל יום.

יא.

בין הטריפות הרבות המצויות תמנה ה„טריפה" משום „תרתי לריעותא", ואמנם אסורו נתפשט בכל תפוצות ישראל — לבד משאלוניקי אשר אין מקום למכור את הטריפות — ואין קצה לתלי תלים של הלכות הכתובים בספרי האחרונים חומרות מחומרות שונות, ואין לזה טעם ברור, כי אם „אסמכתות", והטעם היותר מתקבל אל הדעת, כתב הגאון בעל חתם סופר (ח' יו"ד סי' ל"ו) כי הבהמה כאשר היא חולה בשתי מחלות על מקום אחד היא חולה ביותר. והנה האחרונים חלקו את מיני הריעותיות, וקראו אותם בשם, ונתנו בזה כללים רבים, ונודע כי זה אוסר וזה מתיר, ולא זאת מטרת ספרי לדבר בדברים אשר כבר דברו אודותם, וגם זאת כי לו באתי לכתוב לא הייתי מספיק, והעקר — כי אין לזה שרש ועקר בדברי חז"ל, ורק הנני לדבר בכלל על אדות עקר הדבר, אשר יקרה מדי פעם בפעם!

אם תמצא סרכא על נגלד או קמט, טינרא וכו' היא טריפה, לדעת רוב האחרונים, יען כי הסרכא בין הריעותיות הגדולות תחשב, כי רבים מטריפים ואומרים דלא מהני מיעוך ומשמוש, כמו הרמב"ם ז"ל אשר לא הזכיר מן הקולא הזאת. הרשב"א בתשובה (סי' ש"ד) צוח בכרוכיא על אשר רבים הקילו למעך את הסרכות, וגם אמנם בדברי חז"ל (חולין מ"ה) לא נזכר זכר לדבר בדבר המיעוך, ולכן דיה לצרה בשעתה, אם הקילו בסרכא על ידי מיעוך, אבל להקל גם אם יש עוד ריעותא, לא יתכן, והדבר הזה נודע לכל, וגם מתקבל על הדעת.

אך אשאל נא שאלה אחת, וגדולה היא, לו יהיה כי לא תועיל מיעוך לסרכא איך אמרו חז"ל כי רוב בהמות כשרות, הלא בהמות בלי סרכות לכל היותר עשרים למאה, כאשר נודע לכל? — אולם לא כל הסרכות מטריפות, מצד דינא דגמרא, כאשר אבאר.

הרמב"ם בהלכות שחיטה (פרק י"א הל' ו') כתב ז"ל: „מן הדין היה

על דרך זו שאם נמצאה הריאה תלויה בסרכות כמו חוטין, אם היו מן האום של ריאה ולדופן, או שהיה ללב או לטרפש הכבד, שחותכים את הסרכא, ומוציאים את הריאה ונופחים אותה וכו' ואם היא שלמה מכל נקב מותרת, וסרכא זו לא היתה במקום נקב, או שמא נקב קרום העליון", עכ"ל. ועתה גם בלא מיעוך, לא כל הסרכות מטריפות, כי כמעט רובן ככולן הן אל שומן הלב, או אל החזה והדופן (לעיל פרק ז' העתקתי תשובת ר' שלמה בן מובחר כי מן עשר בהמות היו שמונה סרוכות אל הדופן, השומן וכו'), וגם זה נודע לנו על ידי חכמת הרפואה, כי סרכות אל הדופן אינן מעלות ומורידות, כי כמעט אצל בני אדם אשר יאכלו דברים מתוקים ושמנים נמצאות סרכות רבות אל הדופן, כאשר נדע מן המנתחים א) והטעם מובן כי הריאה תסמך תמיד אל הדופן, ולכן לא תמלט כי לא תסרך אליו, אך סרכא שלא כסדרן בריאה עצמה, נבין כי נקבה הריאה, ולפעמים רחוקות תמצא סרכא כזו (אדות סרכא מאונא לאונא ידובר בפרק הבא), ואם תמצא על ריעותא, אז בצדק מטריפין אותה, כי בקושי התירו סרכא מאונא לאונא על ידי מיעוך.

אבל בסרכא אל הדופן ועוברת על ידי מיעוך, אין זו ריעותא כלל, כי מן הדין לפי שיטת הרמב"ם אין צריכה מיעוך, ואם אמנם כי נמצאו רבים החולקים על הרמב"ם, ואומרים דסרכא להדופן והחזה גם כן טריפה, — אבל לדבריהם מהני מיעוך, וסרכא העוברת היא ריר בעלמא, ולחוש לדעת הסוברים דלא מהני מיעוך בסרכא, וגם סרכא אל הדופן, חשיבא סרכא, אם כן לא שבקת חיים לכל בריה, הלא כמעט רוב הבהמות הן בסרכות, — וגם לחולות לא נוכל לחשוב, כי איך יתכן לחשוב רוב הבהמות לחולות? והנה ראיתי בספר „פחד יצחק" (אות ש') ספור המעשה המאמת את דברינו וזה הוא: „בשנת התק"ז כ"ד אגוסטו שאל ממני מעלת הרב כמוהר"ר דוד קורינאלדי החונה עתה בטרייסטי, זה לשונו: איתא פה חולי (??) בבקר, עד אשר בשלש מאות שנשחטו, לא נמצא אחד מהם כשר בהיות רבם ככלם, האונא העליונה סרוכה לחזה או לשומן הלב (באיטליה אין ממעכין סרכות, כי שם בתי מקולין של נכרים) ובקצת שאר סרכות", עכ"ל. ואיך יתכן כי תהיינה שלש מאות בהמות חולות במחלה אחת סרכות אל החזה ושומן הלב? מלבד) הכלל, אשר נתנו לנו חז"ל, רוב בהמות כשרות, נוכל להוכח, כי דבר אשר לא יתכן הוא, בטבע, לחשוב

א) הרמ"א בתשובה (סי' ה') בדבר ענרא הביא סמך לדבריו מדברי החכם אריסטו בהויות המחצבים, — ואם כי המהרש"ל דבר רתת בגלל זה, הוא יען כי חכמת הטבע הנסיונית, היא רק אשר מכל לסמוך עליה, כהנסיון בחכמת הרפואה, וחקירות אריסטו בכלל הן בחכמה מה שלמעלה מן הטבע (מעטהאפיזיקא) ואין מקום לה בהלכה בשאלה ותשובה! —

ב) ויעויין בתשובות הגאון יעב"ץ (ח"ב סי' קמ"ה) כי בלונדון היו הסרכות לשומן הלב מצויות, ורק באחת מני עשר לא היתה סרכא לשומן הלב, והוא כאשר כתבתי.

אותן לנגועי מחלה, ומזה נראה כי, סרכא אל הדופן חזה ושומן הלב העוברת על ידי מיעוך, דבר טבעי הוא זה, ובזה כולי עלמא לא פליגי כי סרכא כזאת ולא כלום, — ואלה הסוברים דלא מהני מיעוך בסרכא, הם סוברים כי מן הדין סרכא הסרוכה לדופן ושומן וכו' חותכין אותה. ואף כי הדברים ברורים, ואין מקום לבעל דין לחלוק, בכל זאת לא אחדל מהביא ראיה לדברי מרבותינו הפוסקים כי כנים הם.

כבר הזכרתי, כי כפי הנראה דעת הרמב"ם דלא מהני מיעוך, ואת דבריו כבר העתקתי, כי מן הדין ריאה הסרוכה לדופן ושומן וכו' חותכין אותה. הראש והראשון, אשר דבר דברים ברורים, כי מיעוך אינו מועיל הוא הרב רבנו תם — כאשר הובא בב"י בטור יו"ד סי' ל"ט — והוא בעצמו השיב לחכמי מרשיליא: „שאין לחוש בדבר, דהלכתא כרב נחמיה בריה דרב יוסף, ולפי זה כל היכא דסמיכא ריאה למקום שאין הנקב פוסל בו, כגון שהיא סרוכה לגרגרת, או לשמנוניתא דידיה, או לטרפשא דלבא או לטרפשא דכבדא, או בשמנונית הסמפון, בכל אלה מפרקין הריאה משם ונופחין אותה ואי לא מבצבצה כשרה" עכ"ל — הובאו הדברים בר"ן חולין מ"ח — ! והנה גם הרשב"א) בחידושיו לחולין, הביא את דברי ר"ת להלכה, — ועתה הלא נראה בעליל, כי הרמב"ם והר"ת והרשב"א, אלה אשר דעתם כי אין מיעוך לסרכא, הם סוברים כי סרכות אל הדופן וכו' מן הדין מותר לחתוך אותן בסכין! — וגם זאת נודע כי ספק סרכא, אינו ככל ספק טריפה, והרשב"א בתשובה מכשיר מטעם רוב בהמות כשרות. והנה ראיתי בתשובת „הלכות קטנות" (סי' רכ"ד) דברים נכבדים מאד ואמרתי להעתיקם כי נוגעים לענינו וזה לשונו: „בתשובת הרשב"א שהביא הב"י סי' ל"ט גבי סרכא היוצאת מאונא לאונא וכו', והשיב רוב בהמות כשרות, ורובא דאורייתא, וכיון שכן כל שנסתפק, אם היא נפוחה כל כך במעי הבהמה אם לאו, ואפשר שהוא כן העמידנה על חזקת היתר — וקשה דאם כן יש להכשיר כל ספק טרפות מטעם זה, ואפשר דעת הרשב"א, דבשלמא כשנולד הספק מחמת מכה, אז יש לאסור, כיון דאתרע חזקתה, אבל כשהספק הוא מדרך הבריאה והטבע שמשתדל לקיים כל דבר, יש לתלות שרוב הבהמות בריאות וטובות, וכיון שרוב הריאות מולידות ליחות מחמת רירין, יש לומר דריר בעלמא הוא", עכ"ל. והנה עתה על פי יסודי החכמה והמדעים, ועל פי הנסיון יודעים אנחנו כי טוב שברופאים הטבע, ואינו מוציא מתחת ידו דבר מסוכן, בכלל, וכבר כתב הגאון, „כי הטבע משתדל לקים כל דבר", — ומה נאמנו הדברים בנוגע להלכה! הפר"ח ביו"ד (סי' כ"ט) האריך, בדבר ריעותא מחיים, ובסי' ל"ט כתב: „דין ספק מגב אינו מחוור", ובאמת ברור הדבר, כי הכא אנחנו אומרים כי הדבר טבעי,

---

א) בתשובה אוסר הרשב"א לחתוך בסרכא לטרפש הכבד וכו', והוא רק לחוש לדעת האוסרים, ורק לחתוך בסכין אוסר, ולא למעך, או נהגו אז לאסור כבימי הרמב"ם ועץ במקומות רבים היו בתי מקולין של נכרים.

זאין זו ריעותא כלל, ולא להוציאה מן הכלל והרוב, ועל אחת כמה וכמה בסרכות הסרוכות לשומן כו' ועוברות במיעוך, אשר לרעת המחמירים אין זה רק מן הספק, עלינו לומר כי אין לנו להוציא מן הרוב, וטוב יותר לומר כי הדבר טבעי.

והנה עתה אנחנו רואים כי התורה והחכמה א) לא תתנגדנה אשה לרעותה; אמנם רוב בהמות כשרות! אין גם אחד מרבותינו הפוסקים, אשר לפי הדין, יחשוב סרכא הסרוכה לשומן וכו' ועוברת במיעוך, למחלה, ובאמת הוא כריר בעלמא, ולא תוכל להחשב גם לריעותא כל דהו, — ואם היא על שאר רעותיות גם במקומות הנוהגים אסור בתרתי לריעותא אין זו כלום!

גם ראיתי בהגהות מהר"י ווייל (דף כ"א דפוס אמשטרדם) כדברים האלה: „כתב הר"ט (?) שמעתי ריאה הסרוכה לדופן וכו' שאי אפשר לבודקה בנענוע מותר לבדוק דרך נחת, אם נתקה אינה אלא ריר, ודוקא בבהמת ישראל נוהגים כך", עכ"ל. והנה לא אדע מי הוא בעל הדברים האלה, אך זאת אדע כי הוא עוד קדמון טרם זמן הרמ"א, ואף כי אסרו לבדוק בנחת סרכא שלא כסדרן, בכל זאת בסרכא אל הדופן וכו' נוהגים בבהמת ישראל לבדוק דרך נחת, כי אינה אלא ריר בעלמא, וזה הוא טעמו, כי אין לאחוז החבל בשני ראשים, לחוש לדעת הסוברים דלא מהני מיעוך וסרכא אל הדופן וכו' הוי סרכא, כי אם כן לא שבקת חיים לכל בריה, ולא נאמן הכלל „רוב בהמות כשרות", — ואף כי יש מקומות אשר אסרו גם בזה, הוא יען כאשר כתב הר"ט כי רק בבהמת ישראל נוהגים כך, ובמקומות אשר הטבחים הם נכרים, ושוחטים בהמות לנכרים, ורק הישראלים לוקחים הכשרות, ואין החוטרא גורמת שום הפסד לכל בין לבן ברית ובין לאינו בן ברית (כי הם לא ישחטו בשביל הישראלים ואחת להם הדבר) לכן החמירו גם בזה כי „המחמיר תבא עליו ברכה" באופן כזה, כאשר בארנו, ובאמת אינה אלא ריר בעלמא, ולא תחשב לריעותא כלל כמבואר באר היטב בראיות אשר אין עליהן השובות.

א) כבר כתב הרמב"ם בתשובותיו (דפוס קעניגסבערג לד ו'): „וכלל תומר לך שכל מה שלמעלה מן הטבע לא יוכל חכם ופילוסוף להעמיד ראיה ברורה עליו, אבל מה שבטבע לא יסתר מהם", עכ"ל. וכן כתב בהלכות קדוש החדש (פרק י"ז הל' כ"ה), „ומאחר שכל אלו הדברים הם ברחיות ברורות שאין בהם דופי, אין חוששין למחבר בין שחברו חותם נכרים, בין שחברו חותם נכרים, שכל דבר שתגלה טעמו וכו'", עכ"ל. והנה נודע כי כל דבר טבעי יש לו חוק מיוחד, ולא נוכל לדרוש בו קל וחומר כי כחות הטבע הם נסתרים, ולא נוכל להבין פלאי יוצר יתש וכבר אמרו לנו חז"ל (חולין מ"ח ע"ב): „אין תומרים בטריפות זו דומה לזו, שהרי חותכה מכאן ומתה, וחותכה מכאן וחיה", והוא יען כי הטרפות דברים טבעיים, והדברים טבעיים מלבד הקבלה המסורה לא נוכל לתת כללים, כי חותכה מכוון וכו' כי לכל דבר ודבר יש חוק מיוחד — ומה נפלא הדבר כי רבותינו החמרונים ז"ל לא שמו לב לזה, ונתנו כללים בדיני „תרתי לריעותיות" לדמות בכח

ואחרי הדברים האלה, ראיתי בספר קטן „הדרת זקנים" ממו"ץ דוויטעבסק, אשר המסכימים כנוהו בשם גאון, המספר כי היה בבית הגאון החסיד האמתי המפורסם בכל קצוי ארץ ר' ארי' ליב קאצענעלענבאגען זצ"ל הגאב"ד דבריסק, והביאו לפניו ריאה אשר נתחלפו האונות תרתי מימינא ותלתא משמאלא, המבואר בגמרא (חולין מ"ז ע"א) וברמב"ם ובטוש"ע יורה דעה, דטריפה, בלי שום חולק, והכשיר הגאון ההוא, והתפלא מאד על זה, ויענהו הגאון: „כי כבר קרו בעיר הזאת הרבה בהמות עם חלופים, בעת ההיא, ולא יתכן כי כל הבהמות תהיינה טריפות, אין זאת כי יש מין אשר בו האונות תרתי מימינא

הפלפול גם בעניני טרפות! הנה סרכא תלויה על הבועה אנחנו נוהגים לאסור, ולדבר זה יש טעם מתקבל על הדעת, כי בועה היא מחלה, וסרכא תלויה הלא לא היתה מתחלת בריאתה, ובשתי מחלות על מקום אחד היא חולה ביותר! אבל בסרכא על „יתרת מקמא" מה טעם יש לאסור? — אם נחוש כי יתרת מקמא כיתר האונא, הלא עלינו להטריפה, אך כבר נהגו להתיר, כי כך חוי בריתא אית להו כותרת בדרי, ואין זו מחלה כלל, כי מתחלת בריאתה היא כן, והסרכא עליה כעל שאר חלקי הריאה — האם יען כי יש פוסקים האוסרים, הדבר למחלה יחשב? אין זה רק כ„תרי קולי" בהפסד מרובה, אשר בשאר דיני אסור והיתר בקולות כמו אלה אנחנו נוהגים היתר!

והנה עלינו לשום לב כי דברי רבותינו „אין אומרים בטרפות זו דומה לזו" הם כבנין אב לכל ההלכות הנוגעות בחכמת הטבע, כי לא נוכל לתת להן כלל אחד, כי יש דברים המיוחדים בטבעם. זה כבר העירותי במכתב עתי ה„צפירה" (שנת תרנ"ב גליון 17) במאמרי „מכתב אל גאוני זמננו הי"ו", כי הכלל „כלי שני אינו מבשל" לא לכל הדברים נאמר, כי הלא אף מים בכלי ראשון כאשר הוסרו מן האש, וחומם אינו מחזיק רק 80° מעלות רעאומר, הדין כי מבשל כמבואר בר"ן (שבת מ') והדבר נודע — ואיך לא יבשל שומן בכלי שני אשר לכל הפחות חומו מחזיק 100° מעלות? הלא אין איש יוכל להכחיש את הדבר הנראה לעינים? — אך בכל זאת אף כי כמעט אין מקום להשיב על זה, אין קצה להמכתבים והשאלות השונות אשר הגיעוני על זה לדחות בדרך הפלפול את הדברים האלה.

והנה בתור תשובה לדבריהם, עלינו להתבונן בדברי רבותינו ז"ל, למען הוכח כי כל דבריהם מתאימים עם חכמת הטבע הנסיונית! הם לא אמרו כי כל דבר אינו מבשל ומתבשל בכלי שני, כי אם סתם כלי שני אינו מבשל, ושם מים בכלי אינם מבשלים שמן (שבת מ"ב). וזה מתאמת על פי נסיון, ולא נתנו כלל, כי לכל דבר יש חוק טבעי מיוחד! והננו רואים כי היה כלל „כלי ראשון מבשל", ובא רב נחמן כי „מלחא" ו„בשרא דתורא" בכלי ראשון נמי לא בשלו, והוא יען התבוננו לטבעם! ועל כל הפלפולים הנני להראות מופת חותך, כי נאמנו דברי, כי ביצה מתבשלת בשומן בכלי שני בחום 100°, יותר מהר מבמים בכלי ראשון אחרי שהוסרו מן האור בחום 80°; האין זו באמת ראיה אשר אין עליה תשובה? —

ותלתא משמאלא". — ואין איש אשר יוכל להטיל ספק בעדות הנאמנה הואת א) וכל איש היודע פרק בהלכות טרפות יתפלא על זה מאד מאד, איך יתכן להתיר אסור דאורייתא על פי סברא? אבל אין איש אשר יהרהר אחרי מעשה הגאון הנזכר דרב עובדיה. ואם מצד הסברא כי לא יתכן להיות כי בהמות תהיינה טרפות התיר הגאון דבר המפורש לאסור בגמרא — אף כי הוא חדוש גדול בעינינו — איך לא נקל אנחנו בדבר סרכא העוברת על ידי מיעוך, אשר הוא מעשים בכל יום לא רק בעיר אחת לענין "תרתי לרעוהא", אשר אין אסור ברור, כי יש מקומות שנוהגים היתר גם בסרכא תלויה על הבועה, כמבואר בספרנו בפרקים הקודמים? —

הנה יודעים אנחנו כי רבים מגאוננו יחיו מקילים בסרכא לדופן וכו' על שאר רעותיות, אם עוברת הסרכא על ידי מיעוך או קלפה מטעמים אחרים —

וגם זאת כי הבינה מתבטלת גם במים בכלי שני כהוס 60^{0} מעלות כנודע, ואיך תמרו כלי שני חינו מבטל? אך לא לכל הדברים המבטלים והמתבטלים נתנו כלל, כי אין אומרים בדברים טבעים זה דומה לזה, כדברי רבותינו ז"ל בחולין!

והנה הכלל הזה הוא כלל גדול בתורה, לכל פרטי הדברים הנוגעים בחכמת הטבע, כי אין לדמות מלתא למלתא מבלי ראיה ברורה, כי אם על פי הטערה וסברא! — הנה הגאון יעב"ץ (שאלות יעב"ץ ח"א סי' מ"ד) דן קל וחומר בדבר המוגע לחכמת הטבע בדבר הלכה, ומתחילת ככוד תורתו, לא כוון אל האמת. הוא דן קל וחומר כי מרחה דס הטוה לגבע חוס (ברזין) חינהו חדוס, כשאר תמרו במרחה שחור, "חדוס הוא חלח שלקה", מירוק (געלב) חשר הוא במרחה זהב, וגרחה כי ים נטיה חזקה אל החדוס, וכבל זאת הוא מרחה בפני עצמו, על אחת כמה וכמה במרחה חוס! וכאמת לא כן הדבר! הנה אנחנו יודעים כי שלשה מיני נבעים עקריים (פרימיטיפע) ים, חדוס (רחטה) תכלת (בלחה) ירוק (געלב), ושאר מיני הנבעים על ידי תערובות בשיעור ידוע. וחמנם דברי רבותינו ז"ל (נדה י"ט) מתאמתים כי נבע ירוק (געלב) הוא מרחה בפני עצמו, — וחוס (ברזין) ים בו מן החדוס הזה, ואין הנדון דומה לרחיה! —

והנה לא זה המקום לדבר, כי הוא מקוט גדול בתורה, ויש לי בזה בעז"ה מאמר גדול תחת השם "התלמוד וחכמת הטבע", להראות כי ההלכה מתאמת עם חכמת הטבע הנסיונית, ובהטערה הזאת רק נגעתי בקלה שבי. ויעויין ביומח (פ' ע"כ), ועוד חזון למועד.

ח) לגבי כתבתי בזאת כ„הלפירה" (שנת תרע"ג גליון 156) אך לא כאשר חשבתי כן היה, כי כח אחרי כן בגליון 171 רב גדול אחד להטיל ספק כי לא מפי הגאון יצחו יען כתב הרשב"ח בתשובה (סי' נ"ח): "כי יתרת טרפה מעשה אחר שלא תמרו שהיתרת חינה חיה, אלא כך תמרו שהלכה למשה מסיני שהיתר בנטול דמי, וכל שאלו ינטל חינו חי י"כ חדש, אפילו מעתה שלא נטל טרפה, כאלו נטל, ואף שמרכה כחול ימים עם יתרונו" — ואחרי כי דבר זה הלכה למשה מסיני אין יתכן להתיר יען כ

אף כי הם קלושים — על פי כללי האחרונים, דהוי ספק „תרתי לרעותא" (יעויין בתשובות „טור האבן" סי' י' אשר הסכימו לדבריו הגאון מסאטאנוב והגאון מקנסטנטין ישן), אבל המחמירים מרובים, וממון עניים ילך תמס. האין עתה „הדבר בעתו" לרגל צוק העתים הנורא מאד, לברר את הדברים האלה לכל? — לדעתי אין אנחנו צריכים להכנס בפרצות דחוקות כי הדבר ברור כי אין מקום כלל לאסור, כי אין דבר טבעי המצוי ברוב בהמות נחשב למחלה, ומלבד ראיות מן „הדעת", יש ראיות מן „הדת", והדבר מוכרח מרוב גדולי הפוסקים, ואין מקום, לדעתי, להשיב כלל וכלל! אך בכל זאת אינני מורה הלכה למעשה לפני רבותי, כי אם הנני דן לפני רבותינו הגאונים הי"ו ואקוה כי יבררו וילבנו הדברים, למען ממון עניים, ולמען האמת.

יב.

עולם הפוך אנחנו רואים בדיני טרפות בארץ אשכנז ופולין וכו' — ! הנה נוספו חומרות רבות, וביחוד אנחנו מחמירים בריאה הסמוכה לדופן במקום רביתא או נשבר הצלע, אשר כמעט כל גדולי הפוסקים מכשירים בלי בדיקה כלל, ואנחנו אוסרים גם בבדיקה אם אי אפשר לקלוף בצפורן, כי אם בסכין, ולעמת זה אנחנו מקילים בכל סרכא שלא כסדרן על ידי קליפת הצפורן, דבר אשר לפנים לא היה מקום אשר בני עמנו נחתים שם, אשר נהגו להקל כן!

להרבה בהמות תקראנה כזאת וחיות הנה? אך באמת חלילה לנו לעשות את אחד הגאונים כטועה, כי לא יבין דברים פשוטים, מעשה רב, ויכתוב לזכרון בספר! — ובכלל דברי הרשב"א כי יתרת מטעם הל"מ מסיני נפלאים מאד, כי תלמוד ערוך בחולין (מ"ג ע"א): „אמר עולא ח' מיני טרפות נאמרו לו למשה מסיני נקובה וכו'" ופירש רש"י: „וכל הני טרפות דמנינן לקמן (דף מ"ז) בריאה כגון (חלוף דאוני וכו' חליף היינו חסרה ממקום שהיא ראויה להיות שם", ולא נזכר בשום מקום כי יתרת מצד הלכה למשה מסיני! והנה לפי דברי הרשב"א גם בספק יתרת מטריפין, כי יתרת חיה, וכבר כתבו המהרש"ל והש"ך (סי' נ"ז ס"ק מ"ח) כי התירון הראשון בתשובת הרשב"א הוא עקר דתלינן במיעוטא, וספק יתרת אמנם מותר! ומלבד זאת חליף לא הוי כיתרת, כי אם חסר ממקום שהאונא ראויה להיות, כי שלש בשמאל כשרה, רק מצד החסרון בימין טרפה, ובחסר ודאי מצד החיות גם לדברי הרשב"א הנזכרים! ובמספר האונות הדבר תלוי בשנוי המקומות, כי אין הלכה למשה מסיני כמה אונות לריאה; רבא מטריף ביתרת בדרי דאונא, ורב אשי סבר למטרפיה בעינוניתא דורדא, והתוספות כתבו: „ונראה דאין ראיה מבהמות שלנו, דשמא חלוקות משלהם, כדאשכחן בפרק הלוקח את הבהמה, דפרה בת שלש שילדה ודאי לכהן, ובהמות שלנו יולדות לפעמים בשנה השניה" — (חולין מ"ז ע"א), וכן כתבו

רבנו מהר"י קארו ביו"ד (סי' ל"ט סעיף י"א) כתב: „ולא ראיתם שממעכים ביד וכל הנוהג כן כאלו מאכיל טרפות לישראל", אך הרמ"א כתב כי המנהג נתפשט באשכנז למעך, ואין דובר דבר! ובימי הט"ז החלו הבודקים לא למעך בנחת וכתב: „כי הם מאכילים טרפות בישראל", אך לדבריו לא נמצאו אזנים קשובות, והנה ראיתי בספר כרתי ופלתי (סי' ל"ט סעיף י"ג) כדברים האלה: „אבל הם ממעכים והולכים עד שנעשה הסרכא כחוט ואז דוחין באצבע עד שנפסק, ואחרי כן מפרקינן הסרכא מן הריאה, ועל ידי זה מכשירים, והרגישו בזה חכמי הדור הותיקין בפראג, והיה רעש גדול על השוחטים, ובעוה"ר גברה החנופה, אשר מקצת החכמים החניפו מבלי למחות, כדבר שנהגו היתר מימות הקדמונים, ומחותני הגאון מו"ה יעקב בק' אובן היה מן התומכים ידיהם של שוחטים, ואחרי כן הדפיס אותו בספרו חלק שני משבות יעקב (סי' ס'), והודה כי הפרצה משונה וכו' מהרסיך וכו', כי רבים חכמים החזיקו בידם וכו'", עכ"ל; — והנה הגאון בעל „תורת יקותיאל" עוד הוסיף לדבר רתת, „כי אלה הקולפים הם מאכילים טרפות בישראל, וראוי לזהר אף בכלים של אלו", וכן הגאון בעל „פרי מגדים" כתב כי הם מאכילים טריפות! — והנה הגאון בעל „חתם סופר" (חלק יו"ד סי' ל"ט) כתב: „מראש גם לי הוה קשיא ממנהג השוחטים בכל התפוצה לקלוף הסרכא מעל הריאה ולבדוק, וכבר צווחו קמאי דקמאי ולא שקטה ולא נחה דעתי עד עתה וכו' והיוצא מעקר תשובת הגאון מו"ה אלכסנדר שור דחז"ל לא דברו, אלא מן סרכא יוצאת מגוף הריאה, אבל פשוט אם היה בשר בלוי על הריאה ונקלף ממנו, או קרום על כל הריאה, כמעשה דריינום בסי' ל"ה וכו', ועתה מה לי קרום על כל

התוס' בע"ז (כ"ד). והגאון בעל „מגן אברהם" בהדושיו לחולין (סי' כ"ו) כתב: „אחין לגמוד מבימיהם כיון דלאחתי תורתא לאחתי דינא"; — והגאון בעל „נמ"א זקן" תלמיד הכ"ח בתשובה (סי' ע"ח) החריף מאד בדבר החוזות הנקובות מתחלת בריאתן להתיר להלכה למעשה, ופירש דברי הרשב"ח בסי' שפ"ג לענין נקובת הדקין, שאר נראין כי הנקבים מתחלת בריאתן וכתב לאסור, הוא רק יען כי אין להאמין להאומרים כי הנקב הוא מתחלת בריאתו בדקין, והיה יותר מי"ב חדש, שהוא נגד דברי רז"ל, כי אם לאמנו הולין כי נקבו על ידי נגיחת הבהמות, אבל בדבר הנראה — ואין כל ספק — כי הנקב מתחלת בריאתו הוא, ובלאו הס כך הכי רביתייהו, והכשיר הגאון ההוא, יעוי"ש.

והגאון בעל נודע ביהודה בתשובה (מהדורא קמא חלק יו"ד סי' ה') התיר גם כן, יען דבק שמים חוזות, ולא מצא גם בחשת אשר לא יהיה נקב קטן, ודעתו: „כיון שמתברר שכל החוזות יש להן נקב בתולדה אלו מכשיר בהחלט" (הוא לא כדברי התבואות שור) ויעויין לעיל זה בשו"ת „חתם סופר" (חלק יו"ד סי' נ"ה).

והנה יודע אנכי כי יש פנים לכאן ולכאן, כדבר החלופים, אך נחמנה לנו מאד עדותו של האי סבא, בספרו „הדרת זקנים", ומה גם כי הדבר חיננו כמלחת בלי טעמא! —

הריאה, או על מקצתה, .וכיון שהעור נקלף מהריאה, והיא נשארה שלמה וכו'. באופן שהסרכא בגוף אין אנו מתירים, אפילו על ידי מיעוך, שדברו ממנו הראשונים, וההיא דידן מלתא אחריתא היא, אלה תוכן דבריו, ודברי אלהים חיים המה" עכ"ל. והנה הגאון הזה בא לדחות בקש כל דברי הראשונים, הלא גם בימיהם יכלו לחלק זה החלוק, והדבר היה מצוי בימיהם, ולא מצינו טעם זה של הגאון בעל „חתם סופר" בשום ספר קדמון, ובאמת מה ראיה יש לסרכא שלא כסדרן מקרומים על הריאה, הלא הם כסדרן, ואחזוקי ריעותא לא מחזקינן — וכבר האריכו הגאונים בעלי „מפרשי הים" לבטל את זה, אך כבר נהגו להתיר א) ועלינו לבקש טעם ומקור להמנהג! הנה חז"ל אמרו כי אין הקב"ה מביא תקלה על ידי צדיקים, ורבי שראה את ר' מאיר שאכל ירק שאינו מעושר בבית שאן, התיר את כל בית שאן על ידי זה (חולין ז' ע"א), כי לא יתכן לומר לאו אדעתיה, על אחת כמה וכמה במנהג אשר נהגו בו רוב ישראל, כי אין הקב"ה מביא תקלה על ידם (לא לכל הדברים, כי אם רק למאכלות אסורות כמבואר בתוס' גיטין ז' ע"א), אך כמובן על פי טעם זה בלבד — „כבר נהגו", אין להתיר, ועלינו לבקש ראיות וטעמים מדברי רבותינו ז"ל! והנה בדבר סרכא שלא כסדרן אם הריאה סרוכה למקום שאין הנקב פוסל בו כגון הדופן וכו', כבר בארנו, כי דעת גדולי הפוסקים הרמב"ם, ורבנו תם והרז"ה בעל „המאור" על הרי"ף בחולין, כי מותר מן הדין לחתוך בסכין, ואחרי כן לבדוק, ואנחנו אף כי נוהגים לאסור באופן זה — אך לקלוף את הסרכא בצפורן אנחנו נוהגים, כי יש עוד סברא, כי אין הסרכא מגוף הריאה, אולי הוא איזה קרום, כעין בשר בלוי, והדבר מותר מטעם ספק ספיקא, ובזה אין מקום לערער, כי ראיה ברורה לזה שאין עליה תשובה, הוא הכלל „רוב בהמות כשרות", ואם כי גם בזה היו מקומות אשר נהגו לאסור, הוא יען כי היו בתי מקולין של נכרים אשר אחת היה הדבר, והמחמיר תבא עליו ברכה, ועתה כאשר נשתנה הדבר הזה, אין כאן לא שרש ולא מנהג, ואנחנו חושבים סרכות כמו אלה ל„רירים בעלמא", ולא תוכלנה להחשב לריעותא כלל, כי הוא דבר טבעי, כאשר בארתי בפרק הקודם.

אך בסרכא מאונא לאונא, אשר לפי ההשקפה הראשונה, יפלא מאד, מאין יצא המנהג לקלוף הסרכות, הלא היא נגד כל רבותינו הפוסקים הראשונים?

א) כאשר יש מנהג להתיר, דרך רבותינו מאז מעולם לבקש רק סיוע, על פי איזה דעה יחידית! בדבר סחורה בדברים טמאים מצא רבנו אבי העזרי (מרדכי פסחים פ"ב) היתר מהא דאיתא בפרק כל הבשר מים הראשונים האכילו בשר חזיר. אם כן עשה סחורה! ואף כי משנה מפורשת בשבועות (פרק ז') דאסור לעשות סחורה; ויעויין ב„בגדי ישע" על המרדכי, כי ר' יהודה סובר דמותר לעשות סחורה, ופסק כיחיד על פי דברי הגמרא דחולין, וכל הרואה יבין כי רק „אסמכתא" להחזיק המנהג שנהגו להתיר בזה! — וכן ראינו עוד כדבר הזה. נודע כי המהריק"א מנהגו בכל ארבעה חלקי השו"ע לקבוע הלכה, על פי שלש דעות הללו, הרי"ף

אבל ראה זה מצאתי כי גם בסרכא מאונא לאונא מגב לגב, או מגב לחתוך, יש דעות החושבות דהוי כסדרן, והן מגדולי הפוסקים!

בחולין (מ"ו ע"ב): „אמר רבא הני תרתי אוני דסריכן להדדי לית להו בדיקה, ולא אמרן אלא שלא כסדרן, אבל כסדרן היינו רביתייהו", ופרש"י: „שלא כסדרן כגון שתים החיצונות נדבקו בסרכא ממעל לאמצעית או מתחתיה", עכ"ל. וסרכא כזאת היינו מן הראשונה לשלישית, כמעט אינה מן המציאות, ורק באחת מני אלף תמצא סרכא כזאת, ולפי זה אם עוד נאמר, כי סרכות למקום שאין הנקב פוסל מותר לחתוך בסכין, כמעט אין כל הסרכות מטריפות, ורק בסרכא ממעל לאמצעית, או מאונא לאומא שלא כסדרן, או מעינוניתא דורדא, ואלו הסרכות לא תמצאנה רק לפעמים רחוקות!

אך הרא"ש בתשובה (כלל כ') כתב דרש"י לאו דוקא נקט, והוא הדין מאונא לאונא גם כן טרפה — אבל בפסקיו נסתפק בדברי רש"י האם דוקא מראשונה לשלישית או לאו דוקא? — וגם הר"ן נסתפק בכונת רש"י ז"ל, אך הטור ביו"ד סי' ל"ט כתב, לא כדברי אביו הרא"ש, כדבר ברור, דרש"י ז"ל סובר, שאין סרכא אוסרת רק מראשונה לשלישית, וכן כתב הרשב"א בחולין (מ"ו) דרש"י ז"ל סובר שאין סרכא אוסרת רק מראשונה לשלישית, אך כתב דאנן לא נהגינן כדעת רש"י יעוי"ש.

וגם אנחנו מוצאים חבר לרש"י ז"ל הוא הרמב"ם בהלכות שחיטה (פרק ח' הל' ה') וזה לשונו: „אזן שנמצאת דבוקה בחברתה הסמוכה לה מותרת, ואם נסמכו שלא על הסדר, כגון שנסמכה ראשונה לשלישית טרפה", עכ"ל, והרב רבנו ירוחם כתב בפשיטות, כי דעת רש"י והרמב"ם להכשיר מאונא לאונא שאצלה אפילו מגב לגב; וכן נמצא בהגהות מיימוני בפ"ח מהלכות שחיטה כי דעת הרמב"ם ורש"י להקל בסרכא מאונא לאונא, ורק הרב בעל „בית יוסף" בטור יו"ד (סי' ל"ט) שדי נרגא בזה, וכתב כי יתכן להיות כי גם הרמב"ם לאו דוקא קא נקט מראשונה לשלישית, וכן כתב עוד בתשובת „אבקת רוכל" (סי' רי"ז): „ולענין הלכה אפילו במקום שנוהגים כהרמב"ם ז"ל כקולתא וכחומרתא יש להחמיר בזה, דספק דאורייתא לחומרא", עכ"ל. אך מה מאד נפלא הדבר הזה בעיני יודעי דרך הרמב"ם, כי דרכו לבאר, ואיך יקצר במקום שראוי להאריך? — וכבר כתב המהרי"ק

והרמב"ם והרא"ש, ואין מקום בכל חלקי השו"ע, כי לא יפסוק הלכה, בענין אשר שלשה הרועים האלה אמרו דבר אחד! והנה בדבר שיעור בין השמשות", לא כן נחזה, כי דעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור, מיד אחר שנכנס השמש תחת האופק, הוי בין השמשות, ואחר ג' רבעי מיל הוי לילה, והנה המהריק"א באו"ח (סי' רס"א) וביו"ד (סי' רס"ו) פסק כדעת האומרים דשיעור בין השמשות מסוף השקיעה, אחר שנכנסה החמה בעובי הרקיע, וקודם לכן יום גמור הוא, ועיין בש"ך משם מהר"ם אלשאקר, והוא יען נהגו כרבנו תם בזה; ונגד המנהג לא הביא גם את דעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש גם ברמז לא להלכה.

בתשובה (סי' קכ"ו) וז"ל: „אין לך בכל הפוסקים שיבאר דבריו יותר מרבנו
„משה, ואם כי סתם ראיותיו הרבה, פירש דבריו, וכל זה להיות כונתו לבל
„יוכרח אדם לעיין בגמרא זולתי בספרו, כמו שכתב בהקדמתו וז"ל: „וראיתי
„לחבר הדברים המתבררים מכל אלו החבורים וכו', כללו של דבר כדי שלא
„יהא אדם צריך לחבור אחר בעולם, בדין מדיני ישראל, אבל יהא חבור זה
„מקבץ לתורה שבע"פ כלה וכו' לפיכך קראתי שם חבורי זה משנה תורה לפי
„שאדם קורא תורה שבכתב תחלה, ואחר כך קורא בזה, ויודע ממנו תורה
„שבע"פ כלה, ואין צריך לקרות ספר אחר ביניהם", עכ"ל הרמב"ם; ראה
„אחי גם ראה כי הואיל רבנו משה באר את התורה מבלי יצטרך לבאור אחר
„זולתו", עכ"ל גאון הפוסקים המהרי"ק ז"ל. וכן כתב עוד בתשובה (סי' קמ"ד):
„ומה שכתבתי להעמיד דבריו, דוקא במקומות הסמוכים לקראים, אינו נראה
לעניות דעתי, דאין דרכו של רבנו משה לסתום אלא לפרש", עכ"ל. ומה
נאמנו דבריו ליודעי דרך הרמב"ם ז"ל! ועתה היש מקום לחשוב, כי בדבר
הלכה, אשר הוא מעשים בכל יום יסתום דבריו ויכתוב בלשון „לאו דוקא",
ועוד יותר נפלא כי יכוון עם רש"י בזה? אמנם לא אחת ושתים אנחנו רואים כי
שני גאונים יתכונו לדבר אחד, אבל כי שניהם יתכונו לכתוב, כי דבריהם יהיו לאו
דוקא לא יתכן כלל וכלל! ולכן על פי הדעת והסברא הדבר ברור, בלי
שפק, כי דברי הרמב"ם הם דברים כהויתם, כי אין סרכא רק אם נסרכה
לשלישית! ואמנם מצאתי להב"ח בבאורו על טור יו"ד (סי' ל"ט) אשר חלק על
הרב ב"י, והוא מחליט על פי סברתו, כי דעת רש"י והרמב"ם כפשוטן. ובכל
זאת, אף כי הדבר ברור, על פי הסברא, אין בין הפוסקים אשר יחשוב את
דעות שני עמודי ההוראה, הרש"י והרמב"ם, אשר עליהם בית ישראל עומד,
לספק. יען מה? יען כתב המהריק"א כי הדבר ספק בכונתם, וליתר הפוסקים
מאונא לאונא מגב לגב וכו' לודאי סרכא תחשב, ואין ספק מוציא מידי ודאי!—
אך לסניף יצרפו — והגאון ר' עקיבא איגר בתשובה (סי' ע"ד) לענין סחורה
בבהמות טרפות כתב: „ואף בסרכא שלא בסדרן, מכל מקום יש דעות,
דשלא בסדרן הוא דוקא בהפסק אונא", אבל לא ראיתי לענין היתר הבהמה
לאכילה לחשוב את זה לספק, והוא יען כי רבנו המהריק"א שרי בזה נרגא!

אבל אנכי מצאתי בעו"ה לברר את ספיקו של המהריק"א, בספר „תמים
דעים" לרבנו הראב"ד (סי' קנ"א בבדיקת הריאה) וזה לשונו: „ואם תמצא
באחד מאלו סרכא טרפה, לבד אונא לאונא כסדרן כגון ראשונה
לשניה, ושניה לשלישית שהן בשרות, וכן אונא לצלעות כשרה,
דבמקום צר הן עומדות אבל שלא כסדרן, כגון ראשונה לשלישית טרפה
שהאמצעית מפרקתן ונשארה הריאה נקובה", עכ"ל. ועתה הנה שמענו
דברים ברורים, מבר פלוגתיה של הרמב"ם, וזה הוא אשר בהשגות לא הקן
מאומה, כדרכו, ומלבד כי הראב"ד הוא אחד מגדולי הפוסקים, יפיץ אור,
גם על דעת רש"י והרמב"ם, כי יגיד עליו רעו, ויש עתה שלשה כתובים
הבאים כאחד, כי סרכא מאונא לאונא מראשונה לשניה הוי כסדרן, וחוט
המשולש הזה, לא ינתק! והנה אין מקום כלל לספיקו של רבנו מהריק"א.—

וגם מצאתי עוד בשו"ת הרשב"ץ (חוט המשלש חלק ד' סי' כ"ה) כדברים האלה: שהרי רש"י ז"ל והרמב"ם ז"ל וכן הרבה מהפוסקים (אנכי לא אדע רק את הראב"ד בספר „תמים דעים", אך נאמנה עלינו עדותו של הרשב"ץ) סוברים דלא אסרו שלא בסדרן אלא מראשונה לשלישית, אבל מראשונה לשניה בכל מקום שנסרכת אפילו מגב לגב א) ומשפולי לשפולי כשרה משום דהוי כסדרן כו', ומאחר שלדעת רש"י והרמב"ם ז"ל בשנסרכה מראשונה לשניה לעולם כשרה וכו", עכ"ל. ועתה הנה אנחנו, מדברי הרשב"ץ „בחוט המשלש", רואים, כי מלבד „חוט המשלש" יש עוד הרבה פוסקים הסוברים כן! והנה כל הדברים האלה נעלמו מרבותינו האחרונים ז"ל, כי לו ראו, לא יתכן כי לא יזכירו מדעת רש"י הרמב"ם והראב"ד ועוד פוסקים, לצרף לענין ספק ספיקא, ונודעים דברי המהרי"ק (סי' צ"ו) הובאו בחשן המשפט (סי' ב"ה סעיף ב'): „אבל אם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זברונו על ספר, ונמצאו אחרים חולקים עליו, אין אנחנו צריכים לפסוק כדברי האחרונים, שאפשר שלא ידעו דברי הגאון, ואי הוה שמיע להו, הוו הדרי בהו" ב) וכן נמצא בעין זה בתלמוד ירושלמי מגלה, לענין סתם במתניתין ומחלוקת בברייתא, והדבר אין צריך לפנים. והנה בסרכא מאונא לאונא בלי קליפה, אנחנו נוהגים כדברי רבותינו בעלי התוס' והרא"ש וכו', כי הוי שלא כסדרן, אבל אם הסרכא עוברת בקליפת הצפורן, אשר יש עוד ספק אולי אין הסרכא מגוף הריאה, יש לסמוך על דעות עמודי בית ישראל הרש"י והרמב"ם והראב"ד (וכו', אשר לא אדע אכנם בשם), וכבר אמרו בתלמוד ירושלמי: „הלכה שהיא רופפת בידך צא וראה היאך צבור נוהגים ונהוג כן", וכן ראיתי להר"ן בתשובה (סי' ע'): „מכל אלו הטעמים יש להתיר נדון שלפנינו, ולא שהיית מתיר אותו בתחלה, שמתוך שאנו מדמין בדברים עמוקים כאלה לא נעשה מעשה, אלא שבדאים הם הדברים לסמוך עליהם, במה שפשט מנהגו להתיר", עכ"ל. לכן סרכא מאונא לאונא העוברת על ידי קליפה, לא תוכל להחשב לריעותא כלל, ולדעת הרמב"ם וכו' קילא טפי מסרכא לדופן, כי סרכא כזו חותכין אותה ואחר כן בודקין הריאה, ובסרכא מאונא לאונא, מראשונה לשניה, דהוי כסדרן, לא בעי בדיקה כלל, ולדידן דלא נהגינן בותיה, מידי ספיקא לא נפק ג) וכאשר היא עוברת מותרת מצד „ספק ספיקא", ומה גם כי יש חזקת היתר, ונשחטה הותרה, כי רוב בהמות כשרות, ואין

א) ומצאתי כתב הרשב"ץ בתשובה (סי' ס"ז) „כי אם נמצאת סרכא מסורה מן התורה ולוקין עליה", הוא על סרכא מראשונה לשלישית, אך גם כזה לאו כולי עלמא, כי יש דעות כי סרכא מגד ספק שמא נקבה, כמבואר ב„תמים דעים" (סי' י"ב).

ב) יעויין בתשובות „חתם סופר" (הלק חו"מ סי' ג"ג).

ג) גם לפי כללי האחרונים יש להקל בסרכא מאונא לאונא על ריעותא לחוד, דהוי ספק תרתי לריעותא, כי דעת הרמב"ם ורש"י והרשב"ד אין לבטל כלאחר יד, אך מיהני הפן להכניס את עצמי בחקירות אלין להו עקר בתלמוד!

לנו להוציאה מן הרוב, וקילא טפי מסרכא תלויה שאינה עוברת דחשיבא ריעותא, דסרכא תלויה הוי ריעותא אך אינה אוסרת, ומאונא לאונא לדעות האומרים דהוי כסדרן הכי רביתייהו, ואין זו ריעותא כלל, ולענין „תרתי לריעותא", אשר אין לו מקור בתלמוד, נוכל לסמוך על דעת הרמב"ם רש"י והראב"ד, וגם בסרכא עוברת אנחנו חושבים רק לקרום ואין זו ריעותא כלל! ומלבד זאת עלינו לזכור כי אין אומרים בטרפות זו דומה לזו, היכא דאתמר אתמר, — הנה גם סרכא תלויה על הבועה מקילים בשאלוניקי כאשר הנברים אינם אוכלים משחיטת ישראל, ואנחנו המחמירים אין לנו אלא חדושו, כאשר עוד אבאר בפרק הבא, לענין „בועה בשפולי" את דברי גדולי הפוסקים, אך בסרכא מראשונה לשלישית, או לאומא בהפסק אונא אין לנו טעם ברור להתיר גם בלי ריעותא אחרת, כי אין זכר לקליפת צפורן באחד מספרי הפוסקים הקדמונים, ולו באו הבודקים לשאול שאלת חכם בסרכא כזאת, אין לנו כח להתיר, בלי טעם, אך הם נוהגים היתר ובדבר שנהגו להקל לא ישמעו להחמיר, כאשר כתב עוד הריב"ש בזמנו, ומוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, ואם סרכא כזו על ריעותא אחרת נגלד, או קמט טינרא, או נאמר דיה לצרה בשעתה, — אך שאלתי לבודקים רבים, ואמרו לי כי סרכא בהפסק אונא כמעט אינה מן המציאות, ואולי רק באחת מני אלף, וטוב להודיעם, כי בסרכא כזו ימעכו בנחת, ולא בקלפת צפורן, ועל איזה ריעותא שתהיה טרפה.

ואמרתי להעיר, במה שראינו לגאוני שאלוניקי, כי בשעת הדחק סמכו את עצמם על דעת יחיד, בסרכא על האטום במקום רביתא, ובריאה שנקבה בפועל וסרוכה אל העצם, על דעת הראב"ד ובסרכא מאונא לאונא מראשונה לשניה ומשניה לשלישית, לא סמכו עצמם על דעת רש"י והרמב"ם והראב"ד, גם כאשר לא נקבה הריאה בפועל, דיש דעות דכל סרכא טרפה מטעם ספק, הוא יען כי נסתפקו בכונתם, ואת דברי הראב"ד בספר „תמים דעים", לא הזכירו כלל, ובדברי הרש"י והרמב"ם, הלא נסתפק רבנו המהר"י קארו, אשר היה בזמן ההוא, וכאשר הדבר מוטל בספק, איך יחלקו על דעות האוסרים בודאי? — אבל עתה בעו"ה, אין כל ספק בכונת רש"י והרמב"ם, ועוד מצאנו חבר להם הראב"ד, ולפי דברי הרשב"ץ יש הרבה פוסקים הסוברים כדעת הרמב"ם ורש"י! א)

ובאשר בררתי את דעת הרמב"ם, בעניני הסרכות, יתבאר לנו טעם הרמב"ם ז"ל בענין בדיקת הריאה, אשר כל רבותינו הפוסקים, חושבים כי בדיקתה על פי דין התלמוד, וראיתם מהא דאמרינן בפרק אין צדין (דף כ"ה): „נטיעה מקטע רגליהן דקציבא", כלומר שנטיעה זו הכל ממתינין שלש שנים וקצבים אין ממתינים לבהמה עד שתברק הריאה, יעויין בר"ן (חולין י"ב), שהביא עוד ראיות, מדברי הירושלמי, והרמב"ן הביא ראיה ממדרש „ילמדנו", אך דעת הרמב"ם, כי בדיקת הריאה תקון אחר התימת התלמוד הגאונים שהיו

א) יעויין בפרק ד' בחלק שני „חלק המלואים".

באותו הזמן, כמבואר בהלכות שחיטה (פרק י"א הל' ז'): „ואף על פי שאלו הדברים הנראים מדברי חכמי הגמרא, המנהג הפשוט בישראל כך הוא", והוא כי באותו הפרק למעלה כתב: „לפיכך כי שחטו שחיטה כשרה אינן צריכין בדיקה", וכן פירש ה„כסף משנה": „כלומר דאלו מן הדין אינה צריכה, דנשחטה בחזקת היתר עומדת, עד שיודע לך במה נטרפה". והדבר יפלא, הלא טריפות הריאה הן „מיעוט המצוי", כי הסרכות א) מצויות, כאשר כתבו כל הראשונים, ומדוע מדין התלמוד אין צריך בדיקה? — אך כאשר בארנו, לדעת הרמב"ם, הסרכות המצויות אינן מטריפות כלל וכלל, ולא מטעם „מיעוט המצוי", הצריכו לבדוק את הריאה, כי אם מטעם אשר כתב רבנו יונה ז"ל בספר „משפטי בדיקת הריאה", אשר העתקתי למעלה (פרק א'), ובאמת נהגו כן בזמן התלמוד, כנראה מדברי המדרש „ילמדנו", אך נודע דרך הרמב"ם כי לא קבע בחבורו דבר, אשר לא אמרו חז"ל טעמו, ולכן כתב רק כי הדבר מצד המנהג! —

יג.

עד כה בארנו בדברים אשר „המחמיר תבא עליו ברכה" ב) במקומות אשר אחת לנו הדבר, וטוב לחוש לדעת האוסר, אף כי היא יחידית, אך כאשר הדבר נוגע להפסד ממון, חלילה לנו לאמר: „המחמיר תבא עליו ברכה", וביחוד להחמיר לאחרים, כי אין זכין זכות כזו שלא בפניו, כאשר הוכחתי די והותר. ועתה הנני להעיר, בדברים אשר העולם נוהגים לאסור, ובאמת גם אף שלא במקום הפסד יש אסור לאסור, כי אסור להוסיף על דיני התורה! — ובהגהות מיימוני הלכות מאכלות אסורות (סי' ט"ו) נמצאת תשובה מרבנו תם כדברים האלה: „שאל ר"י מר"ת על חמאת נכרים שקורין „פוטרא" יבאר רבנו כי יש אוכלין אף שלא ראוה לעשות, ויש פורשין וכו'; השיב: נראה לי היתר גמור וכו' ואם ספק אם יש בו נסיובי דחלבא אם לא הוי ספיקא דרבנן ולקולא, ובמלכותנו מערבין, וכולנו אוכלין מי שדעתו יפה, ועל זה סומכים הצרפתים, ומקפידים על האשכנזים שנמנעו מלאוכלו לפי שיש בירושלמי כשם שאסור להתיר את האסור, כך אסור

א) כן כתב הרשב"ץ בספר „יבין שמועה" בדעת הרמב"ם דבדיקת הריאה אחר חתימת התלמוד —.

ב) במקום אשר אין נדנוד אסור „לא תתגודדו", — לכן התירו גאוני שאלוניקי לקהל אשכנזים בדברים אשר הם נהגו איסור, מכבר, למען לא תרבה המחלוקת בישראל, כאשר העתקתי לעיל (פרק ז'), והנה ראיתי בספר „יד אפרים" על יו"ד (סי' ל"ט) אשר הביא בשם הגאון בעל „פנים מאירות" (ח"ב סי' קל"ב): „בבילגראד שהיה שם קהל ספרדים משנים קדמוניות, ונתייעבו שם אשכנזים וכו' אך עכשיו שקהל אשכנזים היה עם קדוש בפני עצמו ונהגו כמנהגם ואם יזדמן „סעודת מצוה" צריך בעל

לאסור את המותר, ותשובות הרבה יש בדבר מן הירושלמי", עכ"ל, ואם כי אין דעתנו בזה, כדעת ר"ת, להקפיד על אלה הנוהגים אסור, כמבואר ביו"ד (סי' קט"ו סעיף ג'), והוא יען אנחנו חוששים לדעת האוסרים, אבל מדברי ר"ת אנחנו רואים, אחרי אשר דעתו היתה, כי מותר לפי הדין, כי ספק דרבנן לקולא, כתב כי אסור לאסור את המותר, ולכן התיר בסרכא בכסדרן בלא בדיקה, גם בבהמת נכרי, ולא חש לדעת האוסרים, כאשר בארתי למעלה בספרנו (פרק ב'), ועתה במקום אשר אנחנו רואים, כי לפי הדין אין מקום לאסור, אז יש אסור לאסור את המותר! הלא כה דברי ה„סלת למנחה" (כלל ע"ו) בשם „תורת האשם" (הוא להגאון בעל תוספות יום טוב): „מי שרוצה להחמיר על עצמו לנהוג אסור, בדבר שלא מצינו שהחמירו אמוראי, כגון מה שנתבטל בששים, או בכלי שני, הוי כמו אפיקורסות, ויצא שכרו בהפסדו, ודלא כמו שכתב או"ה", עכ"ל, — וכעין זה בתשובת מהר"ם אלשאקר (סי' מ"ב) „שכל דבר שטעו באסור, והוא מותר מעקרו, שאסור לו לאדם להניחם בטעותם, לפי שנמצא מוסיפין על התורה" א) ועל פי הדברים האלה הנני מוצא חובה גדולה וקדושה לנפשי, להעיר שני דברים בעניני טרפות, אשר הם כהלכתא גברתא, ונוגעים אל ממון עניים ואביונים, אשר השוחטים בעצמם מטריפים, ואינם שואלים שאלת חכם, כי אם מורים מספריהם, מבלי דעת יסודי הדברים, ואי־דעתם, מלבד כי יש אסור בדבר לאסור את המותר, גורמת הפסד גדול לדמי עניים, ואין הרשות לנו לעבור בשתיקה בענין נכבד כזה, ובכל עת וזמן „הדבר בעתו". א) כבר בארתי כי מנהג בלי כל טעם הוא מנהג בטעות, ואף בלי הפסד כלל אסור להחמיר, אך בכל מנהג אשר נתפשט בישראל יש דעה יחידית, אשר על פיה יש תוקף ועז להמנהג, ובמקום הפסד אין אנחנו משגיחים עליה, כי אחרי רבים להטות, וכן כתב המהרשד"ם בחלק יו"ד (סי' מ') כי מנהג על פי יחיד נגד רבים יש לו התרה, אך במקום אשר אין הפסד כלל במקום אשר היהודי שוחט בהמת נכרים, חששו גם לדעת יחיד, ומזה נתפשט המנהג, אשר אנחנו נוהגים לאסור באונות הסרוכות לדופן

הסעודה להודיע בדבר שהן נוהגין לקולא כגון בענין הורדא וכו' דהוי שני ב"ד בעיר אחת דלא חיישינן משום לא תתגודדו", ונעלם מן הגאון הזה מעשה רב בי-דינא דשאלוניקי אשר היו גאוני עולם כנודע. ובאמת דעת הרמב"ם והסמ"ג כי גם בשני בתי דינים בעיר אחת יש משום לא תתגודדו, ובענין „סרכות" אין אנחנו נריכים לשאול כלל, כי רוב בהמות כשרות ואזיל בתר רובא, כי רוב הסרכות אין מטריפות, כמבואר, ובמקום שיש ספק אסור דאורייתא לא שייך „המחמיר תבוא עליו ברכה", ויעויין במג"א (או"ח סי' תנ"ב) ובחדושי רז"ה בכלל מיוחד אדות זה ויש בזה רוב דברים, אך לא זה מטרת ספרי.

א) יעויין בשו"ת מהר"י לבית הלוי (הנדפס שנת שנ"ב) כלל ה' סימן ל"ח אשר האריך אודות אשר נהגו בקנדיא שלא לאכול אורז בפסח, והנה יש לדון בדבריו, אך לא זה המקום.

במקום רביתא (יו"ד סי' ל"ט), כי יש דעה הסוברת כי בעינן סביך בכשרא, ולא סריך כסרכא לבדה, ואין אנחנו בקיאים מה היא „סביך" ולכן לפי דברי הדעה ההיא אסורה הבהמה מספק, ואף כי היא נגד דעה הרמב"ם והרא"ש ורוב גדולי הראשונים אסרו בצרפת, כאשר הראיתי בפרקים הקודמים סבת הדבר, כי לא מצאו צדך להתיר, יען לא היה מצוי כלל שהיהודי היה שוחט בהמת ישראל, ומדוע לא יחושו לאיזה חשש ודעה יחידית? וכן הדבר באומא הסרוכה לדופן ויש מכה בדופן כגון נשבר הצלע וכו' דדעת גדולי הראשונים דאין צריכה בדיקה כלל, דתלינן דמדופן קאתי, אך במקום אשר אין הפסד כלל חששו לדעת הסובר דבעי בדיקה „ואין אנחנו בקיאים"; הנה עינינו הראות, כי בכל דבר יש טעם, ובאין כל טעם אסור להוסיף על תורתנו הקדושה! אולם זאת ידע גם בר בי רב דחד יומא, כי כמעט כל דיני התורה מיוסדים על רוב חזקה, „ספק ספיקא", והנה לפי זה אם האונות סרוכות מאונא לדופן במקום רביתא ויש מכה בדופן, כגון נשבר הצלע, דבר אשר הוא מעשים בכל יום, כי נודע כי „מנשבר הצלע" על פי רוב תולדנה סרכות, — ובזה, נשבר הצלע ומקום רביתא, אין גם אף דעה יחידית לאסור, כי אולי נחוש דאין אנחנו בקיאים בבדיקה, הלא הסרכא במקום רביתא, ואם גם הנקב מן הריאה הדופן סותמתה, ואם נחוש ד„אין אנחנו בקיאים מה הוא סביך", הלא דעת גדולי הראשונים במכה בדופן גם מן האומא כשרה, ולא צריך בדיקה כי תלינן מדופן קאתי, וגם זאת כי האוסר אינו אוסר רק מצד ספק, בכל דבר, ובזה אין גם אף דעה יחידית האוסרת, כי הספק ספיקא הזה, לכל פרטי דיני „ספק ספיקא", וגם זאת כי בכל ספק דעת גדולי הראשונים להתיר, ואם כן כאשר אין כל מקום לאסור הלא יש אסור גם באין הפסד לאסור את המותר, ומי זה יבא לחלוק על דברי רבותינו ז"ל ולבטל דיני ספק ספיקא? — והנה סרכא מן האונות לדופן במקום נשבר הצלע, היא מעשים בכל יום ויום, בכל עיר ועיר, והשוחטים בעצמם, בלי שאלת חכם מטריפים, אם אין הסרכא עוברת על ידי מיעוך, ובקצת מקומות גם אם עוברת על ידי מיעוך, על פי הומרות איזה אחרונים, ובאמת בזה לא יצא המנהג לאסור, והרמ"א אשר כתב כי נוהגין לאסור או על סרכא במקום רביתא, בלא נשבר הצלע, או על סרכא מן האומא בנשבר הצלע, כי בזה יש טעם בכל דבר, אם גם דעה יחידית, אבל לא כאשר הם ביחד!

והנה מצאתי תנא רבא דמסייע לי, והוא רבנו הרדב"ז ז"ל (חלק ג' סי' תקצ"ט): „ריאה סרוכה לדופן ורוב הסרכא היה מן האונא ומיעוט מן האומא וכו' אם יש מכה בדופן דעתי להקל אף בשל נכרים, דאיכא תרתי לטיבותא, חדא דאיכא למתלי דלא נקבה הריאה אלא מחמת מכת הדופן נסרכה, ותו דאפילו אם תמצא לומר דאיכא נקב בריאה, הא אמר רב נחמן ריאה שנקבה ודופן סותמתה וכו'", עכ"ל. והנה אנחנו רואים, כי דעתו להקל בשל בהמת נכרי, אשר אחת הדבר, כאשר אין חשש ונדנוד אסור, והוא „תרתי לטיבותא", אשר אנכי קראתי „ספק ספיקא", והא הא! — ואם אין מקום כלל לאסור, הלא אסור לאסור את המותר!

ומלבד זאת עלינו לשים לב לדרך רבותינו הגאונים, כי הבדילו בין דין למנהג! הנה בדבר בועה בשפולי אשר המנהג לאסור על פי דברי בעל הלכות גדולות כתב המהר"י בן חביב (הובאו דבריו בב"י על טוי"ד סי' ל"ט): שמאחר שהמפרשים לא ראו שרש לאסור בועה, אלא דברי „הלכות גדולות", נשמע לכל מי שיפרש דבריו להקל וכו', וכן העתקתי לעיל (פרק ד' בהערה) דברי המהרש"ך (חלק א' סי' מ'): „כי כל מה שנוכל לפרש דבריו ולהקל יש לנו לפרשה", וכן כתב הגאון בעל „כנסת הגדולה" ביו"ד (סי' ל"ז): „ולא אריך לנו לקשור חבל אל חבל ומשיחה למשיחה, ולתלות עצמנו בקורי עכביש להפסיד ממון של ישראל, דקו"י לן רבנן טרופאי, ומה גם במלתא דלא אסירא לא מדאורייתא ולא מדרבנן אלא מחומרת הגאונים", עכ"ל. ומה נאמנו דבריו היקרים! אך רבים מן המחברים האחרונים לא שמו לב לזה, וקשרו חבל אל חבל ומשיחה למשיחה, כאלו כל מנהג הלכה למשה מסיני! וגם בשו"ת „מגיד מראשית" (סי' ב' ג' ד') האריך בדבר בועה בשפולי וכתב דהיא חומרא יתירא, ואין לנו אלא חדושו ואילך", ואם בדבר בועה בשפולי, אשר המנהג נתפשט כמעט בכל תפוצות ישראל — מלבד שאלוניקי בשפולי אונא — כתבו כי לא לנו להרבות בחומרות ולקשור חבל אל חבל, על אחת כמה וכמה, בסרכא במקום רביתא, אשר דעת האוסר כמעט דעה יחידית, ובכל העולם נהגו היתר, כי אם רק מצרפת לסבה הנזכרת בספרנו יצאה החומרא הנפלאה, וגם עתה נוכל להתיר, כאשר התיר הגאון בעל „שאגת אריה", וכאשר הארכתי בפרק ח', איך נוכל לקשור חבל אל חבל ולאסור גם כאשר יש מכה בדופן, אשר אין מקום כלל, ואין גם איזה דעה, ודברי הרמ"א אין כונתם לזה, וכל מה שנוכל לפרשם להקל עלינו לפרש, ומה גם כי אנו מוכרחים לזה, למען לא לעשות את דבריו בלי טעם, והוא מנהג בטעות! —

ב) וכן בדבר המנהג להטריף סרכות בגדיים וטלאים ועגלים הרכים ולא למעך בהם כלל, כי יש קבלה בזה להטריף (יו"ד סי' ל"ט סעיף י"ג), והנה אין [א]) מקור וטעם ברור להמנהג הזה, והרדב"ז בתשובה (חלק א' סי' קמ"ה) כתב: „ולענין הסרכא המדולדלת והנתקת ביד, כשמכנים ידו הטבח, בנחת, מה שנתנו לך הטבחים טעם, אינו נכון כלל, דלא נתנו חכמים דבריהם לשיעורין, אלא כל סרכא הנתקת ביד, כשמכנים הטבח ידו אינו סרכא כלל אפילו בקטנים, והחושש לה מאבד ממונם של ישראל", הלא אנחנו רואים כי לא חלק כלל, אך רק יען כי המיעוך היתה קולא גדולה, ורבים צווחו ככרוכיא על זה, לא התירו בעגלים קטנים, אשר על פי הרוב לא היה ההפסד כל כך, וגם עוד טעם כי אין ראיה ממיעוך, — והנה לפי זה אין אסור [ב]) רק

א) מה נקרא עגל ועד כמה, יש חלוקי דעות, ו„בכנסת הגדולה" ראיתי כי הוא על פי דברי הגמרא דבכורות (כ"ו ע"ב): „בדקה שלשים יום ובגסה חמשים יום", ובענין מנהג כל המפרש להקל הלא שומעין לו! —

ב) הר"ן בתשובה (סי' מ"ה) כתב כי בזמנו היו הנכרים משליכים לכלבים בשר הטלאים הקטנים, כי עקר המסחר היה בשביל העורות.

בסרכא מאונא לאונא, (כאשר בארתי בפרק הקדום האסור, רק בהפסק אונא, כי מאונא לאונא דעת רבים מגדולי הפוסקים דהוי כסדרן, ולענין „מנהג" יש לסמוך על דבריהם) אבל בסרכא לדופן וכו', אז הלא דעת גדולי רבותינו כי מותר לחתוך בסכין, ולענין מנהג, הלא נוכל לסמוך עליהם, וכונת הרמ"א רק באונא לאונא דלא מהני מיעוך בעגלים.

והנה בהגהות מהר"י ווייל (דף כ"א דפוס אמשטרדם) ראיתי: „כתב הר"ט (כבר כתבתי בפרק י"ב כי לא אדע אכנהו) שמעתי ריאה הסרוכה לדופן וכו' מותר לבדוק בנחת וכו' ודוקא בבהמת ישראל, ודוקא בבהמות גדולות, אבל בגדיים וטלאים לא נחשב סרכא עכ"ל, אבל נוהגין בק"ק קראקא להטריף אפילו בגדיים וטלאים, ובעגלים אפילו ריר, דודאי סרכא גמורה דכיון סרכות לא שביחי", עכ"ל. והנה הלא יפלא איך יתכן להתיר בגדיים וטלאים, דלא בעי בדיקה כלל? אמנם אינני יודע מי זה בעל השמועה, אבל הוא קדמון, וכאשר אחזה לי אני, יש טעם יותר להקל בגדיים וטלאים ועגלים הרכים היונקים, להחושבים דאין סרכא בלי נקב, והנה בבהמה גדולה האוכלת נקל לתלות כי נקבה הריאה, על ידי מאכלה, אשר אין בורקין, אך בעגל הרך היונק איך נקב? אך מובן כי על פי סברות, אין אנחנו סומכים להקל, והמנהג נתפשט לאסור כנודע, אך כל זאת בסרכא האסורה מן הדין, אבל לא בסרכא אל הדופן וכו', — אולם לא נוכל להתיר רק בהפסד, כי בסרכות יש מקומות אשר אין ממעכים כלל גם בכרוכה לדופן ושומן, וגם בהגבהה (כי בעגלים הסרכא מתנתקת תמיד בהגבהה או בהכנסת יד הבודק) ואין לבטל את המנהג שלא במקום הפסד!

אך הבודקים בעצמם מטריפים, גם בסרכא לדופן במקום רביתא, על פי ספריהם, לקוטים שונים, ובעגלים אינם ממעכים כלל ומטריפים גם בהגבהה! הנה בסרכא לדופן במקום רביתא, אין טעם נכון לאסור, כאשר כתבתי, ולאסור גם דלא יועיל מיעוך בעגלים! היתכן להוסיף על דברי התלמוד, להחמיר כאשר אין כל טעם וזכר לדבר? הדבר ברור, כי המטריף בזה, חייב לשלם מביתו, אם הפסיד, כאשר בארתי למעלה (פרק א'), אך מה נעשה כי האחרונים ספרי הבודקים בונים יסודותיהם על דקדוקים קלושים, וקושרים חבל אל חבל ומשיחה למשיחה, — ויען כתב הרמ"א „אין נפקותא" אם כן בטל את דין הגמרא מכל וכל, ואחת להם דין הגמרא או איזה מנהג וחומרא, ובראיות שאין בהן ממש בונים את יסודותיהם, והולכים מחיל אל חיל גם בדיני אסור והיתר, על פי ראיות קלושות!

והנה הגאון רבן של כל בני הגולה באמת בעל „שאגת אריה" בשו"ת החדשות (דף כ"ו ע"ב) כתב: „ואינני מכנים ראשי בפלפולים ודקדוקים כאלה שאין זו דרכה של תורה, ולא דרכו בה רבותינו הגדולים הקדמונים, רק דקדוקים קלושים שלמדו את עצמם בדורות האחרונים לחדד את התלמידים, משנתמעטו הלבבות, וננעלו שערי בינה, והרגילו עצמם בזה, עד שהרגל נעשה טבע, ודורכים בה ומשתמשים בזה הדרך בפסקים ודינים, ומעתה בטל בבוד התורה, וכל איש חכם בעיניו, אף שאיננו יודע צורתא דשמעתא מחבר

חבורים בתשובות ודינים, ובודאי ראוי לקרוע על זה כעל ספר תורה שנשרף, והתורה חוגרת שק עליהם, וה' הטוב יכפר בעד", עכ"ל. ואנן מה נעני אבתריה? אריה שאג מי לא ייראי? אך כפי הנראה לקולו לא היה שומע! אבל אם על כבוד התורה ה' הטוב יכפר, מי יכפר אם על הקדוקים קלושים בונים יסודותיהם לגבב חומרות להפסיד ממון ישראל וקרי לן "רבנן טרופאי"? — הנה הראיתי את דרך רבותינו הגאונים, והעתקתי את דבריהם, למען השים אותם נר לרגלנו, ידעו עת לכל דבר, הבדילו בין דין למנהג, הכלל "הטחמיר תבא עליו ברכה" והכלל "התורה חסתה על ממון ישראל" היו תאמים יחדו; אין אחד נגע בחבירו אף כמלא נימא, כאשר נוכחו לדעת הקוראים בספרנו. ועתה ראיתי בתשובה אחת מאת הגאון מו"ה מאיר אבד"ק קנסטנטין זצ"ל המובאה בשו"ת "מים חיים" (סי' כ"ז): ומעתה וכו' היכא דפסק רב אחד גבי אונא הסרוכה לדופן, דלא כמנהג רמ"א, וגם חלה הוראת המכשיר וכו' יראה לי אי אתא חד ואסר ועשה מעשה, לאו שפיר עביד, ואפשר שישלם מביתו", עכ"ל. יעוי"ש שהאריך מאד, דהלכתא הוא נגד הרמ"א, דאינו אלא מחמת המנהג, ואם אחד התיר בשגגה לא לעקור את דבריו אין להשיב. הלא אנחנו רואים כי גאוננו שמו לב להבחין בין דין למנהג!

אך כבר כתב הגאון בעל שו"ת "טור האבן" "בקונטרס אחרון" שרוב הבודקים, וכמעט כלם אינם יודעים הא דסרכא במיצר החזה, כי הם מורים מספריהם, ודרך ספרי המלקטים הלא נודע!

* *
*

אנכי עשיתי את חובתי, הנני מציע ספרי זה לפני רבותינו גאוני הזמן הי"ו; לא לי לחרוץ משפט עליו, מלפניכם משפטו יצא, ומשפטו נוגע הרבה והרבה לרמי עניים ואביונים! הן צעיר התלמידים אנכי, ודברי אף אם לא תהיה עליהם תשובה, לא במחרה ימצאו אונים קשובות! ואנכי לא מלבי הוצאתי את הדברים כי אם "מזקנים אתבונן", מזקני גאוני הדור אשר דבריהם חיים בספריהם, ולהבדיל בין החיים למתים, "מזקנים אתבונן", מרבותינו הגאונים החיים אתנו (יאריך ה' ימיהם), הן הדבר "דבר בעתו", מצבנו הלא נודע ולמותר להכביר מלים, יודע אנכי למי אני מדבר!

תם ונשלם בעזר ה' החלק הראשון.

השמטה

הערה זו שייך לצד 11 שורה 18 אחר תיבות מניעת הריוח

אחרי כתבי זאת מצאתי בתשובת הרמב"ם (צד 130 דפוס קעניגסבערג) כדברים האלה: „שאלה אדם הרגיל בשחיטה, וכו', פעם אחת נכנס ושחט לטבחין גוים, כדי למכור לישראל ובדק את הסכין קודם שישחוט כדת, ואחרי ששחט בדק ומצאה פגומה, ונפסלה הבהמה, דחיישינן שמא בעור נפגמה, יבאר לנו אדוננו אם השוחט חייב בחסרון דמי הבהמה השחוטה, הואיל ותמכר לגוי בפחות ממה שתמכר לישראלים, או דלמא כיון דרגיל הוא מומחה הוא ואינו חייב; תשובה, חייב לשלם. משה ב"ר מיימון ז"ל, עכ"ל. (יעויין בחשן משפט סי' ש"ו סעיף ה'. והדבר נפלא מאד, ונראה כי לא היתה התשובה הזאת לפניהם, כי לו היתה לפניהם, לא יתכן כי לא יזכירו את דברי רבנו הגדול, ואף כי הם מזכירים תשובותיו פעמים רבות; המהריק"א ב„כסף משנה" בהלכות שבת (סי' כ"ז) לענין תחומין, העתיק אות באות כאשר התשובה לפנינו ולענין ספר תורה על קלף שאינו מעובד, לברך, הזכיר הרשב"א בתשובה, והמהרי"ק בשרש סט', וסבת הדבר, כי היו אז תשובותיו בכתב יד, ולא היו בקובץ אחד, והנני לדבר מזה במאמר מיוחד, אדות תשובת הרמב"ם בכלל באחת מחוברותי „חזות הכל" אשר ברצות ה' דרכי, תצאנה לאור) — ועתה יראה כל קורא, כי נאמנה מאד השערתי, כי היו בזמנו טבחי נכרים, וההפסד הוא מניעת הריוח; — ולכן לא יפלא בעינינו, על אשר נמצאה אף תשובה אחת בקובץ תשובת הרמב"ם בענין טרפות, כי לא הטריחו את עצמם לשאול, אחרי אשר ההפסד היה רק מניעת הריוח.

מזקנים אתבונן

חלק

המלואים

או

יתבררו ויתלבנו הדברים

מאת

בן ציון כ"ץ

בן הרב ר' אברהם צבי הנאב"ד בדווינ שליט"א

אל הקוראים!

לא להרבות בהקדמות, ולמלאות הגליון משרתי, — את המטרה, הלא ראיתם בחלק הראשון, והחלק הזה, הוא רק „חלק המלואים", לברר וללבן, עוד את הדברים, וכבר העתקתי בספרי (פרק ז') את דברי הגאון ר' מרדכי קלעי, כי להתיר במה שנהגו לאסור צריך כח גדול, והסכם כל הגאונים, — והנה אנחנו הלא הולכים לאור רבנו המהרי"א בספרו „תרומת הדשן", והלא כה דברו בספרו (חלק ב' סי' רמ"א): ואשר כתבת אם יש כח ביד הרבנים עכשיו להקל בדבר מטעמא, מה שכתבו עליו החבורים שהוא אסור, פשיטא שאין להם כח, ואיך יתכן שימלא איש לבבו לחלוק על החבורים שנתפשטו ברוב ישראל, אם לא שהוא מקבל מרבותיו הגדולים, דלא נהגי הכי כאשר הוא בידנו במקצת מקומות, אבל מסברת עצמו לא", ולכן עלינו החובה להתבונן מרבותינו הגדולים, והנה הבינותי עוד בספרים, אחרי אשר הדבר נכבד לנו מאד, ומצאתי חמר נכבד לברר וללבן, את הדברים, ודברים רבים מספרי רבותינו הראשונים, אשר אין איש אשר שם עין עליהם, והם נוגעים לנו להלכה למעשה, וגם מצאתי תשובה ברורה להשאלות השונות והמבוכות אשר נולדו בענין זה, ועתה נתבררו טעמי רבותינו הפוסקים ודרכם בקדש, ומלאכים רעים בעל כרחם יענו אמן, כי דרכי רבותינו היו דרכי נעם, ולא הוסיפו חומרות להכביד על עמנו את העול, אשר גם בלעדי זה בימי הבינים רבץ עליו משא כבד לעיפה... ומלבד זה שמתי עתה את העקוב למישור בחלק המלואים בדברים, אשר עוד לא מצאתי פתרון ברור, אשר לא יהיה מקום להשיב, והוא בדבר שנוי המנהגים, מנהגי אשכנז, מתי נהגו לאסור, ואם היה המנהג להתיר למה קבלו על עצמם לאסור? אמנם הראיתי בספרי מקורי הדברים ע"פ ה ש ע ר ו ת נאמנות הבלתי תלויות ב ש ע ר ו ת, ועתה בחלק „ה מ ל ו א י ם" ימצאו הקוראים דבר ברור מאושר ומקום בחותם דברי הימים א) אשר בספרי רבותינו הראשונים, ואין מקום לבעל דין להשיב.

והנה שמוע שמעתי תלונת איזה רבנים מתחסדים עלי, בקראם את מאמרי זה כבר, כי הנני מקריב מנחה למשכילים להפיק רצון מהם —. ולהשיב על תלונתם אך למותר, כי קושטא קאי! הנה כל אחד יבין כי הדבר הזה איננו נוגע לגורל המשכילים, המתימרים בשם ה„השכלה"... או יותר טוב לכנותם בשם „המאמינים בהשכלה", להם הלא אחת הדבר אם סרכא

א) תעיר את החכמים והחוקרים העוסקים בדברי הימים, כי ימצאו הפר רב בדברים נכבדים מאד הנוגעים לקורות דברי הימים גם בחלק „המלואים".

במקום רביתא טרפה או כשרה, לא להם לשים לב לזה, הם יודעים רק לדבר עתק על „השלחן ערוך", אשר על פיו לא יוכלו לערוך את השלחן כחפצם... ומה לנו ולהם? — הדבר נוגע רק לגורל העניים, הטבחים דתלו בהו טפלא, ולגורל המשכילים האמתים, „משכילים אל דל" — אשר משכילים כמו אלה היו מאז מעולם רבותינו הגאונים, כל מחשבתם היתה נפש העניים!

„אמרו ישראל לפני הקב"ה, ומי הם עמך? אמר להם: העניים! שנאמר (ישעיה מ"ח) כי נחם ה' עמו ועניו ירחם וכו'" (מדרש רבה פ' משפטים) — וכל הגאונים מאז מעולם הסתפקו במועט, החמירו לעצמם והקילו לאחרים (למופת נציג את הגאון בעל שאגת אריה, אשר הוא בעצמו לא אכל בשר בששת ימי השבוע, כמסופר בספר „חות יאיר" להרב בעל „אור חדש" ולאחרים התיר ולא חש למנהג העולם), — ובכלל גמרתי בדעתי לבלי לשים לב, לדברים שבעל פה, כי הפה יכול לדבר... ואינם נכנסים תחת סוג הבקרת כלל וכלל! —

ואך אבקש בשם האמת, מאת כל הרבנים והגאונים, כי ישימו לב אם לקרב או לרחק — והנני נכון להדפיס את כל הוכוחים השונים בחוברות קטנות תחת השם „יתברכו ויתלבנו הדברים", כי הדברים האלה אינם נוגעים לפלפול בעלמא, כי אם להלכה למעשה, ולממון עניים ואביונים.

המחבר.

מלואים לפרק א

בפרק א' מספרי הוכחתי, בראיות מרבותינו הראשונים, עד כמה החובה מוטלת עלינו להסיר מעל רבותינו הגאונים דבת עם, ועתה הנני להראות עד כמה נאמנו דברי, בהעתיקי את דברי מאור הגולה הגאון מו"ה יהושע (רבו של הש"ך כנזכר ביו"ד סי' ס"ח: „ושאלתי דבר זה ממורי הרב הגדול הגאון המפורסם מו"ה יושע", ובסי' צ"ח סעיף קטן ו') וכה דברו: „בסרכא מבועה מאונא לאונא למטה מחציו ויש חלון א) כללא דמלתא בהא סליקנא ובהא נחיתנא דמאן דיהיב לן מבשריה ואכלינן בלי ספק, ואף כי ת"ל לא אכלתי מימי מבשר שהורה בה חכם, מכל מקום להוציא מלב המחמירים מעצמם ומוסיפים על דברי חכמים להפסיד ממון של ישראל ומגלגלים משום זה להחטיא את ישראל שהם פוערים פיהם, להתרעם על דברי חכמים, מה שלא דברו ולא העלו על לבם, מצוה לאכול לברר ההוראה נאם יהושע", עכ"ל הגאון ב) ומה

א) המחרונים מוסרים כזה על פי דברי הט"ז, ועוד אדבר מזה, כי נתמנו מאד דברי הגאון מו"ה יוסף כרחיות כרורות להלכה בספרי ב„מלואים לפרק י"ח".

ב) יעויין העתקת התשובה בסו"ת „טור המכן" בקונטרס אחרון.

גדולה המצוה לברר ההוראה להראות צדקת רבותינו הפוסקים, לבלי יחטא העם לדבר סרה, ולתלות בוקי סריקי ברבותינו הגאונים אשר לאורם אנחנו הולכים, וגם להוציא מלב המחמירים מעצמם להפסיד ממון עניים! —

ובדבר אשר העתקתי את דברי רבינו יונה מגרונדי וצ"ל, טעם לבדיקת הריאה משום הפסד ממון למען תקנת העם, ראיתי בחדושי הרשב"א (חולין ט') אשר כתב אות באות כדברים האלה בשם „רבנו הרב ז"ל", ונודע כי הרשב"א היה תלמיד רבנו יונה, והספר „משפטי בדיקת הריאה", אשר נדפס בוויען בשנת תרל"א, אנחנו רואים כי הוא באמת לרבנו יונה — והרשב"א בחדושיו כתב כי הרב רבנו ז"ל שדי נרגא כי הטעם הנודע לבדיקת הריאה כי סרכות הן מעוט המצוי, אין זה טעם מספיק, יעוי"ש.

מלואים לפרק ב

בפרק ב' מספרי הראיתי, כי מקור החומרות, אשר החמירו מטעם איזה חשש, מצרפת מוצאן, ובצרפת הראיתי באותות ומופתים, מדברי התשובות, כי היו שם בתי מקולין של נכרים בימים הראשונים, — ועתה הנני להעתיק מספר „האורה" מתלמידי רש"י ונדפס בשאלוניקי בשנת תקס"ב (סי' רכ"ח) דבר המאמת ביותר את דברנו: „מעשה ובאו לפני רבני לותיר, ר' יצחק הלוי ור' יצחק בר' יהודה על אחד ששחט בהמה אחת ושגג השוחט ולא בדקה, והורו לאסור וכו', ולפני מורי בא מעשה לידו גם כן, והורה להיתר וכו'" ובסוף הדברים כתוב לאמר: „אל יאריך מורנו ואל יוסיף בטרפות, כי אי אפשר לקבל, שאם כן לא כשר עולמית, כי רוב פעמים נוהגין טבחי עירנו לחושש סכין אחר השחיטה בלב להוציא דמה, ופעמים שהולך הסכין על הריאה, ואין כח בידנו למחות לא במחיר ולא בשחד, אם לא נותן דמי הבהמה הן טרפה והן כשרה, שאומר לנו שדמה נבלע בבשר ונברת ששחטה ישראל, ואין יכולים למוכרה לנכרים, ואם להחמיר בא לבני מדינה וטבחים כנענים ועמי הארץ, ורוצה לעשות סיג לדבר שלא יהיו מקילין בה ראוי לגזור ויתקבל ומקבל, הניחו להתגדר בו", עכ"ל. ומזה אנחנו רואים כי בכל המדינה היו טבחים כנענים, אך בזמנם לא החמירו, כי הנכרים הקפידו אז, כמבואר, אך בכל המקומות לא היה במצב אהה, ובבר העתקתי שם דברי הר"ת, כי בבהמת נכרי לא היה שם הפסד ממון, ולכן צרפת היתה הרת החומרות, כמבואר בארך במאמרי פרק א'.

מלואים לפרק ד

בפרק ד' במנהגי שאלוניקי (באות ו') העתקתי את דברי ה„כנסת הגדולה) בשם בדיקת מהרי"ם, כי בשאלוניקי נהגו להקל בריאה שנקבה וסרוכה לעצם, ואמרתי איך סמכו על דעת יחיד על דעת הראב"ד — אמנם כן כתב הראב"ד בהלכות שחיטה (פרק י"א הל' י') ומרן הכסף משנה באר טעמו דמשמע להו

דסביך בבשרא לאו לאפוקי סביך בגרמא, דהא על הצלעות יש קצת בשר, ולא אתא לאפוקי אלא כי לא סביך כלל, — ואם כן ריאה שנקבה וסרוכה לעצם כשרה לדעת הראב"ד, ובפרק ז' כתב הראב"ד בהלכה ד' כדברים האלה: ויש מן הגאונים שאמרו בין סריך בין לא סריך בין בבשרא ובין בגרמא, ואני אומר בשנקבה ודאי בעינן סריך דוקא ובבשרא דוקא, שאין סרכא סותמת ואין עצם סותם", ואם כן בנקבה הריאה וסרכא, כמאן אמרו להתיר? האם על דעת הגאונים הראשונים, אשר הזכיר הראב"ד בשמם? — אבל באמת במקומות רבים סמכו על דעת הגאונים, כי גם בצלעות יש בשר וסותם, — ואלו הם דברי ה„רוקח" לרבנו אליעזר מווירמיישא: „ואם נסבך בבשר שבין הצלעות או בצלעות גופייהו הוה סתימה ולא בא למעט רבינא, אלא אם הדופן סותם בלי סביך, אף על פי שהמקום צר, אינו סותם, אבל הצלעות באחיזתם רבינא אמר סותם, וכן נוהגין בכל מקום, ואף על פי שרבנו שלמה אוסר אם נאחז בצלע דאינו סותם, אנו מתירין", עכ"ל. ואם כן הוא מקיל גם בנקבה הריאה, דגם הצלע סותם, ובזמנו נהגו בכל מקום כן! — וכן ראיתי בספר „כל־בו" א): „פשט היתר בכל מלכותנו בין בבשר ובין בעצמות, שאף בעצמות יש בשר רך וטוב", ובלי שפק היה זה אחר שנת קנ"א אשר רבו הגזרות, והנכרים לא באו במשא ומתן עם היהודים, אחרי אשר יצאה הפקודה בשם המלך הילד, מלך קאשטילייא, בין כ"ד גזירות הנודעות, ואז התירו בדברים, כי שעת הדחק שאני, וסמכו על דעות הפוסקים המתירים, ומה גם כי גם בזמן רבנו אליעזר מווירמיישא נהגו להתיר בנקבה הריאה וסרוכה לעצם, והוא כי סמכו על הלכות טרפות של רבנו גרשום דאף בצלעות הדין כבשר כמבואר בתוס' חולין (מ"ח ע"א), ואין כל פלא כי סמכו בשאלוניקי על זה.

והנה ראיתי דבר פלא בחלק רביעי לספר תשב"ץ ב) לרבנו אברהם אבן טוואה הנקרא „חוט המשלש" (סי' כ"ה) אשר כתב: „ומטעם זה נהגו להתיר בסרוכה לעצם ולבשר והמנהג פשוט. ואף שלפי טעם זה היה ראוי להתיר אפילו כשהאונא סרוכה להעצם לבדו, וכן הוא דעת רבנו גרשום, הראב"ד ז"ל (בדברי הראב"ד לא כוון יפה, כי דעת אחרת לי בזה, ושונה מכל הפוסקים דדעתם כי צלעות גם כן נקרא „בבשרא", ולדבריו יש נפקותא) ור"ת והרמב"ן ז"ל מכל מקום לא פשט המנהג להתיר" וכו', עכ"ל. והנה האמת אגיד, כי לא אדע איה ואיפה נמצא בדברי ר"ת והרמב"ן כדברי רבנו גרשום? — והנה

א) לא נודע מחברו, והראשונים מזכירים אותו, והרב בעל „פני אהרן" בתשובה כתב כי הוא להריב"ש, אך מזה אשר כתב כי המנהג להקל גם בסרוכה לעצם נראה שלא להריב"ש הוא, והיה בזמן מאוחר, בנרבונא, כנראה ממנהג המדינה אשר הוא מזכיר בספרו.

ב) עלי להאיר ולתקן, כי בפרק י"ב מספרי כתבתי בתשב"ן חלק רביעי הנקרא „חוט המשלש", ואמנם הוא חלק רביעי לספר תשב"ן, אך הוא לרבנו אברהם נכד הרשב"ן, והיה רב באלגאזייר באפריקא, והוא היה טרם זמן רבינו מהריק"א.

בספר „הרוקח" אמנם נמצא כי נהגו כן, ואולי היו לפניו בכתב יד, אשר לא נגלו לפנינו, והנה בבתי העקר נמצאים הלכות טרפות לרבותינו הראשונים בכת"י, להמהר"ם ברבי ברוך זצ"ל ועוד; ובלי שפק ראה זאת טרם כתב בתשובה (מי יתן כי יתעוררו נדיבינו להוציאם לאור עולם לזכות את ישראל!), ובזה לא סמכו על דעת יחיד בלבד, אך רק באטום וסרוכה במקום רביתא, כי דעת הרשב"א דאטום לאו מטעם נקב, וגם יש דעות דלא מהני סריך, ובעינן סביך, — אך בשעת הדחק סמכו על „תרי קולי" — וכבר הוכחתי בפרק ה' בספרי, כי בענין טרפות קולי טפי, בספיקא, כי נשחטה הותרה, ובענין נקבה הריאה במקום רביתא, כתב הרשב"א דטרפה מטעם ספק א) והאריך בזה ב„משמרת הבית", דאין טרפות חוזרין להכשירן, ואם כן בנקבה הריאה ודופן סותמתה, בסרכא, איך תחזור להכשרה? לכן הוכיח מזה כי כל נקב יש ספק אולי יוכל להסתם, ואין נקב כזה אוסר, — ולפי זה גם להאוסרים בסרוכה לעצם אם נקבה הריאה אין אוסרים רק מצד ספק, דלא גרע מנקב בלי סרכא כלל, ורק מדרבנן אוסרים כי מן התורה נשחטה הותרה, ובדרבנן הולכין אחר המקל, דגם בצלעות יש בשר, ולא בא רבינא למעט אלא אם לא נסרכה כלל, והמתירים הם גדולי הפוסקים, כמבואר.

אולם הרא"ש בחולין (פרק ד' סי' ז') כתב: „וכן מצינו טרפות נכשרות, ריאה שנקבה ולא סביך בבשרא טרפה, חזרה ונסבכה הוכשרה", והוא בשם הרמב"ן, וכפי הנראה דעת הרמב"ם כן, דכתב נקבה הריאה טרפה, ורוב הריאה הוא מקום האונות, וטרפה משמע טרפה ודאית. ועוד יותר נראה מדבריו בהלכות שגגות (פרק ב' הל' ז'): „או שנמצאה טרפה בסתר כגון נקוב מעים או ריאה" וכו', ומזה נראה דנקבה הריאה טרפה ודאית, דספק טרפה גם בגלוי לא מחייב חטאת, ומה גם לדעת הרמב"ם דספק דאורייתא מן התורה לקולא, ומן התורה היא כשרה, (ובלעדי זה יש הזקת היתר שלמעלה), אך ברור הדבר באין כל ספק, כי דעת הרמב"ם כי נקבה הריאה היא טרפה ודאית וכן דעת הרמב"ן והרא"ש כאשר הזכרתי, — אך גם מבלעדי זאת בריאה שנקבה וסרוכה לעצם, יש על מי לסמוך, כי כבר נהגו על פי דעות גדולי הפוסקים, — ודברי הרשב"ש (בנו של הרשב"ץ) אשר הזכרתי בפרק ד', שכתב כי המנהג להתיר בסרוכה לעצם הוא מנהג בטעות, נפלאת בעיני מאד מאד, איך לא ראה את דברי הראשונים, וכי כבר נהגו על פיהם? המנהג כזה הוא מנהג בטעות?

באותיות י' י"א העתקתי מנהג שאלוניקי בענין בועה בשפולי האונא ואומא, ועתה הנני להוסיף כי בשאלוניקי נוהגין להקל בועה בשפולי הורדא, בלי חוט בשר מקיף, אף כי אין טעם לצרף דעת רב שר שלים גאון

א) הר"ן בחולין, לגיטת רש"י, כתב, דכל נקב בריאה טרפה מטעם ספק, דהא אין סרכא בלי נקב, ואיך בכסדרן כשרה, הא אין טרפות חוזרין להכשירן? — ודבריו נפלאים מאד, הלא נקבה הריאה כתב י"א טרפות ודאות? ולא זה המקום להאריך.

דנקבה הריאה במקום רביתא גם בלי סריך כשרה", כאשר כתב „בהלכות גדולות" א) (סי' ל"ו), וכן כתב בסי' (ל"ז אות מ"ז) „כי בשאלוניקי היה המנהג להקל בשאלוניקי באותו מעט שהאונות שוכבות עליה", והיא קולא גדולה, אשר לא נזכר מזאת בפוסקים הקדמונים, באלה האוסרים „בועה בשפולי אומא", וכבר הוכחתי בספרי, כי מצד הפסד ממון ישראל נגע בזה, והעמידו דבריהם על הדין —. וכן הקילו עוד בדברים רבים, אשר אין המקום להעתיק, כמו בסרכא ממקום האטום למכה בדופן, דתלינן דהסרכא באה מן המכה ולא מן האטום, ואת האטום בודקין כדינו; וכן עוד קולא יותר גדולה מזו „אם נמצאת יתרון על גבה פחות מטרפא דאסא ואי אפשר לנפחה לראות אם עולה בנפיחה ותהא כטרפא דאסא, שכבר נחתכה, או שיש בזה היתרון מקום אטום עם ליחה, דאי אפשר לעמוד בה בנפיחה, ונאבדה בדיקתה, כשרה דאחזוקי אסורא לא מחזקינן" (סימן ל"ה אות ס"ט כנסת הגדולה), והיא קולא גדולה מאד, מלבד אשר יש דעות כי טרפא דאסא לאו דוקא, כאשר כתב הרוקח: „טרפא דאסא לאו דוקא אלא דבר מועט" ועוד פוסקים, — הנה מובן כי פחות מטרפא דאסא ריעותא מיהו הוי, וגם זה נודע כי על פי רוב אחר הנפיחה, תוכל לעמוד על טרפא דאסא, ואם נאבדה או יש מקום אטום, אשר לא נוכל לעמוד בנפיחה, איך נוכל להתיר? אך כפי הנראה סמכו כי רוב בהמות כשרות, ונשחטה הותרה, וכאשר אי אפשר לעמוד בבדיקה, אנחנו אומרים כי היא מן הרוב, אחרי אשר פחות מטרפא דאסא, לדעתנו היא מותרת והדבר טבעי, ואין לנו להוציא אותה מחזקתה, כאשר כתבתי מעין זה בפרק י"א מספרי, דהכא אין זו ריעותא מחיים, דיש לומר דהדבר טבעי, אך מובן כי היא קולא גדולה, וכאשר הראיתי דרך גאוני שאלוניקי, במקום אשר הנכרים לא לקחו משחיטת ישראל, סמכו על דעות יחידות, כי שעת הדחק שאני! —

והנני להעיר את המעיין, כי ב„כנסת הגדולה" נעתקים רבים ממנהגי שאלוניקי, בשם „בדיקות מהרי"ס", והוא ר' יעקב שמוט, כמבואר בתשובת אבקת רוכל, והיה בשאלוניקי, והוא היה בר פלוגתיה דמהרשד"ם כנראה מתשובת המהרשד"ם בסימן מ"ג אשר דבר רתת נגד המקילים בעיר שאלוניקי, ובריאה הדבוקה כלה בלי פלוש, כתב בתשובה אשר העתקתי בפרק ט', כי בא לידי סכנה יען לא חפץ לחתום על האסור אחרי אשר נהגו היתר — והנה חבר „מנהגי הבדיקה" בעיר שאלוניקי, אך לא נדפס, וגם מהר"י פיגון חבר ספר „מנהגי הבדיקה", וגם כן לא נדפס, ורק מעט מזער הובאו „מנהגי

א) בספר „פליטת בית יהודה" לגאון קדמון ראיתי (סי' ל') כי חשב לסניף דעת רב שר שלום גאון, — והנה אנכי הוכחתי כי דעת רבנו שמואל בן חפני כן, — ולפי דברי הרשב"א קילא במקום רביתא מטעם דהוי ספק. אך הראיתי כי רבו החולקים, ורק לענין „בועה בשפולי", אשר אין מקור בתלמוד, סמכו על עלילה כל דהו, לאמר כי על זה לא כיון בעל „הלכות גדולות", וכל מה שיש לפרש דבריו להקל עלינו לפרש, כאשר כתבתי בספרי בשם המהרש"ך וכו'.

הבדיקה" בספר „כנסת הגדולה", יש מהם אשר לא העתקתי בפרק ד', וכל החפץ לדעת ימצאם מעל ספר „כנסת הגדולה", אך אדמה כי בראיותי יש די והותר, להוכיח עד כמה שמו רבותינו הגאונים לב למצבנו, ולא הוסיפו חומרות, ולפי מנהגי עיר שאלוניקי מעט היה מספר הטרפות, ואמנם רוב בהמות כשרות, כי אין טרפות חיות!

מלואים לפרק ה

אנכי בפרק ה' הוכחתי, כי בשעת הדחק סמכו על דעת יחיד, בעניני טרפות, מטעם נשחטה הותרה, ואין בזה חשש דאורייתא, והנה עתה ראיתי בשו"ת מקור ברוך (אשר היה קרוב לזמן המוהריק"א) להגאון ר' ברוך קלעי (סי' ל"ה) אשר כתב כדברים האלה: „על אלה המורים לעשות נפיחה בבהמת נכרי, כי בשביל מעט הריוח ג' לבנים יכשירו, והם חכמים להרע וכו' כי דוקא בבהמת ישראל התירו משום הפסד ממון וכמו שכתב המוהריק"א ז"ל, אבל בבהמת נכרי (כבר כתבתי כי להנכרי לא היה הפסד מזה, כי הם לא שחטו בהמותיהם בשביל בני ישראל, ובמקום הפסד לנכרי דין אחד כהפסד לישראל, כי חק ומשפט אחד לכל האדם!) חלילה וחס להתיר הפך רובי המפרשים המחמירים, זולת ר"ת והר"ז הלוי (גם הרמב"ם סובר כן לפי הדין כנודע) ז"ל, שאף על פי שהיו שקולים היה ראוי בודאי להחמיר וכו', אלא שהקילו בשאלוניקי משום הפסד ממון של ישראל, וכמו שאמרו בגמרא דנדה (דף ט') כדאי הוא ר' אליעזר לסמוך בשעת הדחק, ובפרק קמא דברכות (דף ט') אמר ר' יהושע בן לוי גם כן[א]) ובפרק שני דגטין (דף י"ט) כדאי הוא ר' שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק וכו', ומאי שעת הדחק? שנת הבצרת כדפירש"י, וכן כתב מהר"ם זלה"ה, בענין נצוק חבור דנהגו על פי רבני צרפת להתיר בחבית כדעת ר"ת ז"ל, וטעמם ודאי דכדאי הוא ר"ת לסמוך עליו בשעת הדחק בהפסד ממון — והוא דוקא הפסד מרובה", עכ"ל. והאריך מאד, כי יש לומר, כי רק מדרבנן סומכין בשעת הדחק על דעת יחיד, יעוי"ש שהאריך. אולם לפי דברי, בטרפות, כאשר יש פלוגתא, אנחנו אומרים העמידנה על חזקת היתר (אמנם יש פוסקים הסוברים דבשביל חזקה לא ישתנה הדין כנזכר ב„משנה למלך" (בפ"ב הלכה א' מהלכות טומאת צרעת) אך בטרפות לא שייך כן, כי הדבר נוגע במציאות בטבע, ורוב בהמות כשרות, ואין לנו להוציאה מן הרוב, והדבר פשוט ואין צריך לפנים), ובשעת הדחק, אנחנו אומרים כדאי ר"ת וכו' לסמוך עליהם! — והנה ראיתי להט"ז ביורה דעה (סימן רצ"ג) אשר כתב באסור חדש מהא דאמרו בנדה (דף ט') כדאי וכו', אך בצדק דחה את דבריו הש"ך ב„נקודת הכסף" כי אין אומרים זה רק באסור דרבנן, ולא בחדש שהוא מן

א) הנני להוסיף עוד, כי בשבת (מ"ה ע"א) אמר להו כדאי הוא ר' שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק לענין טלטול שרגא וכו'.

התורה,— אך כבר כתבתי כי חדש לא התירו הגאונים, אך בתחלה החלו העם לנהוג היתר, כי היה שעת הדחק, ואחרי כן, להחזיק את המנהג מצאו איזה דעה יחידית,— כי לא יחדשו מאומה, כי אם יצדיקו את הנוהגים היתר, אבל לא כן היה, בסרכא אל הדופן לחתוך, ואחרי כן לבדוק בנפיחה, כי בזה התירו הגאונים, וסמכו על דעת הר"ת והרז"ה והרמב"ם וכו, וכן ביתר הקולות אשר הזכרתי בספרי פרק ד'.

מלואים לפרקים ו ז

רבים מאד הפרטים הנוגעים לשני הפרקים הששי והשביעי, לא רק לדיני טרפות, כי גם לכל דיני אסור והיתר בכלל, ולהמנהגים בפרט! — הנה אנכי הוכחתי כי בשעת הדחק, אין משגיחין במנהג, כי מנהג הוא מטעם נדר, ואדעתא דהכי לא קבלו, ואנכי הוכחתי זאת מפסחים מהני כנדי, דנהגו לאסור כרב, ואחרי אשר העלו את המחיר, אמר להו שמואל שוויה זביני, ואי לא דרישנא דמותרים לאחר הפסח, הלא כבר נהגו אסור — והנה ראיתי עתה ב„פרי חדש" על אורח חיים (סי' תצ"ו) אשר העמיק הרחיב, בעניני המנהגים, בכ"ה כללים, — והוא חדש מההיא דפסחים, „כי אחר מיתת הרב הנכנס במקומו, יכול להורות על פי סברתו, ולבטל את כל מנהגי העיר בין לקולא ובין לחומרא, שאין לך אלא שופט שבימיך" — וכן כתב עוד! „מכל מקום לענין התרה, מסתברא דאף במנהג חשוב שהתנהגו על פי תלמידי חכמים, יש לו התרה, על ידי חרטה", ועל פי הדברים האלה כל דברי אשר כתבתי הם שרירים וקימים, כי לכן התירו חכמי קאשטילייא בשעת הדחק, דברים אשר נהגו לאסור, על פי רבים מגדולי הפוסקים, כי יש לזה התרה, — אך כאשר הבינותי עוד בספרים ראיתי, כי לא יצאתי ידי חובתי בזה, ועוד הדבר צריך „ברור דברים", כי הענין נכבד מאד, כי יש בזה אוסרים ומתירים, והנה בעזרת ה' מצאתי בזה שיטה חדשה וברורה, אשר על פיה, יתישבו כל הדברים הנפלאים, המתעוררים במקצוע הגדול והנכבד הזה, והנני להעתיק את כל פרטי המחלוקת, בענין זה, אשר נולדו בזמן גלותנו בימי הבינים, מספרים לגאונים קדמונים, ויען כי כל פרט ופרט מזה נוגעים לכלל ענינו, לא אוכל לקצר.

הנה כבר כתבתי, כי הראשונים אשר התירו לחתוך הסרכא הסרוכה לדופן ושומן וכו', היו חכמי קשטילייא א), אחר שנת קנ"א, אשר יצאו הגזרות הנודעות ובהן כי אסור לבא עם היהודים במשא ומתן, ולא קנו את הטרפות, לכן העמידו דבריהם על הדין, ולא השגיחו על המנהג אשר נהגו מזמן הגאונים, וכאשר יצאו מקשטילייא בגולה בשנת רנ"ב ובאו לארצות רבות, לא ידעתי

א) הרב רבנו תם התיר לבני מרשילייא לחתוך הסרכא, אך בזמן הרמב"ן והרשב"א לא נמצא זכר, כי התירו בשום מקום.

איך נהגו, ורק בשאלוניקי התירו הגאונים בקולות רבות כי גם שם, החמירו על עצמם הנכרים לבלי לאכול משחיטת ישראל, והדבר גרם להפסד גדול, אך לפי עדות המוהריק"א לא נהגו כן בשאר ארצות וערי תוגרמה, אך עתה מצאתי, כי גולי קשטילייא נהגו כמנהגם במקום בואם, והיתה מחלוקת גדולה ביניהם ובין יושבי המקום שבאו לשם.

ובספר „פרי תאר" להגאון ר' חיים בן עטר על יורה דעה (סי' ל"ט) מצאתי כדברים האלה, הנכבדים מאד לענינו: „ואחר שהראני ה' את כל „זאת, אסורה נא ואראה, חזות קשה הוגד לי וגם הלום ראיתי מנהג רע (?) „ומר בערי המערב, ד' הם נפלאו ממני, עיר סלא ועיר פאס, ומרנאס „וטיטוואן ומחוזיהם, שנופחים כל סרוכה ואוכלים אותה כהיתר גמור, וחפשתי „לדעת מוצא דבר הלכה זו ובעלותי וכו' דרך עיר פאס, ושם מצאתי מעין „ומוצא הדבר, בא לידי א) קונטרס אחד, ושם ראיתי את הלחש אשר היה „על הדבר הזה, כי עמדה מחלוקת גדולה עד לשמים בין רבני ישראל המגורשים „מקאשטילייא, אשר אנו מבני בניהם, ואשא עיני ואראה.

„והנה וכו' ארשת שפתיו ברור מללו הוא הרב הגדול ים החכמה ומעין „הקדושה ומקור היראה את ה' הוא מכבד הוא המופלא בדורו כמוהר"ר חיים „גאגין זלה"ה שחבר קונטרס אחד וקרא לו עץ חיים" ובו כתב המחלוקת „הגדולה, שעברה לו עם הרבנים שהיו בדורו, ופתח דבריו האיר והודיע כי „הוא מקהל המגורשים מקאשטילייא ושם בעיר ההיא נהגו אסור בדבר להכשיר „בנפיחה אי ליכא מכה בדופן, אלא דמקרים פרצו גדר קצת מקומות לא „כלם, וקרא תגר ואמר ראה מה עלתה בידם, עשה ה' טרף אדם אכלו אותם „אויביהם אשר לחרב וכו', ושנת רנ"ב לאלף הששי נתפזרו בכל ד' רוחות „העולם, ומהם באו למערב, והרב הנז' בא בכללם ב), ומצאו תושבי העיר,

---

א) עוד יבואר להלאה מה שיש להתפלאות על הגאון הזה.

ב) אנכי לא אדע מי זה הוא הרב הגדול ים החכמה וכו', אשר כפי הנראה היה אחד מגדולי הגאונים המגורשים בשנת רנ"ב, — הנה נדע כי בימים האחרונים בספרד טרם גלו מן הארץ, נתמעטו לומדי תורה, וירדו בסלם התורה והחכמה, והרב הגדול ר' חיים גאגין, כפי הנראה מן הקונטרס, ומדברי הגאון בעל „פרי תאר", היה נודע ומפורסם. והנה מן הקונטרס „עץ חיים", ומן הקונטרס אשר חברו נגדו רוב בנין ורוב מנין של חכמי קאשטילייא. יכולנו לדעת מכל אשר עבר עליהם, ולגלות נסתרות ממצבם המוסרי; ואין אחד מן החכמים והחוקרים, אשר הקדישו כל מעינם למקצוע זה, לקורותינו בספרד, אשר הזכיר מן הארי שבחבורה הרב הגדול ר' חיים גאגין, ומן הקונטרס „עץ חיים", ומי היו יתר גאוני קשטילייא אשר בארצות המערב? — החקירה הזאת נכבדה לנו במאד מאד, ואין איש אשר שם לב לדברים הכתובים בספר „פרי תאר", כי אולי לא ידעו מזה, ועתה אעיר, כי שנחוץ למקצוע אשר אני עוסק בו, הוא נחוץ לכלל „דברי הימים". והדבר יוכל להפיץ אור על הדברים הסתומים.

שהיו נוהגים אסור בסרוכה כל דליכא מכה בדופן, ולא היו מכשירים בנפיחה „כלל, וכשבאו קהל המגורשים אותם שנהגו היתר בקאשטיליא, ומצאו התושבים „אוסרים הנפיחה, והם עשו מקולין לעצמם, והיו מתירים הנפיחה, וגם היו „מוכרים מבשרם לבני התושבים.

„וכהשמע הדבר לפני הרב הגאון הגדול ר' חיים זלה"ה, קנא „קנאת ה' צבאות, ודבר באוזני העם, כי האמת הוא כמנהגם, שלא לסמוך „על הנפיחה, ומה גם כשכבר נהגו אסור, והוה להו כאסור ודאי, וכל האוכל מנפיחה, וליכא מכה בדופן, הרי זה עובר על התורה, וישמעו אליו האנשים, „ולתוספת חזוק נשבעו על הדבר האמור, ובהגיע הדבר לפני שאר החכמים, „נאספו בכח גם בעור השררה שהיתה להם, מהמושל, להתירו להם השבועה, „וגזרו אמר שלא להטריף הסרוכה, אלא הכל יוכשר בנפיחה, ועלתה לשמים „מחלוקתם, עד צואר הגיעו, וכשעצמו מהרב ר' חיים זלה"ה כתב להם דרך פיום „לכתוב לו כח היתרם, וישקיפו לדעת סברת כל פוסק, ויכתבו הכל, ובזה „ישקיטו הריב, וכן עשו וזה תורף דבריהם ז"ל — : הביאו תחלה דברי רש"י „וכו' וקבצו מתוך עין רש"י והרשב"א והרמב"ם ור"ת והרי"ה והר"ן דכולהו „מסקי להלכה משמועתא דסוגיא, להכשיר על ידי נפיחה, גם בדליכא מכה „בדופן, והגם דהרמב"ם כתב דנהגו העולם וכו', וגם הרשב"א אזיל בתר „המנהג, זה אינו אלא לצד המנהג, אבל לצד דינא המובן מהש"ס, כת אחת „ניהו לקולא להכשיר על ידי נפיחה וכו' וכתבו עוד דלא אמרינן בשל תורה „הלך אחרי המחמיר, אלא במחלוקת בעלי הש"ס, לא בחכמי הזמן, אלא כל „אשר יראה בדעתו טעם נכון טפי, יסמוך עליו להקל גם בשל תורה, — ולצד „המנהג שנהגו, כתבו ראיה מדברי הרמב"ם שכתב בתחלת החבור, שאחר „בעלי התלמוד, אין מנהג חוק להכריח לכל המקומות לנהוג כן וכו' הגם כי „יהיו רוב המקומות תקנה או חומרא אין כופין המעוט, ואם אמר אחר מן „הגאונים, כי דרך המשפט כך הוא, ונתבאר לבית דין אחר, שאין זה דרך „המשפט הכתוב בתלמוד, אין שומעין לראשון, אלא למי שהדעת נוטה אחריו „בין ראשון ובין אחרון, עד כאן דברי רמב"ם, הרי דאין להכריח המנהג „להנהיג כן בכל המקומות, וגם על אותם שכבר נהגו כתבו דמצי להתיר „קבלתם, כי כל קבלה או נדר אפילו בנדרים וסייג המצות ישנם בהתרה, ע"י „פתח וחרטה, והוכיחו כן מדברי הרא"ש והרשב"א והר"ן, דסברי הכי לזה מצי „להתיר, אפילו בני בעלי מנהג, ע"כ תרף דבריהם בקצרה, ושלחו כל הכתוב „לחיים, הוא הרב כמוהר"ר חיים גאגין, כי זהו טעמם, וכתבו כי חכמי נרבונא „וחכמי מרסילייא הסכימו, שכל טבח שלא יכשיר הנפיחה שישלם „מביתו. וגם הם הסכימו מענין זה, ובהגיע תרף פסקיהם לפני המופלא „צעק צעקה גדולה, נגד כל הכתוב, וקודם ראות דברי הרב אענה חלקי אם לטוב או למוטב".

והנה הגאון בעל „פרי תאר" הולך ומפלפל, כי אין ראיה מדברי רש"י וכו' להיתר, כי יש דעות שונות, ובשל תורה הלך אחר המחמיר, ודעות המקילים רק הר"ת והרי"ה, והרמב"ם והרמב"ן לפי דין הגמרא, וכו'; ואחרי

כן דבר על אדות הסומכים על דעת הרמב"ם לפי הדין, ונגד המנהג, וזהו מפלפל מדברי הגמרא דפסחים דבני חוזאי וכו', — אשר הארכתי אני לפי דעתי בפרק ו' בספרי ועוד אדבר במלואים לפרק זה — ובדברי הרא"ש והרמב"ן, ולא זה המקום להעתיק את כל דברי הפלפול, ולהשיב עליו, אחר אשר לפי דעתנו אין מקום כלל לדבריו, רק אעתיק את עקר דבריו: „והנה במנהג „שנהגו בכל המקומות שלא להכשיר על ידי נפיחה, כמו שכתב הרמב"ם, לא „מבעיא לדעת הרמב"ן וראב"ד והרשב"א והר"ן דלא מצי למיעבד היתרא, „אלא אפילו לדעת הרא"ש נמי מנהג זה, יש בו ג' דברים מהר' שכתבתי. „א) היות המנהג שנהגו לאסור, כסברת כמה מהפוסקים, דסברי לאסור. „ב) דמסתמא מנהג זה אין דרך להיות אלא על פי חכם, והוי מנהג חשוב. „ג) שכבר קבלו אבותיהם עליהם ועל זרעם, ושוב אין לו התרה, ומעתה מי „הוא זה, דמצי מימר דעביד התרה, והכא ליכא למימר, דכיון דהאחרונים „סתרו דברי הראשונים, דהא לא נמצא מענה חדש בדברי האחרונים, ולא „הוכחה, אלא סברא במשמעות הש"ס, דכבר חזי להו קמאי, ודחו בב' ידים, „וכו' ואיך בעו חכמי קאשטילייא לבטל מנהגם, לסתור דברי הראשונים, ומה „גם דמדברי רמב"ם מוכח להדיא, דמנהג זה להחמיר בנפיחה הוא מנהג „אלים, וכו' ואם כן אחר שעמד הרמב"ם, על אמתת המשפט בדיני סרכא „מהש"ס, כמו שכתב, למה לא סתר מנהגם? ולא הודיעם המשפט אשר ישפטו „על פי הוראתו? ומה בכך אם נהגו? ובהכרח לשנויי באחד מב' דרכים, „הא' דחש הרמב"ם, דמנהג זה הוא מנהג קדום מימי התלמוד, וכו' או דחש „לה לצד גבול וגדר, שהחמירו בית דין שלפנינו — — — ומעתה איך מלאם „לבם של חכמי קאשטילייא להתאזר ולבטל את המנהג, מהנוהגים לאסור, „בתר דהרמב"ם גופיה, גברא דעליה סמביה, הורה שלא לעשות הפך המנהג, „והגם דאשכחן לר"ת שהורה הלכה למעשה, לא אמרינן דהורה למי שנהגו „לאסור, דמן הסתם לא פליג אהרמב"ם בהא דמנהג שנהגו דלית לה בטול", עכ"ל.

העתקתי את כל הדברים, למען הראות, כי בראשונה ההיתר לחתוך הסרכא מן הדופן, ולבדוק בנפיחה, נמצאו עוררים על זה, ואף כי רוב הגאונים התירו, כאשר כתב בעל „פרי תאר" שם: „וראיתי בקונטרס שכתבו חכמי ורבני פים המגורשים מקאשטילייא רוב בנין ורוב מנין, שעל פיהם מתנהגים רוב אנשי המערב" (להקל בנפיחה) וכו'. „וחד קדוש אילנא רברבא מהמגורשים ה"ה הרב המוסמך והמופלג ר' חיים גאגין ז"ל שפירש מן הכלל", והנה טעמא דפרושים ניקום ונפרש? — אך יען ראיתי להגאון בעל „פרי תאר", כי הוא מסכים לזה, מצאתי חובה לנפשי לברר הדברים, הנאמנו ראיותיו; הנה אין הדבר נוגע לענין אחד בלבד, כי לכל דיני אסור והיתר, וארא מה יאמרו רבותינו הגאונים, בדבר שנהגו אסור היש לשנות, הלא מנהג חשוב על פי תלמיד חכם, אין לו התרה, ולפי זה שאלות רבות וגדולות.

א) אם בקאשטילייא, לא נהגו היתר בראשונה כדין, לאכול בנפיחה, איך הורו אחרי כן, לבני שאלוניקי, כל הגאונים שהיו באותו הדור, להתיר בנפיחה? הלא העתקתי בפרק ז' את דברי הגאון ר' שלמה ן' מוהבר, אשר

היה קרוב לזמן ההוא, וגם רבנו מוהריק"א כתב היתר לבני שאלוניקי, ולא דבר דבר, הלא ידע דבר פשוט כזה? וכן איך התירו אחרי כן לבני אשמיר, ועוד בערים רבות, ואיך נוציא לעז על כל רבותינו הגאונים? הלא שאלוניקי היתה עיר ואם בישראל? ואיך התירו בקאשטיליא ושאלוניקי אחרי אשר נהגו אסור מתחלה, ואיך מועיל התרה?

ב) ב„כנסת הגדולה" (סי' ל"ז אות י"א) כתב כי בקונשטנטינא נהגו לאסור בועה במים עכורים מקדמת דנא, ואחרי כן התירו, ובשנת הת"א הסכימו להנהיג להטריף (כאשר כתב באות ח' שהיו שם מקולים של נכרים), ואחר כן בשנת התכ"ד חזרו להתיר, יעוי"ש. והלא בועה במים עכורים, הרי"ף והרמב"ם אוסרים, וגם מרן פסק להלכה ביו"ד (סי' ל"ז) לאסור, ואם כן הוא מנהג חשוב, על פי גדולי הגאונים, ואיך התירו?

ג) ה„אגור" כתב כי באשכנז אוסרים אונא לאומא, וכן מטריפין כסדרן כשאין קרום דק וכו', ובזמן הרמ"א נהגו להתיר באשכנז מאונא לאומא, כמבואר ביו"ד (סי' ל"ט סעיף ד'), והלא המנהג לאסור מאונא לאומא, הוא על פי ר"ת (חולין מ"ז) אשר כתב כל המאכיל אונא באומא, כאלו מאכיל בטרפות, והוא מנהג חשוב, ואיך התירו אחרי כן בזמן הרמ"א?

ד) בענין „יתרת מקמא", אשר בזמן המהרי"ו נהגו לאסור, וכן כתוב ב„כנסת הגדולה" (סי' ל"ה אות ע"ח), כי בבריסק דליטא המנהג לאסור יתרת מקמא — והמנהג הזה הוא מנהג חשוב, על פי רבים מגדולי הפוסקים המרדכי, סמ"ק, וכו', ואיך התירו, הלא לפי דברי הגאון בעל „פרי תאר" אין מועיל למנהג כזה התרה?

ה) הנה נודע כי בימי הגאונים רב יעקב גאון וכו' לא נהגו להתיר בשום מקום בנפיחה, וכן נראה מדברי ה„אשכול" להרב אב"ד, ואיך התיר ר"ת למעשה לחתוך הסרכא מן הדופן או שומן ולבדוק בנפיחה וכו', הלא נהגו בזה מימי הגאונים אסור?

ו) הרז"ה בספרו „בעל המאור" כתב: „ולפי שנהגו העולם להחמיר בזו שלא לעשות כר' נחמיה, יראתי לומר דבר זה בילדותי, מפני שלא מצאתי לי חבר (הלא עינינו ראות כי לא נהגו אז היתר בשום מקום) וכו' מפני שהיינו יראים לפרסם הדבר שנהגו בו אסור, ואח"כ ראינו בתשובת הר' יעקב ז"ל (הוא רבנו תם) שהשיב בסוף ימיו לחכמי מרשיליא, שהלכה כר' נחמיה בריה דר' יוסף, וכן עושין מעשה, בכל סרכא דריאה וכו' ודבר ברור הוא ואין לחוש, אלו דברי הרב ז"ל, ובכל זאת לא מלאנו לבנו לשנות המנהג שנהגו, כאותה ששנינו אל ישנה אדם מפני המחלוקת", עכ"ל. ואנחנו רואים בפירוש מדבריו, כי אין אסור לשנות, אך רק מפני המחלוקת, — והר"ת הקיל באמת למעשה, הלא נהגו לאסור על פי דעות יתר הפוסקים? —

ז) כבר העתקתי בפרק י"ג את דברי ר"ת בהנהות מיימוני, כי הצרפתים מקפידים על האשכנזים שנמנעים מלאכול חמאת נכרים, — הלא האשכנזים נהגו כן על פי חכמיהם, והקפדה זו למה? הלא אסור לשנות המנהג? —

ח) וכן בשאר דברים, בשעת הדחק, נשתנו המנהגים, אשר הנהיגו גדולי

המפוסקים, כמבואר בתשובות „תרומת הדשן" (חלק א' סי' רנ"ד) לענין טבילה בנהרות אשר נהגו בראשונה על פי גאוני קדמאי, הרב רבנו חננאל אשר כל דבריו דברי קבלה וכו' שלא לטבול בנהר, ואהר כן נהגו להיתר על פי רבנו תם, הלא כבר נהגו על פי דברי רבנו חננאל, — אמנם היתה שעת הדחק, כמבואר בתשובה, אך הלא מנהג הוא מטעם נדר? —

אבל לא רק על דברי בעל „פרי תאר" יפלא, כי אם על עוד רבים מהפוסקים, כאשר אבאר, והדבר דורש „תשובה כללית", לכל שמונה שאלות אשר שאלתי, ולפי דברי הגאון בעל „פרי תאר", אין עליהם תשובה, והנה אמנם החוט המשולש, של הגאון בעל „פרי תאר" לאסור, במהרה ינתק, כאשר אבאר.

א) הג' טעמים לאסור, הם כטעם אחד, כי המנהג הוא מנהג חשוב, וקבלו עליהם ועל זרעיהם, — וכאשר בארתי, לפנים ביטי הגאונים והרמב"ם, היו מקולין של נכרים, ואחת היה הדבר, אם לנהוג אסור או היתר, ובאופן כזה, כאשר יש מקולין של נכרים, ומחיר אחד לטרפה ולכשרה, אין, באמת, בשום אופן להתיר, אך באופן כזה, כאשר הנכרים, לא יקחו משחיטת ישראל, לא קבלו על עצמם, ואין צריכה גם התרה.

ב) הנה הדין במנהג חשוב, דלא נוכל להתיר, יש לומר, כי רק בזמן חכמי התלמוד, שלא היה הכרע, כי אם כל אחד מצד הסברא, אבל לא כן אחר חתימת התלמוד, אשר קימו וקבלו על ישראל לפסוק הלכה כמותם, אז אין אנחנו אחראין להמנהג אף לו יהיה מנהג חשוב, אם הוא נגד חכמי הגמרא, — ולכן התיר רבנו תם, לבני מרשילייא לחתוך הסרכא מן הדופן ושומן, ולבדוק בנפיחה, אף כי נהגו לאסור. — וכן בחמאת נכרים התיר רבנו תם, גם להנוהגים אסור. וכן לא שם לב להמנהג שלא לטבול בנהר, אחרי אשר הוכיח מדברי התלמוד הפך דברי רבנו חננאל.

אמנם שתי התשובות הן תשובות מספיקות, וביחוד התשובה השניה, אשר על פיה יבא הכל על מקומו בשלום, ואנחנו מוצאים תשובה ברורה לכל השאלות.

אולם בדין עקר המנהגים יש להתפלאות מתלמוד ערוך מחולין (קט"ז ע"א): „במקומו של ר' יוסי הגלילי אובלים בשר עוף בחלב", כי הוא סובר אף מדרבנן לא אסיר, — אך איך הנהיג לאכול, הלא קודם שבא ר' יוסי הגלילי נהגו אסור בזה, כי משנה מפורשת היא בחולין (ק"ד ע"ב): „העוף עולה עם הגבינה על השלחן ואינו נאכל, דברי בית שמאי, ובית הלל אומרים, לא עולה ולא נאכל", הלא עינינו ראות, כי בזמן בית שמאי ובית הלל, אשר היו בזמן קדום, נהגו אסור לאכול, גם לבית שמאי, ולבשל הלא חמיר טפי, ומנהג על פי בית שמאי ובית הלל, בודאי הוה מנהג חשוב, גם לדברי ר' יוסי הגלילי החולק מצד הדין, וגם זאת כי יש הסוברים דבשר עוף מן התורה, ואיך הניח לאלו אשר נהגו אסור, כי זה ברור טרם שבא ר' יוסי הגלילי, נהגו אסור בדבר, והלא מנהג הוא מטעם נדר, כאשר בארנו?

אך באמת עלינו להתבונן מאי שייך מנהג לנדר? הנה מנהג „בקום

ועשה" שייך נדר, כי נהג פעמים רבות כן, ומקבל על עצמו לעשות כן, כ„בדיקת הריאה", שנוהג תמיד לבדוק, ובלא בדיקה איננו אוכל, אבל מאי שייך מנהג, בדבר שמונע את עצמו מלעשות? — אך יש לומר דבר שדרכו בכך, ומונע פעמים רבות, ובהתמדת המנהג יש לקרא „נדר". וכן הדבר בעשיית המלאכה בערב פסח, אשר בכל הימים הוא עושה, וביום זה איננו עושה, וכן בבני בישן דלא הוו אולין מצור לצידון במעלי שבתא, — דבכל הימים היו הולכים וביום זה הוקירו את רגליהם, שנים רבות, והתמדת הדבר גם „בשב ואל תעשה", היא כנדר, ולא התיר ר' יוחנן גם לבניהם, — וכן ברחיצה שני אחים כאחד, ולצאת בקורדקיסון בשבת (פסחים נ"א ע"א) נהגו כל העם בשב ואל תעשה, — וביחוד בחלב שעל היתרת, שהנוהגים אסור בזה, לא אכלו מימיהם מין זה, בחשבם אותו לחלב טמא, ובהתמדת הדבר נחשב ל„נדר"; וכן אנחנו רואים בדברי הפוסקים, ביורה דעה (סי' רי"ד סעיף א') במי שהגיל שלא לאכול בשר מר"ח אב וכו', דבכל הימים היה אוכל בשר, וממניעתו שלא לאכול, נראה כנדר; וכן במנהג „קטנית בפסח", אשר כתבו רבים מן הפוסקים מצד שכבר נהגו, והוא כי הנוהגים אסור בקטנית בפסח, לא אכלו מימיהם את הטין הזה, בפסח, ויש בזה משום קבלה (עוד יש דברים בזה), וכן במצה מלוחה, ועוד כהנה וכהנה, לכל אלה יש טעם מספיק, אבל מאי שייך נדר, במי שנהג שלא לאכול בשר בנפיחה (הסרוכה לדופן ולשומן ואינה עוברת במעוך), הלא הוא אוכל בשר, היש היכר בין כשר מבהמה הסרוכה, לבהמה שאינה סרוכה? וכן בחמאת נכרים, הלא הם אוכלים חמאה, — והלא טעם אחד לחמאת יהודים וחמאת נכרים, ואם לא אכלו חמאת נכרים, אכלו חמאת יהודים, ואין זה גם „שב ואל תעשה", — וכן בדבר הטבילה בנהר, בזמן הגאונים לא היה להם צרך לטבול בנהר, אף כי היה להם טרח יותר גדול, אך אין זה מקרי נדר, כאשר כתבתי; ולענין „בשר עוף בחלב", הנה אין הדבר, טבעי, רק נעשה בידי אדם, ואם לא בשלו את זה, אין ראיה כי קבלו על עצמם, כי יש רבים אשר אינם אוכלים „דגים בחלב", ואין זה דומה ליתר המנהגים, כי שם הוא משנה מדרכו התמידית, — כל השומן הוא אוכל, מלבד זה שעל היתרת, והוא מחשיב לחלב, וכן כל הימים עושה מלאכה, מלבד בערב פסח וכו', — ולפי דעתי הדבר ברור, והיא לאמתה של תורה, ולפי זה אין מקום לכל השאלות בדבר שנוי המנהגים, אחרי אשר היה להם בשר לאכול, ובימי הגאונים והרמב"ם וכו' לא גרם להם המנהג למנוע מלאכול בשר, ואין זה מנהג כלל! ולפי זה אין כל פלא על גאוני קאשטיליא ושאלוניקי אשר התירו את הדבר, — הנה מצד הדין יש לסמוך על דעת הרמב"ם והר"ת והרז"ה, ולא שייך בשל תורה הלך אחר המחמיר, — כדברי הגאון בעל „פרי תאר" — כי נשחטה הותרה, ואנחנו אומרים כי אין לנו להוציאה מרוב בהמות כשרות, ומעמידים אותה על חזקת היתר.

ועוד עלינו לשים אל לבנו, כי לענין ודאי טרפה לא מהני חיתה י"ב חדש, אך לענין ספק, מכריע הדבר אם חיתה י"ב חדש לדעת המתירים, והנה כפי הנודע לנו מספרים שונים, — אשר העתקתי בפרק ז' ובפרק י"א ועוד

ימצא הקורא להלאה בפרק זה — היו רוב הבהמות, לערך שמונים למאה בסרכות, אל השומן, ורובן לא עברו במיעוך, וכל הבהמות היו חיות ובריאות, הלא יש סברא גדולה להכריע כדעת הרמב"ם והר"ת והרז"ה, ואם לא, אנחנו מוציאים בזה לעז, על רבותינו חכמי התלמוד,— וגם זה נודע כי הסרכות לפי המקומות, וברור, כי לו היו כל הבהמות בסרכות, בזמן הרמב"ם, לא חש כלל להמנהג, כי במקום שיש חלול כבוד רבותינו — על ידי המון עם — אין חולקין כבוד להמנהג, ומה גם כי בזה לא שייך מטעם נדר, כאשר הוכחתי בראיות אשר אין עליהן תשובות.

ולפי זה אך לחנם עמלו הגאונים המהרח"ז והר' מרדכי קלעי, והר' דניאל אישטרונסה והר' ברוך אנגיל ז"ל, למצא היתר לבני איזמיר, אשר היו בדוחק גדול, כי הנכרים לא לקחו משחיטת ישראל, ולא התירו רק לבני שאלוניקי אשר התישבו שמה, ולבני ערים אחרות, רק יען היו המעטים, כי עתה הדבר ברור, כי בקאשטיליא נהגו אסור, ואחר כן — לאחר שנת קנ"א — נהגו היתר, יען היתה שעת הדחק, ולפי זה בכל עיר ועיר הדין כן, ואם אנחנו מתירים לבני שאלוניקי הלא הם נהגו אסור, כי בזמן הרמב"ם לא היה מקום, ובימי הרמב"ן, כאשר כתב ב„מלחמות ה'": „ואפילו יבא אליהו ויתיר אין שומעין לו שכבר נהגו העם",— והנה אך בא השטן המשחית בקאשטיליא, והתירו הגאונים וטעמם נכון ומבואר, כי לפי הדין יש על מי לסמוך, על עמודי עולם היהדות, ומצד קבלת אסור לא שייך, כאשר בארתי,— כי מלבד זה, נודעים דברי הרשב"א בחדושיו (חולין ט') „כיון דאיכא הפסד ממון שרינן ליה למיכל בלא בדיקה כלל, דהוי כלא אפשר למבדקיה", וכן כתב הר"ן, ואף כי המנהג לבדוק את הריאה הוא בקום ועשה;— ובזה לחתוך הסרכא מן הדופן, אין לחוש כלל להמנהג, אחרי אשר היו במצב נורא, — ועל פיהם סמכו גאוני שאלוניקי, וכל חכמי המערב, ועוד גאוני ישראל במקומות שונים, אשר המחסור אכף עליהם —; ואמנם לא אכחד, כי הגאונים נבנסו בפרצה דחוקה, בזמן מאוחר, יען חשבו, כי בני שאלוניקי נוהגים היתר מאז מעולם ואין מביאין ראיה, ובאמת לא כן הדבר, כמבואר בקונט' „עץ חיים" להרב ר' חיים גאגין ממגורשי קאשטיליא, וגם עוד מהוכחות שונות — והנה רבים מגאוני ספרד, נשאלו אם יש להתיר הנפיחה במקומות, אשר הנכרים לא אכלו משחיטת ישראל, על ידי עלילות שונות, ואיזה מהם אזכירם בזה כי נוגעים לענייננו:

א) בספר „בית דוד" על הטור (הלכות שחיטה סי' ה') לאחד מגאוני שאלוניקי נמצאים כדברים האלה: „שאלה: בעיר יאנינא מימי קדם ומשנים קדמוניות, היו הגוים אוכלים בשר שחוט מיד ישראל, והטרפות מכרו הנכרים הקצבים לנכרים, והיה להם בשר כשר בשפע, לכן לא נהגו בהיתר הנפיחה, רק כאשר הלכו מקצת אנשים למקומות שעושים נפיחה, לא נזהרו מלאכול הבשר,— ועתה מקרוב קם צורר אחד, ואכל קורצא, כי היהודים מלחשים על הטריפה קללות וגדופים והאמינו לדבריו, והנכרים עשו חרם שלא יאכלו

משחיטת ישראל א) ומפני זה אינו נמצא בשר כשר, שלכל עשרה א' יוצא בלי נפיחה, והשאר צריכים נפיחה (כי רבו הסרכות לשומן וכו'), ולכן מובן תוצאות הנוראות היוצאות על ידי זה, כי אנחנו ללעג ולקלס וכו', ואולי ימצא צד היתר לשום קצב בשכונת היהודים ולהתיר הנפיחה.

„תשובה: אם הטעם היה משום קבלה, אין היתר, אבל הטעם כי לא אכלו בנפיחה, יען היה להם בשר לשובע, שהיו להם קצבים גוים (לא כי שחטו בעד היהודים), והיה ראוי לעשות כדברי הפוסקים האוסרים, כיון דליכא הפסד ממון, אבל באותו הזמן שלא היו קצבים נכרים, אלא קצבים יהודים, שהיה להם הפסד ממון ודוחק, יכולים לסמוך על דעת המתירים, כמו בשאלוניקי, אך לנגד זה נראה מתשובת המהרשד"מ לאנשי סופיאה מדוע לא התיר להם? והוא יען נסתפק אולי קבלו על נפשם, — אך בנדון זה נראה כי לא קבלו על עצמם, כי בנסעם למקומות שאוכלים בנפיחה (בפרק הבא עוד אדבר מזה) לא נזהרו שם מלאכול, ובמקומם אסרו, אחרי אשר מצאו בשר לשובע —. זה מה שהסכמנו אנו בדין, הח"מ, ולראית אמת, חתמנו בצדק ומשפט ומישרים, בחדש אב משנת התפ"ט, — זה תרף דברי התשובה בקצרה.

ב) בשו"ת „צרור הכסף" (חלק יו"ד סי' ב') נשאל גם כן אדות המעשה מעיר יאנינא, להשיב כדברים האלה: „ברם בנדון דידן עיר יאנינא, שהם אומרים שהקצבים היו גוים, אם כן יש לומר דמשום הכי נהגו שלא לאכול בנפיחה, דהא קיימא לן דאין לעשות נפיחה בבהמת נכרים (שאין הפסד לכל) אלא משום הפסד ממון — וזה לא מקרי קבלה, מה שאין כן אנשי סופיאה דנהגו גם בקצבים ישראלים" עכ"ל. ובמחילת כבוד הגאון הזה, לפום רהטא לא עיין בדברי המהרשד"ם, כי מבואר שם בתשובה (סי' מ') דבראשונה היו לוקחים בשר מן התוגרמים, והחמירו בחומרות רבות, ואחרי כן לא הניחו התוגרמים, לקחת בשר ממקולין שלהם, כי ישחוט שוחט ישראל.

ג) בשו"ת „דבר משה" (סי' ל"ד הלכות נדרים) העתיק מספר „נאמן שמואל" שהתיר גם כן לבני פטרץ שהעתיקו דירתם לעיר ארסו, מטעם, כי קבלו עליהם דברי האוסרים, רק שהיו להם טבחים גוים וכו'; ואחרי כן כתב: „ושוב אחר ימים ושנים נדרשנו מאת כוללות העיר יאנינא יע"א, שהיו נוהגים לאכול בשר בלא נפיחה, ועתה מחמת הדוחק הגדול שואלים אם יכולים לאכול בנפיחה, והתרנו להם בהסכמת הרב מהרי"ד (הוא הגאון בעל „בית דוד",

---

א) עלילות כמו אלה קרו לרוב בימי הבינים, הימים החשכים, — ובימים הרעים ההם נולדו מנהגים רבים, אשר רבים התפלאו מאין יצאו, כמנהג שלא לסמוך אקפילא (יורה דעה סי' צ"ח סעיף א'), והגאון ר' עקיבא איגר בחדושיו כתב: „לא ידעתי טעם נכון בזה", והאגור כתב „לא שמעתי נוהגין כן", והוא כי רבו העלילות עלינו, ולפעמים יאמרו העמים: „מות בסיר", וכאשר יתנו להם לטעום, ואולי תקרה איזה סבה או מקרה לא טהור, יצא הקצף על כל ישראל, כי היהודים יתנו רעל, ולכן תקנו הגאונים כי לא יתנו להם לטעום.

אשר העתקתי את דבריו באות א') והחכמים השלמים הי"ו, וכתבתי על זה בארך ונאבד הפסק ההוא", עכ"ל.

ד) בשו"ת „שאגת אריה וקול שחל" (חלק א' סי' י"ז) כתובים כדברים האלה: „בעניני אסור והיתר אני נהגתי בי אסור (על פי אדוני א"ז הרמ"א), רק כשבאתי לעיר ואם בישראל, עיר מלאה חכמים וסופרים שאלוניקי ונפלתי למשכב, ורציתי להתיר לי נדרי, ועיינתי בספרים ומצאתי בשאלות ותשובות „דבר משה" מה שחבר הרב הגאון המאור הגדול מופת הדור מו"ה משה אמארילייו וראיתי וכו'" — (כבר העתקתי את דבריו באות ג) יעויין שם שהאריך להתיר מטעמים אחרים. ובאמת מה מאד נפלאת על אלה הגאונים, אשר האריכו בפלפול רב ולא שמו אל לבם א) טעמי גאוני קאשטילייא, אשר התירו, ולא היה להם צרך לכנוס בפרצות דחוקות; — אמנם בזה צדק הגאון בעל „בית דוד" כי לו לא אכלו בשר כלל, בנסעם למקומות שנוהגים היתר בנפיחה מקרי קבלה, כי „שב ואל תעשה" באופן כזה נקראת קבלה, כאשר הארכתי למעלה. אבל במה שהאריכו יתר הגאונים, כי במקומות אשר יש טבחי ישראל ויש הפסד, אין לשנות המנהג מטעם נדר, גם בשעת הדחק, כמו המקרה בעיר יאנינא, לא כן הדבר! אם באו לחלק סברא זו, אין היתר כלל גם לבני שאלוניקי, ובטעות נהגו היתר, ולא מקרי מנהג, אך באמת ההיתר היה על פי הסכמות כל הגאונים, וכאשר בררתי אין מקום כלל להשיב על דבריהם, וכל המעורר בזה, מעורר על כל ישראל, כי בדברים רבים נשתנו המנהגים —. ובדבר אשר לא התירו רבותינו הגאונים לקהל סופיאה, יען הנכרים לקחו משחיטת ישראל, ובאופן כזה לא נהגו בשאלוניקי להתיר, כאשר כתב מרן המהריק"א, ונודע הכלל: „להפסד מרובה חששו ולהפסד מועט לא חששו", — ובכלל בענין הפסד ושעת הדחק, התלוי במצב העת, הכל לפי ראות עיני הדיין, וכפי אשר יראו הגאונים בכל זמן וזמן! —

ועתה אחרי הדברים האלה, ראיתי לנחוץ להעתיק מספר קטן הנקרא „שאלה ותשובה מר' יעקב קמחי", נדפס באלטונא שנת תק"ך, ועל שער הספר כתוב: „מהרב הגאון הגדול המופלא האלוף המרומם נ"י עה"י פ"ה כ"ש כמוהר"ר יעקב קמחי וכו' בעל המחבר שושנת יעקב", ובו מצאתי פתרונים גדולים לדברים סתומים וחתומים, כאשר יראו הקוראים הנכבדים בההערה, ופרטי דבר המחלוקת הגדולה בלונדון לענין היתר הנפיחה (לחתוך הסרכא מן הדופן ולבדוק הריאה בנפיחה כאשר הסרכא על הריאה), והנה כמובן לא אוכל להעתיק,

---

א) מזה אנחנו רואים כמה נחוץ לדעת קורות העתים, כי כל הגאונים נלאו לבקש היתר ברור, להעיר יאנינא, ובאמת הם בשאלוניקי אכלו (גם הגאונים לא החמירו בזה, משום לא תתגודדו, כי הגאון בעל „קול שחל", לא מצא בעיר שאלוניקי, ושר בלי סרכות להשומן אשר הותרו על ידי נפיחה), אף כי המנהג היה מאז מעולם לאסיר גם בבהמת ישראל בנפיחה!

את כל דברי המחברת אך רק את הדברים הנחוצים ותכן הדבר, וזה הוא.

מעשה שהיה כך היה, בשנת תקט"ו, ישב על כסא ההוראה הרב הגדול כו' ר' פייבוש ז"ל, על קהלת אשכנזים פה לונדון, ובקהלת הספרדים היה אב"ד הרב הגדול כמוהר"ר יצחק ניטו נר"י, ומשנהו השלם החסיד וענו וכו' מוהר"י דיל וואלייא, נמנו וגמרו להעביר השוחטים שהיו מקדם, על שנחשדו להעתיק הסרכות, ונשאר הר"ר חיים אלבלעש, עבור שוחט דמתא, ואז הותרה הנפיחה (לחתוך בסכין בריאה הסרוכה לשומן וכו') מסבה המזכרת.

וזה תוכן מכתב הר' יצחק ניטא העתק מלשון ספרדי (אשר כתב להפרנסים): „גופא דעובדא הכי הוה, שבשנתקבל הר"ר חיים לטבחא דמתא, והלך לבית מקולין כמו שבוע או שנים, ובא והגיד לנו שכבר שחט כמו חמשים בהמות, ולא מצא בתוכם כי אם אחת כשרה, וכל השאר היו מלאות סרכות כמו רמון, וכאשר הלכו בעצמם, לבית המקולין, ונוכחו לדעת כי כן הדבר נחשדו שאר השוחטים להיות מנתקים הסרכות — והסכים עמו הרב דאשכנזים זצ"ל, שאסור לאכול משחיטתן של שאר השוחטים, עד שיבחנו דבריהם לראות, אם יתכן למצא בהמות בלי סרכות, ועד ר"ח סיון היו מלאות סרכות בסך מאה בהמות באותו הפרק, ובראותנו שלא היה אפשר להספיק בשר תאוה לעם, הוכרחנו להתיר הנפיחה, מתרי טעמי, חדא שאם לא ימצא בשר בהמה גסה הוה אבוד ממון עד אין חקר וכו' וכן היה הדבר במשך שנה תמימה (בהיתר הנפיחה), ואחרי כן בעוה"ר אבר חסיד מן הארץ ונתבקש בישיבה של מעלה חברי החכם השלם החסיד וענו מהר"י דיל וואלייא, ואז הוכרחתי לסלק עצמי מן הדיינות — ונמצאו עוררים כי שלא כדין התירו הנפיחה, שמה שאמר הר"ר חיים שכל הבהמות מלאות סרכות אינו אמת, אלא שהיה אפשר למצא לשליש או לרביע כשרות בלי נפיחה ואם כן אין הכרח להתיר הנפיחה בבהמה של נכרי, ובאמת לא כן היה הדבר, כי כאשר שחט ר' חיים ג' אלפים בהמות, ולא מצא בהם אפילו מאה בלי סרכות, ויש לו עדים על זה ועל ידי זה נהיו אגודות אגודות, אוכלי הנפיחה, והאומרים כי הנפיחה בלתי הכרח והוא הפך הדת", זה תוכן המכתב של ר' יצחק ניטא; והגאון ר' יעקב קמחי האריך בפלפול רב, „כי יש אומדנא דמוכח בזה, כי השוחטים חשודים הם אחרי אשר קבלו על עצמם חומרי הספרדים והאשכנזים, שלא למעך וכו' והם לא הודיעו מזה, כי יש סרכות רבות, רק אמרו כי לא תמצאנה סרכות, ולא נפחו את הריאה וכו', ואחרי אשר היתה השחיטה כלה בידי הר' חיים, הוכרחו להתיר הנפיחה כמנהג שאלוניקי (מנהג שאלוניקי הלא נודע לנו!) מטעמים הכתובים אצלי וכו', וכן כתב עוד בתשובה כי גדולי חכמי הספרדים ה"ה הרמב"ם והרשב"א ז"ל. ורבים הנמשכים אחריהם מתירים הנפיחה מדינא דגמרא, ועל מעוך ומשמוש כתבו דהעושה כן, כאלו מאכיל טרפות בישראל, וכמו שכתוב כל זה באורך בהיתר הנפיחה שלי (לא אדע אם נדפסה המחברת, ואולי היא בכתב יד באחד מבתי העקד, ימהר להודיעני) — לא זו אף זו, שגם בזה לא יעלו ארוכה, אלא לסברת המהפכים בזכותם, אבל

חי נפשי לאל נשבעתי ואקימה, להיות מוכן ומזומן להראות להם, שאחר שיעשו כל הקולות הללו, ומיעוך ומשמוש ונענוע, לא ימצא אפילו מיעוטא דמיעוטא כשרות בלי נפיחה, ואלו האנשים אומרים כי רובא דרובא בלי סרכות כלל, היאמן כי יסופר?— הק' יעקב מחבר שושנת יעקב"— ואחרי כן בא אחד מראשי הישיבה של הספרדים א) ושמו הר' יצחק בליזאריו, להשיב בלשון ספרד (העתקת

א) הגאון יעב"ץ ז"ל בתשובה (שאילת יעבץ ח"ב סי' קמ"ו) קרא את הרה"ג ר' יעקב קמחי בשם „מפטפט", „בעל קמח השעורים", וכן כתב: „המפטפט הלז לא ידע כו' „ונשבע לשוא", „ופער פיו לבלי חוק", ועוד דברים השורטים שרטת בבשר, והנה לקהל הקוראים, נודע הגאון הצדיק יעב"ץ לעד נאמן (אויטאריטאט)

איס ידמו בראותם, כי באמת היה הגאון ר' יעקב קמחי „בור", „מפטפט", „נשבע לשוא", וסופר דברי הימים יקבע בחרט לדור דורים, ושמו יעמוד לדראון עולם! לכן חובה גדולה וקדושה, בשם האמת והצדק, על כל איש להצדיק את הצדיק ולראות עם מי הצדק; והנני לוקח בזה לקו את דברי הגאון יעב"ץ אשר כתב במקום אחר (שאילת יעב"ץ ח"ב סי' כ"ו): „בכמה מקומות מחבורי לא הדרתי פני גדול ממני אלף מעלות, במקום שראיות מכריחות וכו', אז ודאי אין משא פנים בתורה"— ואמנם לפני האמת אין כל משא פנים, הנני רחוק מכל שנאה ואהבה, יהיה מי שיהיה, את אשר תתן האמת בפי אותה אשמור לדבר, יעבור עלי מה ואדברה נא.

הנה העתקתי בקצרה, את דברי הג' ר' יעקב קמחי, וכל הרואה יוכח לדעת, כי כל דבריו מיוסדים על יסודות נאמנים — הנה בשעת הדחק, התירו כל הגאונים בעיר לונדון כמנהג עיר שאלוניקי, לחתוך את הסרכא מן הדופן, ולבדוק בנפיחה, כאשר הסרכא על הריאה, ולפי זה אין טרפה מן המציאות, אם הסרכא לשומן וכו'— ובלונדון היו כל הסרכות לשומן — והשוחטים אשר לא בדקו בנפיחה, ואמרו כי אין כל סרכא, חשודים הם, כי האם את עיני האנבים תנקר? הלא אומדנא דמוכח כעדות נאמנה!—

והגאון יעב"ץ בא להשיב על כל דבריו.

א) „בגופא דעובדא כתוב לאמר שהוכרחו להתיר הנפיחה, לא ידעתי מה טיבה של נפיחה זו? אם רצוני לומר למעך בסרכות, ולבדוק ע"י נפיחת הריאה וכו' ודאי יש לה על מי לסמוך (הלא מחבר הספר צווח ככרוכיא על מנהג מיעוך ומשמוש?!) אכן אם כונת מסדר השאלה להכשיר על ידי נפיחה, הסרכות הפוסלות ומתנתקות בנפיחה, כמנהג בני קנדיא המוזכר במרדכי וכו', חלילה לסמוך על אותה קולא, שאין לה על מה להשען, וכבר דחאוה גם הפוסקים (??) בשתי ידים וכו'; ולפי לשון השאלה לא ידענא מה אדון בה, גם בדף שני (עבר א'), דקדקתי בלשון השואל באמרו „והיה עושה לפני מיעוך ומשמוש ונענוע, ולא היה מועיל כלום לסלק הסרכות, כי אם על ידי נפיחה". שפתיו ברור מללו, כונתו שעל ידי הנפיחה מתנתקות הסרכות, לא יכולתי להבין באופן אחר, כי אין לי משמעות זולת זה (?) וכו'", עכ"ל הגאון יעב"ץ.

בפרוטרוט לא נמצאה, ובמקורו בספרדית, אולי ימצא באחד מבתי העקד!), ועל זה כתב הג' ר' יעקב קמחי: „יען תשובתו כתובה בלעז, לא נתנני לבי להשיב, מתלת טעמי, חדא שאין דרך לפלפל, לענין פסק הלכה בלשונות של נכרים וכו', ואולי כונתו היתה, שלא אראה את דבריו, יען אין רצונו לפלפל עמי בזה, אך בראותי כי כתב שנית להראות העמים (ישמעו החכמים

והנה הדברים מביאים לידי צחוק, כי מיעוך ומשמוש לא היה מועיל לסלק הסרכות כי אם על ידי נפיחה לנפוח את הריאה — יבאו ויעידו כל השוחטים והבודקים, אם גם אחת מני אלף עוברת בנפיחה, ומה גם סרכא אשר לא תוכל לעבור במעוך ומשמוש — ! ובאמת סרכא העוברת בנפיחה קילא טפי ממיעוך ומשמוש, ועל מנהג בני קנדיא, אין חולק, והנה בני קנדיא לא נהגו במיעוך ומשמוש, כנראה מדברי המרדכי בסוף חולין, רק בנפיחה, כי היא קילא גם מהגבהה באצבע; — והנה הש"ך כתב ביורה דעה (סי' ל"ט סעיף קטן כ"ט): „וסרכא שמתנתקת על ידי נפיחה, כתוב בתשובת ר"מ אלשקר דטרפה, ומדמי לה למיעוך, ומשמע דלדידן דמקילין במיעוך הוא הדין הכי; וכל זה בסרכא מאונא לאונא, אבל בסרכא אל השומן ועוברת בנפיחה, אם אין הריאה מבצבצת, גם האוסרים בהגבהה מתירים בזה, כי על מנהג בני קנדיא לית מאן דפליג! אך דבר כזה הוא מקרה רחוק, וכל מי שיש לו מוח בקדקדו ידע ויבין, כי באצבע נקל יותר להעביר הסרכא מנפיחת הריאה בלבד; — אך למה נכביר מלים, הלא אנחנו יודעים מה הוא מנהג שאלוניקי, — לחתוך הסרכא מן הדופן ושומן וכו', ובעוד הסרכא על הריאה לבדוק בנפיחה, אשר כל הגאונים הספרדים קוראים בקצרה בשם „היתר הנפיחה", כאשר העתקתי בשם רבותינו מהרשד"מ ומהרש"ך ומהר"י אדרבי ומהרח"ש וכו', אשר ימצאם הקורא בספרי, ועל ידי זה כמעט לא תמצאנה טרפות, ובדברי המחברת כתובים בפירוש: „כמנהג שאלו-ניקי", ומי לא ידע את דברי רבנו מוהריק"א מה הוא מנהג שאלוניקי? וכן כתב עוד בהמחברת, כי בהיתר הנפיחה דעת הרמב"ם והרשב"א מדינא דגמרא, ואם היתר הנפיחה כמנהג בני קנדיא, איה ואיפה נמצא זכר ברמב"ם ורשב"א מזה? לכן כל אשר לו עינים לראות יכול לדעת ולהבין מה הוא היתר הנפיחה, אף כי לא ידע מכל ספרי תשובת הגאונים אשר דברו מזה, כי הדבר פשוט ואין צריך לפנים! אך הגאון יעב"ץ לא ידע והבין מה זה היתר הנפיחה, ותלה על בעל המחברת בוקי סריקי, ובאמת טענו בחטים והודה בשעורים (בקראו: „בעל קמח השעורים"... כאלו שמא גרים!) הנה הגאון ר' יעקב קמחי היה מקיל גדול בהסכם חבריו הגאונים להתיר לחתוך בסכין מן הדופן, והגאון יעב"ץ קורא אותו „מכביד משא החומרות על הרבים", והוא יען כי לא הבין איש שפת רעהו, אף כי דברי הגאון ר' יעקב קמחי ברור מללו, וכמעט אין עליהם להשיב!

שמעו נא עוד את דברי הגאון יעב"ץ ז"ל!

ב) „בדבר מעוך ומשמוש וכו', אדרבה על פי גאוני בבל היתה שומה להתיר (לא כן הדבר, רק בנענוע התירו!) ואין אחד (?) מגדולי פוסקים קדומים לפני

הכותבים רובי תורתם אשכנזית, ויקחו מוסר!) איך יצדקו דבריו מדברי, ואז אמרתי שאפשר דרכו בצדק, ודרך האמת הוא מבקש; ומה שכתב בלשון לעז, אינו אלא יען קן קולמסו אינו רגיל בלשון הקדש"— ולפי ההעתקה אשר העתיקו לפניו מלשון ספרד בצדק השיב עליו, כאשר יבואר בההערה.

הנה לא אוכל לדעת, טעמי הגאונים בלונדון, אשר התירו הנפיחה,

הרשב"א, שערער עליו, וכל רבותינו הצרפתים והאשכנזים מבעלי תוס' עד הנה התירוהו, רק הרשב"א לבדו מלבו הוציא מלין, לא מפי הקבלה, אלא כחולק על גאונים הקדמונים וכו', והאומר כן הוא בעיני כטועה בדבר משנה", עכ"ל. שמעו ותמהו! הנה מוהריק"א בבאורו לטור יורה דעה (סימן ל"ט) הביא בשם רבנו ירוחם: „וכל ממעך סרכא ביד, כאלו מאכיל טרפות בישראל, וכן כתב רבנו תם וכן הסכימו גדולי האחרונים", עכ"ל. וכן פסק רבנו מוהריק"א ביו"ד: „כל הממעך כאלו מאכיל טרפות בישראל", האם כל האומר כדעת רבים מגדולי ישראל (הרב רבנו תם הלא היה קודם הרשב"א!) הוא טועה בדבר משנה? זאת לא זאת! הנה ר' יעקב קמחי היה ספרדי, ואם הוא פוסק כמרן ה„בית יוסף" הוא טועה בדבר משנה? — אמנם בלונדון לא היה באפשרות לנהוג כדברי מרן, כי כל הבהמות היו בסרכות, ולא ימצא בשר לאכול, אך הלא כתב מרן בבאורו לטור יורה דעה, כי בשאלוניקי נוהגים היתר — יען היתה שם שעת הדחק — לחתוך בסכין מן הדופן, ולפי זה לא תמצא אף אחת מני אלף טרפה — ובהיתר מעוך כמו שאנחנו נוהגים, פעמים רבות אינן עוברות גם בקליפת הצפורן, והדבר מביא לידי הפסד גדול, ובמיעוך עוברות רק מעוטא דמעוטא, ואין עצה ותחבולה, כי אם להתיר כמנהג שאלוניקי, ואין מקום לבעל דין להלוק, והדבר נעשה בהסכם כל הגאונים, והשוחטים, שלא נפחו את הריאה, יען אמרו כי לא היו סרכות — חשודים הם; והגאון יעב"ץ יען לא ידע מה זה היתר הנפיחה, חשבו למתעתע, ומרבה דברים מרבה חטא, ולנשבע שבועת שוא, אך באמת כל דבריו צדקו יחדו, וה' הטוב יכפר. — לא בדברי הלכה, אנחנו רואים דברים זרים, כי גם בדברים פשוטים המתקבלים על הדעת, כי בדברי תורה אין לכתוב בלשון לעז, רק להראות צדקת ישראל, והמאור שבתלמוד, למען הראות חכמתנו ובינתנו לעיני העמים, אבל לא בעניני פלפול, ואם רבנים לא יכתבו בשפת עבר, מי יכתוב? — והוא כתב גם להצדיק החכם הספרדי אשר כתב בלשון ספרדי, בעניני משא ומתן של הלכה. — ובעצם הדבר, אין מקום לדברי החכם הספרדי, כי הוא שואל איך אנחנו אוכלים חלב, — ובאמת השאלה הזאת לצחוק תחשב, אם השוחטים חשודים הם, האם הבהמות לטרפות תחשבנה? הלא לפי היתר הנפיחה טרפה רק אחת מני אלף כי כל הסרכות היו להשומן? ובעל המכתב הצטדק שם כי לא היה זה כונתו, והמעתיק לא העתיק יפה, והגאון יעב"ץ מרים זה על הנס, כי לא ידע מה הוא היתר הנפיחה? — והנה אגלה לכם סוד הכעס הגדול אשר כעס הגאון יעב"ץ על ר' יעקב קמחי, כי כתב בסוף המחברת: „לשלוח את הפסק להמבורג לרבן של כל בני הגולה ה"ה מרנא ורבנא הרב המופלא כמוהר"ר יהונתן יצ"ו אשר שמעו

אחרי אשר נהגו בה אסור, כי יש טעמים שונים בזה! אך לא אמצא חפץ אחרי אשר אין לי בזה כל ספק ומבוכה, מתי התירו, ואיך? עתה גם מצאתי ראיות ברורות לדבריהם,— אולם כבר כתבתי בחלק ראשון כי במקומות אשר הנכרים אוכלים משחיטת ישראל, ויש למי למכור את הטרפות, אין מי אשר התיר לחתוך בסכין מן הדופן, ולבדוק הריאה בנפיחה, כאשר הסרכא על הריאה,

---

הולך בכל ארצות, וידעו כל ישראל מדן וכו' שאין כמוהו כלול בדברי חכמה", הלא תבינו קוראים נכבדים! ואם כי לא נעים לי מאד מאד, לגעת בקצה עטי, על אדות הריב הנודע אשר היה בין שני הגאונים ר' יהונתן, והגאון יעב"ץ, אשר שם ללעג ולקלס שם ישראל בישראל; שני הגאונים אהובים לנו ומקובלים באומה, ולמה לנו להזכיר נשכחות? אך מה אעשה, כי לדאבון לבבנו נדפסו עתה מחדש פרטי הריב, ורבים מן הקוראים יאמרו: „כולי האי ואולי? ..." הנה הגאון יעב"ץ יתן אותות ומופתים, והספרים אשר כסה שמם במשאון, נתגלו לאור עולם! זאת לא זאת! סופרי דברי הימים, היותר נכבדים, בשפות החיות, בספריהם, יתנו אמון להגאון יעב"ץ בנוגע לפרטי הריב, וגם המתונים יאמרו: „אין שקר בלי מעט אמת!" ומתירא אנכי, כי בין אחינו אשר לא ישאלו ב„אורים ותומים"... כי אם בספרות של דברי הימים, תמצאנה ברבות הימים אזנים קשובות, לכל העלילות, לזאת מצאתי חובה קדושה לנפשי, להראות עד כמה גדול כח השנאה, כי לא רק כל הרים ראה כהרים, כי אם עמקים כהרים, דברים אשר לא היו מעולם, דברים אשר נוכל להראות באותות ומופתים, כי לא דבים ולא יער! — הא לכם דברי הגאון יעב"ץ, אשר הם כמחט בבשר החי, בסוף התשובה (ח"ב סימן קמ"ו): והכל הולך אחר החיתום, שקרא למורה שקר מפורסם (???) להכריע הכף לזכותו, אבל לא השגיח בו ולא פנה אליו, עם שהרבה לו תארי השוא, מפני ששכח לעטרו בזהובים עם נקודות הכסף יענה את הכל, אז יחרץ (!!!) ואין ארי נוהם אלא מתוך קופה של בשר, אפילו של נחירה, כא ולמד מספרו שהביא בידו מה שהורו לי הערלים (אהה! כעד לאחור! רבותינו חכמי התלמוד בנדה (כ"ב ע"ב) שאלו לרופאים, וסמכו עליהם, בדברים טבעים — והרמב"ם בהלכות קדוש החדוש, כי בדברי חכמה אינו חלוק בין אמרי נביא לאמרי נכרי) להתיר חסרת לב, אם נמצא כדמותו בבהמה למעלה ממקום מושב הלב, או בצדדין, אלו הם המלמדים לו להורות את ישראל, דת ודין, ולא לחנם הלך זרזיר אצל אורב הדת", עכ"ל. הנה בקראנו את הדברים האלה יתפלץ לבנו, על העלילות אשר שם עליו, הוא התיר חסר הלב, על פי הוראת הערלים! עון גדול מנשוא! אך ניתי ספר ונחזי! והנה התשובה בחסר הלב, הוא בספר „כרתי ופלתי" להגאון ר' יהונתן, והנני רואה לנחוץ להעתיק את כל דבריו אשר כתב בסימן מ"ו, ואלה הם דבריו:

„ועתה נבא במה שכתב בשו"ת הגאון מוהר"ר צבי אשכנזי ז"ל (סימן ע"ז) „בריבה אחת שהיתה פותחת תרנגולת, והחתול עומדת בחדר לאכול, כי יפול הנופל „ולא נמצא הלב והאריך בו הגאון הנ"ל ודבריו תחלתו מתוק וסופו מרור (בזה עורר

כי המוהריק"א והרמ"א אוסרים, או מצד הדין או מצד המנהג כשיטת הרמב"ם, אבל במקום אשר אין למכור את הטרפות, כבר הורו לנו כמעט רוב גאוני ישראל „כי שעת הדחק שאני", ומזקנים נתבונן, דרכי תורתנו הקדושה— דרכי נעם, וחקיה חקי חיים! והדבר הזה נכבד לנו במאד, לשים לאַל דברי האומרים, ודוברים עתק, כי ישראל לא יוכל להיות „עם", ואך הבל יפצה

„ביותר חמת הגאון יעב"ץ, על אשר דבר על אביו הגאון בנחת ועגוה), ולא יכלו „עדת בני ישראל לשתותן כי מרים הם, כי נשען על דברי ה„כסף משנה" וחשבהו „לבלתי אפשר, שיהיה בלי לב, ולכך שפט בלי השגחת הריאה נפל לארץ, והחתול „אכלתו, וזה יפה הורה וכו', וסוף דבריו אפילו נפתח התרנגולת בעדים כשרים, „פסק כי עדים שקרים המה, ונשען על הרשב"א וכו' והפריז על המדה, כי איך „מדמינן חומרא לקולא — הרשב"א אמר להחמיר, דאין לסמוך על עדותן לבטל דברי „תורה, אבל להקל לא שמענו דנימא עדי שקר הם ונאכל תרנגולת בלי לב — ובפרט „כי הרשב"א אמר מה שמקובל בידינו ומסורת הל"מ שטרפה אינה חיה, ואפילו חקות „שמים וארץ אינם יכולים להכחישו, ואם תאמר כן, הרי אתה עוקר דברי תורה; „אבל דבר זה, וכי יש עליו קבלה או רמז בדברי חז"ל, רק בנוי לדעתו, על פי „השכלת הטבע, וכי זהו הכחשת הקבלה והתורה? וכו' ובפרט יסודות חכמת הטבע „בנוי על פי נסיון היום היתה הסכמה כך וכו' ולכן ח"ו להקל באופן כזה. והנה „ברור דלפעמים נימס וניטל הלב, רק יש אבר אחר, אשר למראית עין אין מראהו „דומה ללב וכו', וזהו אשר כתבו הפוסקים הנ"ל ניטל הלב היא טרפה, ודאי ידעו „כי אי אפשר לחיות בלי לב כלל, רק הם כוונו אל אופן כזה, שיש כמו דלדול משמש „במקום לב, וגוף ניטל, ואם כן יכול לחיות, והלב אינו והוא טרפה, וזהו „שכתבו טרפה, וברוך שבחר במשנתם, ולמען ברור הדברים, כי תורה היא, ולא „יהיה גרעון במלאכת שמים קמתי וכתבתי ע"י הישיש התורני המופלא מוהר"ר העניך „לעשות בשמי שאלה שקורין רעשפאנזע, אצל כל רופאים בהאלי, וזה העתק תשובתם „אות באות, ואם כן ידין כל אחד כמה צריך להיות מתון בהוראה. וזה העתק „מחכמי הרופאים מה שכתבו: „אחרי אשר הגיעו לידינו שתי שאלות, לא ידענו „סבתן, ונתבקש מאתנו חקירת הרופאים פה להשיב עליהם על פי יסודות וחכמת „הרפואה והנתוח התאספנו יחד וכו'; השאלה הא' זה תורפה: אם אפשר לבעל חי „איזה שיהיה לחיות זמן מה אחרי אשר נטל הלב מקרבו ע"י חולי או בסבה אחרת, „קודם כל צריך שנודע כי לא ימצא בשום אופן ואפשרות על פי חכמת הרפואה שניטל „הלב ע"י איזה חולי, אמת הדבר לפעמים יגיע איזה חולי ללב עצמו וכו' גם נמצא „בו תולדות חדשות כדמות השרך הנקרא פאליפוס וכו' וכו' וכו' — הנה נקדים לך „כלל זה, לנמנע שיהיה שום בעל חי אם עוף אם בהמה אם לא יהיה שם לב, או על „כל פנים איזה אבר או בשר חי שתבניתו ומתכנתו כתבנית הלב דהיינו שיש בו חלל, „וגם וורידים ושופכים מוכנים לתנועת הדם וסביבו וכו' בודאי אפשר שתחיה הבהמה „הזאת, או העוף הזה, ויתקיים זמן רב, אף על פי שאין צורת האבר הזה דומה „לצורת הלב מבחוץ, ואף שימצא במקום אחר בחזה, אם למעלה ממושב הלב, או

פיהם! לפי המנהג אשר נהגו בעיר ואם בישראל, מקום מושב אבירי גאוני ישראל היא העיר שאלוניקי, אין מקום כלל לרוב טרפות, כאשר בארתי בספרי פרק ד'.

מלואים לפרק ח

בפרק ח' העתקתי את דברי מהרשד"מ, כי בענין לא תתגודדו יש שתי בחינות, כי לא נאות להתגודד גם בשתי ערים, ותהיה תורה אחת כשתי תורות — והנה מצאתי ראיה ברורה לדבריו מספר האשכול להרב אב"ד (בסדר י"ח טרפות בקצרה) „נוהגים אנחנו מימות אדונינו מר רב יהודאי, ומר רב חנינאי וכן בכל מקומות אפריקא (שלא לפרק הסרכא מן השומן), ושמענו שבאפס ואנדולים בודקין ואומרים מר יעקב גאון התיר להם, כתבו לנו מנהג ב' ישיבות שלא יתגודדו קהלות ישראל, ותעשה כב' תורות וכו'", עכ"ל. והנה הלא כל רז לא אנים להו, וידעו הגאונים, כי אין משום לא תתגודדו, בשני מקומות, אך לא טוב ונאות הדבר, כי אחר חתימת התלמוד, תהיה תורה אחת כשתי תורות, — ומדוע לא נלך בדרך גאוני קדמאי, כי נראה, כי לא יתגודדו אגודות אגודות, ותהיינה שתי ערים — וואלאזין ונאווארדאק — נבדלות בעניני אסור והיתר? — הנה אין צרך להוסיף על דברי אשר כתבתי שם, כי בזה אין מי שיאמר, כי יש בזה קבלה, ואין

„למטה ממנו, או בצד אחרת, ממה שדרכו להיות שם, כל זאת הסכמנו, ולראיה באנו על החתום" עד כאן התשובה, עכ"ל הגאון ר' יהונתן ב„כרתי ופלתי"!

כל הקורא את הדברים האלה, לא יאמין למראה עיניו, כי יוכל אחד להרהיב עז בנפשו לומר, כי הורו לי הערלים להתיר חסר הלב אם נמצא כדמותו וכו' — הגאון הזה הוא מחמיר, אם באו עדים ויאמרו כי חסר הלב, לא הוו עדי שקרי, ובאמת חסר הלב טרפה, כי בטבע תוכל הבהמה לחיות, אם נמצא כדמותו בצדדין, והכמת הטבע תתאים בזה עם ההלכה, כי תמצא באמת חסר הלב, והיא טרפה, כאשר דברי הגאון ברור מללו, — האין זו עלילה נוראה, להפוך את דבריו, ולומר כי הוא מתיר בחסר הלב? מאד אפונה אם ימצא אף אחד בעולם, אשר יוכל לפרש את דברי הגאון ר' יהונתן הברורים, אך כח השנאה ... הוא כל יוכל, ואין דבר נבצר ממנו מזמה. לשמחת לבבנו, נדפסו דברי הגאון בספר „כרתי ופלתי", וכל היודע פירוש המלות, יראה עם מי הצדק, וגם יוכל להוכח, אם בדבר אשר נדפס בספר, יכול לדבר דברים כמו אלה, כי בעד „נקודות הכסף" הוא מתיר בשר נחירה בחסר הלב, אשר לא דבים ולא יער, — על אחת כמה וכמה כי נקל להעליל עלילות בדברים שבעל פה, אשר כבד להכחישם, ונקל לתלות בוקי סריקי! אקוה כי דברי המעטים יוכיחו, לכל החכמים החוקרים, אשר בדבר הריב יתנו אזן קשבת לבר פלוגתיה הגאון יעב"ץ, את צדקת הגאון ר' יונתן, כי השונא פסול לדין ... ולהעיד! האות והמופת בדבר העלילה הזאת, הלא אין להכחיש, דברי הגאון ר' יהונתן באים ומטפחים, על פניהם של מקבלי „לשון הרע"!

צריך גם התרה, כי לא קבלו על עצמם רק כשהנכרים היו משחיטים, ובכל זאת אוסיף לברר דברי.

א) ב„מלואים לפרק ו' ז'" העתקתי את דברי הגאון בעל „בית דוד" על הטורים, כי אם כאשר נוסעים הנוהגים אסור, למקומות היתר, נקרא קבלה, כאשר ינהגו שם אסור, ודבריו ברורים, והסכימו לו כל הגאונים; והנה אנחנו רואים, כי עתה אלה הנוסעים למקומות הנוהגים היתר, כהוראת הגאון בעל „שאגת אריה"— נוהגים גם שם היתר, ואין מקבלין עליהם החומרות שיצא משם, ואם כן אין בזה קבלה לאסור, ובמקום הפסד, במקומות טבחי ישראל, איך נחוש לדעת יחיד, בריאה הסרוכה במקום רביתא, או נשבר הצלע, הלא התורה אמרה אחרי רבים להטות, וכמעט כל גאוני ישראל מתירין גם בסריך ויש נקב?

ב) בענין ריאה הסרוכה למקום נשבר הצלע, יש עוד טעם לומר, דלא הוי מנהג, דכל דבר שאינו מצוי לא הוי מנהג, כאשר כתב הרמב"ם בהלכות שחיטה (פרק י"א הל' י"ג): „וקודם שיבדוק את הריאה בא כלב וכו' ונטל הריאה והלך לו, הרי זו מותרת וכו' ואין בזה מנהג שדבר שאינו מצוי אין בו מנהג", עכ"ל. והגאונים התפלפלו בדבר המנהגים, רק בריאה הסרוכה לדופן ושומן וכו', אשר כמעט רוב הבהמות היו סרוכות,— ומנהג ריאה הסרוכה במקום רביתא או נשבר הצלע, הוי כמנהג „חלופים"[א]) אשר הרמ"א כתב כי המנהג היה לאסור מימי המהרי"ו, ועתה התירו הגאונים!— ואם ימצא אחד לומר, כי מנהג חלופים, אין לו רמז בתלמוד, ומנהג בריאה הסרוכה וכו' יש לו רמז בתלמוד, אומר גם אנכי, כי דעת יחיד, כאין לו רמז, כאשר כתב המהרשד"ם, כי אין צריכה גם התרה, כי התורה אמרה אחרי רבים להטות, ואלה הנוהגים אסור בריאה הסרוכה וכו'—, יען כי אין לשנות מנהג כזה, עליהם לאסור גם בחלופים, אשר הרמ"א כתב לאסור,— ומה נפלאת כי בחלופים אנחנו מקילים גם שלא במקום הפסד מרובה, ובענין ריאה הסרוכה וכו' אנחנו מטריפים, גם בימי צומות הנוצרים, אשר הדבר נוגע להפסד ממון רב, ואשר לעת כזאת התירו גאונים רבים, גם בדברים אשר נהגו אסור, על פי דעת רבים מגדולי הפוסקים — מה זאת?— עתה הדבר תלוי רק בידי רבותינו הגאונים הי"ו, כי יבררו לכל, ולא נהיה אגודות אגודות, ותעשה כב' תורות!

מלואים לפרק ט

בפרק ט' בספרי, כתבתי, על אשר ראיתי בתשובה אחת אשר נדפסה

א) מהנמון בעל „כרתי ופלתי" בסימן ל"ה— אחר העתקתי דברינו בפרק ט' מספרי,— נעלמו דברי הרמב"ם, כי דבר שאינו מצוי לא הוי מנהג, והלופים כולהי דבר שאינו מצוי, ולא צריך קבלה.

בתשובות הרא"ש, כי באשכנז נשתנו המנהגים, „ופשטה הדעת להחמיר"
והדבר מעורר שאלות רבות: איך? ומתי? ומאיזה סבה? הלא נהגו על פי
גאוני ישראל בעניני טריפות? ואיך הוציאו לעז על הגאונים הראשונים? ומלבד
זה הלא אסור להפסיד ממון ישראל? — ומצאתי תשובה א) על כל זאת, כי
לפנים באשכנז, לא היו מנהגים קבועים, יען היו מקולין של ישראל, ומקולין
של נכרים, פעם בכה, ופעם בכה, ומובן כי במקומות אשר נגעו דבריהם
להפסיד ממון העמידו דבריהם על הדין, והתירו בועה בשפולי באשכנז כאשר
כתב בעל העטור, ובבהמת נכרים, אשר אחת היה הדבר (גם להנכרים!)
החמירו, כי בזה „המחמיר תבא עליו ברכה", ואחרי כן בזמן המהרי"ו, היה
מנהג קבוע מקולין של נכרים, והחמירו בכל החומרות, חלופים, שנתחלפו
צורת האונות, יתרת מקמא, בועה בשפולי, וכו' — ועתה מצאתי אותות
ומופתים המאשרים ומקיימים את דברי.

רבנו אלעזר מוורמישא, אשר היה מן הראשונים באשכנז כתב
בספרו ה„רוקח", כי בוורמישא ב) נוהגין להתיר בועה בשפולי אונא, וכן כתב
כי המנהג להתיר בוורמישא בריאה שנקבה וסרוכה לצלעות, „ואף שרבנו
שלמה אוסר אנו מתירין" ג), ועד כמה נשתנו המנהגים בוורמישא, כי אסרו
גם בסריך לבשר ואין נקב כלל, אשר אין כמעט דעה לאסור! הלא נתפלא איך
יתכן שנוי גדול כזה מן הקצה אל הקצה, מהיתר בנקבה הריאה וסרוכה לעצם,
דהוי תרתי לגריעותא, ורבים מגדולי הפוסקים אוסרים, לאסור בסריך לבשר
ואין נקב? אבל במלים שתים אנחנו פותרים החידה הנפלאה, „שנוי המקולין",
בזמן ה„רוקח" היו מקולין של ישראל, והיה הפסד, כי לו היה אחת הדבר, לא
פסקו להקל כנגד רש"י, ואחרי כן נהיו מקולין של נכרים בוורמישא,
כאשר אנחנו רואים בספר „האגודה": „ואונא באומא וכו' וברוב מקום
טבחי ישראל מתירין, ובוורמישא אוסרין, וכן יורו במקום

א) יעויין ב„מגן אברהם" (או"ח סימן ל"ב ס"ק מ"ח).

ב) המרדכי ביבמות פרק ראשון כתב כי בגרמיזא (היא וורמישא) נוהגין היתר בבועה בשפולי ריאה (בשפולי אונא כנראה מדברי הרוקח), והבאים מבני מגנצא (כפי הנראה נשתנה בזמנו להחמיר, כי בזמן בעל העטור היה המנהג בכל ארץ אשכנז להתיר בועה בשפולי מודיעים להם ומותרים לנהוג כמותם וכו', ובדבר קושיתו „נותנין לו חומרי המקום שיצא משם", נוכל למצא תירוץ מספיק, בכל אשר הארכתי בפרקים הקודמים.

ג) הוא כדעת רבנו גרשם, וכבר דברתי במלואים לפרק ד', והר"ן בחולין כתב כי כן דעת ר"ת, ובתוס' שלפנים לא נמצא, ואולי היו לפניו בכת"י, — והרדב"ז בתשובה (ח"א סי' שכ"ח) כתב: „ויש מתירים אפילו לעצם לבדו, וכן דעת רבנו גרשם, ור"ת והראב"ד ז"ל, וכן נראה הכרעת הר"ן ז"ל, עכ"ל. והוא כדברי רבנו אברהם ן' טוואה אשר הזכרתי, וכבר כתבתי, כי רבנו גרשם והראב"ד לא דבר אחד אמרו, כי להראב"ד שיטה חדשה בזה, — אך עלינו להוסיף את רבנו אלעזר מוורמישא בעל הרוקח.

טבחי כותים וחלון נהגו להכשיר", עכ"ל. הלא אנחנו רואים כי בוורמישא היו טבחי כותים, וכן החמירו עוד בוורמישא, בזמן ההוא, בדברים המותרים, ואין רמז בדברי חז"ל, והוא אם לא נמצא לה כים, או שיש להורדא שני כיסין, או שיש לה כים, והיא מונחת בתוכו", וכו' (יו"ד סי' ל"ה ב') מפי השמועה הלכה למעשה בוורמישא בשם מהר"ש מזיי"א), ואין זכר לזה כלל בתלמוד, והמהרש"ל כתב, דאין הלכה כן, ובתשובת "משאת בנימין" כתב דהוי כדברים המותרים ואחרים נהגו בהם אסור, — וכל אחד יתפלא, איך החמיר להפסיד ממון ישראל בדבר שאין לו מקור כלל? אך בזמנו היו טבחי כותים, וכדברי הגאון בעל "כרתי ופלתי" (סימן נ"ז) החמירו לצרך שעה! — ועד כמה נשתנו המנהגים בוורמישא, לסבה הזאת, אנחנו רואים כי בזמן הרוקח התירו חסרה הורדא, ובזמן בעל "האגודה" החמירו גם בחסר ויתר הכים, ודברים, אשר אין להם זכר כלל בתלמוד, כי אחת היה הדבר, לטרפה או כשרה, מחיר אחד!

והנה בזמן בעל "האגודה" ההלו להחמיר, במקום טבחי כותים, בדברים אשר נהגו היתר, ובזמן הזה כתב (כפי הנראה אחד מתלמידי הרא"ש) "כי עתה נשתנה הדבר ופשטה הדעת להחמיר באשכנז", אך זה אין אנחנו מוצאים כי החמירו, גם במקום טבחי כותים, בריאה הסרוכה במקום רביתא, כאשר אנחנו רואים בדברי בעל האגודה: "ובמקום חתוכי דאונא אפילו נקבה הריאה ודופן סותמתה (בפשר) כשרה", ולא הזכיר, כי במקומות טבחי נכרים אוסרים זה, כאשר כתב כן בסרכא מאונא לאומא — אך החומרא הזאת החלו להחמיר באשכנז אחרי כן, כאשר רבו בכל ארץ אשכנז מקולין של נכרים, ואז הוסיפו להחמיר, כי כל המחמיר תבא עליו ברכה, כאשר אנחנו רואים בדברי ה"אגור": "ואונא לאומא וכו' בכל צרפת נוהגין אסור, ובאיטליה נוהגין היתר, ובאשכנז נוהגין אסור", וזה שמענו מדברי בעל האגודה (אשר היה בזמן רבנו יעקב בעל התורים), כי לא נהגו אסור באשכנז רק במקומות טבחי כותים, באונא לאומא, ובזמן בעל האגור היה בכל ארץ אשכנז (רק לפעמים שחט ישראל את בהמתו, ובשביל יחיד, לא ישתנה המנהג, והעולם כמנהגו נוהג) טבחי כותים, ובו אנחנו רואים, כי אסרו באשכנז בריאה הסרוכה במקום רביתא, כמנהג בני צרפת בימי הר"י מפריש, אשר בזמנו לא היה מצוי כלל, שהיהודי היה שוחט בהמת ישראל וכו', וכן אנחנו רואים עוד בספר "האגור": "כי באשכנז נהגו להטריף חלון בקצת מקומות", ובזמן בעל האגודה: גם במקום טבחי כותים, נהגו להכשיר חלון, כאשר העתקתי את דבריו, וכן בזמן בעל האגור נהגו אסור באשכנז בכסדרן כשאין קרום דק, — והוא כי כל אחד הוסיף להחמיר,

---

ס) לא ראיתי מזכירים ממנו, כמאר דברי הלכה, ואולי זה הוא המזכר בתשובת הרא"ש (כלל ל"ב אות ה') הר' שמואל הלוי מוורמיסא, והיה בזמן קדוש מעט בעל ה"אגודה", ולפי הנראה מדברי רמ"ח ב"דרכי משה", היה בזמן ה"אגודה".

במקום אשר אין הדבר נוגע להפסד ממון, ונתפשטה הדעת באשכנז להחמיר! א).

ועתה מה מאד אתפלא על הרמ"א, אשר כתב בחבורו, לאסור בריאה הסרוכה במקום רביתא, „כי מנהג קדמונים (?) הוא באשכנז ובצרפת, שאנו מבני בניהם", הלא אם בא לחוש לטעם זה, היה לו לאסור באונא הסרוכה לאומא, אשר גם כן נהגו בזמן האגור (ימים רבים קודם הרמ"א) לאסור בצרפת ואשכנז, וגרע טפי מריאה הסרוכה במקום רביתא, כי מי לנו גדול מרבנו תם, אשר הוא אוסר לא מצד החומרא, כי אם מצד דינא דגמרא, ואם לא שם לב לקבוע מנהג כזה, איך חש (אשר באשכנז בזמן האגודה לא נהגו לאסור גם במקולין של נכרים) למנהג ריאה הסרוכה במקום רביתא? הנה נודע ומובן, כי חומרא מביאה לידי קולא, וכבר כתב הרמ"א ב„דרכי משה" (סימן ל"ט): „ולדעתי חומרותינו שנהגו להטריף כל סרכא, אף במקום שהיא כשרה מדינא דגמרא, גרמו קולא זו שנהגו למשמש ולמעך", — והוא יען כי גדול כח המנהג, אף כי לא ישר בעיניו, אך בכל זאת פלא הוא ויהי לפלא, מדוע חש למנהג זה „סרכא במקום רביתא" יתר מכל מנהגים אחרים? — וגם על הש"ך והט"ז אתפלא מדוע בעניני המנהג חלופים, שנתחלפו צורת האונות, וחסר כים ויתר כים הורדא, הביאו את דברי המהרש"ל אשר חלק על הרמ"א וקבעו הלכה כמותו, ובזה לא הזכירו כלל, אשר כתב, כי מנהג בטעות הוא זה? — ואולי לא שמו לב לסבת הדבר, אשר החמירו באשכנז ובראשונה בצרפת, הוא יען כי היו מקולין של נכרים, כמנהג בסרכא מאונא לאומא באשכנז, — אשר אין מקום למנהג כזה כלל עתה וכבר הארכתי והוכחתי אדות זה די והותר.

מלואים לפרק יא

בפרק י"א העירותי להלכה בענינים שונים, אשר הם כללים גדולים להלכה, והנה הענינים דורשים „ברור דברים".

א) בענין „תרתי לריעותא", אמנם אין זכר בתלמוד, אבל האחרונים בקשו רמז ואסמכתא, כי אין לנו רשות להוסיף על דברי התלמוד, — והנה בהתבונני בכל הטעמים, לא מצאתי רק בשו"ת הגאון „חתם סופר" (חלק י' סימן ל"ז) דברים מתקבלים, כי שתי מחלות במקום אחד מעידות על מחלה גדולה, — והויסף לומר: „דלא מטעם דאנן מצרפינן דעת הפוסקים, דמאי שנא ריאה מכל אסורי תורה, שאם באנו לצרף דעת האוסרים, לא נאכל לחם, ולא נשתה מים, כי רבו הדעות וכו', אלא דכל ריעותא, דאחד הפוסקים מחמיר להטריפו, אפילו דלא קיי"ל כותיה, מכל מקום לא שכיח שיהיה טריפה למאן דהוא, ולדידן לא יהיה אפילו ריעותא, וכו', אמנם אין

א) ב„דרכי משה" סי' ל"ח) כתב בשם מהרא"ק (?) „דאין מכשירין כמראה הכבד רק בבהמת ישראל", ואף כי מפורש בגמ' להיתרא! והסבה הלא מובנה!

הכי נמי, אי ישתכח פלוגתא רחוקה כי האי שיהיה טרפה לכמה גאונים, ולדידן לא יתחשב אפילו לריעותא, או אינו מצטרף לתרתי לריעותא, אלא מסתמא לא ימצא כן", עכ"ל. ומאד מאד אתפלא על הגאון הזה, איך לא שם לב לדבר פשוט, כי סרכא מאונא לאומא, לדידן הוה רביתיהו, דאנן חושבים אומא בכלל אונא, ולדברי רבנו תם הוה טרפה גמורה, ואיך נוכל להעלות על הלב, כי הבהמה תהיה חולה, יען רבנו תם איננו חושב את האומא בכלל האונות, הלא לדידן הכי רביתיהו? — אמנם סברת הגאון היתה מתקבלת, לו נחלקו הפוסקים מסברא בידיעתם בחכמת הטבע, דחוק הדבר, כי להאחד תהיה הבהמה בריאה ושלמה, בלי ריעותא כלל, ולשיטת השני לא תוכל לחיות,— וזה רחוק מן המציאות! אבל מחלוקת רבותינו הגאונים, אם אומא נקראת אונא אם לא, איננה גורמת כי הבהמה תהיה חולה בשביל זה, — וכן הדבר בריאה הסרוכה לדופן ולשומן וכו' אשר לדעת האוסרים, דהסרכא מריאה קא אתי, הוי טריפה, ולדעת הרמב"ם והר"ת וכו' דמדופן קא אתי, הדבר טבעי,— נשער נא בנפשנו, הנה שמענו עדות נאמנה מגאוני עיר לונדון (מלואים לפרק ז') כי בין שלשת אלפים בהמות, נמצאו רק מאה בלי סרכות, ואם יבא אחד ויאמר כי השאר: אלפים ותשע מאות היו חולות, הלא לצחוק יחשב, — והוא כי הסרכות היו מן הדופן ומן השומן, והדבר טבעי, אף כי לדעת יתר הפוסקים הבהמה טרפה; והוא כי אינם מטריפים מדעת וסברת עצמם, כי אם מהפירוש בגמרא, וכן בכל דבר, אשר נחלקו רבותינו הפוסקים ביתרת מקמא, לזה היא טרפה ולזה היא בריאה ושלמה, ולפי דברי הגאון בעצמו, אין מקום לדיני תרתי לריעותא כלל, רק בסרכא מן הבועה, הנזכר ב"בית יוסף", אשר יש לומר כי סרכא תלויה ריעותא מיהו הוי, אף כי אנן פסקינן דהיא כשרה, אבל בסרכא מאונא לאומא, דאנן פסקינן הכי רביתיהו, הלא הדבר טבעי, ומה לנו אם היא יוצאת מהבועה, ואם נאמר כי אנחנו חוששים כי כל סרכא מעידה על הבועה בנקב, אם כן הדין לאסור גם בסרכא מאונא לאונא ביוצאת מן הבועה, ובהא לית מאן דחש? אך רק בסרכא מאונא לאומא אנחנו אוסרים ביוצאת מן הבועה, יען דעת רבינו תם דאומא לא הוי בכלל אונא, אם באנו לחוש לדבריו עלינו לאסור בכל סרכא מאונא לאומא? — אך באמת "תרתי לריעותא", הוא שם חדש, אשר לא שערוהו אבותינו טרם זמן הרמ"א — דעת הראב"ד בספר תמים דעים (סימן י"ט) כי יתרת מקמא כשרה, ולא אשתמיט לומר כי בועה על יהרת מקמא טרפה, ורק סרכא תלויה מן הבועה כתב דטריפה, ובאמת השם "תרתי לריעותא" הוא שנוי השם מ"תרי קולי", אשר דעת רבים מהפוסקים כי תרי קולי לא מקילינן במקום הפסד מרובה, ועל פיו יבוארו לנו דברים רבים, ויפלו כל יסודות האחרונים, אשר בנו תלי תלים להוסיף על דברי חכמי התלמוד.

רבים חושבים, כי גם דעת המהרש"ל לאסור בתרתי לריעותא, אשר כתב ביש ריעותא על החלופים, דטרפה, אף כי הוא מכשיר בחלופים שנתחלפו צורת האונות (הובאו דבריו בש"ך סימן ל"ה ס"ק כ"ב), ובאמת לא מטעם זה הוא אוסר, כי לא ידע כלל, מה שעתיד הלמיד ותיק לחדש, ולהוציא מדין

סרכא תלויה על הבועה לכל דיני תרתי לריעותא, כי לדעת המהרש"ל כנראה מספר „ים של שלמה", סרכא תלויה על הבועה דאסור, מטעם דאנחנו תולין דהסרכא היתה אל הדופן ונתקה משם, כאשר אבאר, אך טעמי דהוי תרי קולי, כאשר אנחנו רואים בדברי המהרש"ל ב„ים של שלמה" (סימן כ"ה): „כתב הר"ש שמעתי שהטריף מורי אונא באומא ועקרן מפרק, משום דתרי קולי לא מקילינן, חדא שהוא אונא באומא, ועוד דהוה חלון, ויפה כתב", עכ"ל. ובזה לא שייך מטעם „תרתי לריעותא", כי רק ריעותא אחת יש, אך תרתי קולי לא מקילינן, וכן בריעותא על חלופים, אשר המנהג היה לאסור, ורק במקום הפסד התיר. ואם יש עוד ריעותא הוי תרי קולי, וכן הביא הט"ז בסימן (ל"ט ס"ק ח') דין אונא באומא ויש חלון דטרפה מטעם תרי קולי לא מקילינן [א]), וכן דעתו לכל דיני אסור והיתר כן כאשר כתב ביו"ד (סימן צ"א ס"ק י"ב) כי תרי קולי לא מקילינן במקום הפסד מרובה, וכן אסר בסרכא מאונא לאומא היוצאת מן הבועה, מטעם זה, — אך אנן לא פסקינן בכל עניני אסור והיתר, כי תרי קולי לא מקילינן, כאשר כתב הש"ך (סימן ל"ט ס"ק י"ג) כי המנהג להתיר גם בעקר הדין סרכא מאונא לאומא ויש חלון, וכדברי הגאון בעל „חתם סופר", אם באנו לחוש לדעות האוסרות לחם לא נאכל ומים לא נשתה, וכבר אמרה התורה אחרי רבים להטות, — ובאמת ראיתי בספר „ארוך מש"ך", אשר העתיק שם תשובת אביו הגאון, כי לא הזכיר כלל מטעם „תרתי לריעותא" באונא לאונא ויש חלון, רק מטעם דסרכא תלויה מעידה על הנקב בריאה, כאשר יש בועה, — והנה ראיתי להגאון בעל „בית מאיר" ביורה דעה (סימן ל"ז) אשר כתב מסברא דנפשיה כדברים האלה: „אמנם אין דעתי נוחה כלל, להעמיד יסוד הוראה, בכלל שהמציאו הבודקים, בתרתי או חדא לריעותא, שלמדוהו מדברי הראב"ד, אלא יותר נוח לי להעמיד יסוד על דברי הראב"ד גופייהו" וכו', עכ"ל. ואם דעת הגאון לא היתה נוחה כלל, בכלל שהמציאו הבודקים, בלי ראיה, אנחנו אשר הוכחנו בראיות ברורות [ב]), כי לא מטעם „תרתי לריעותא" החמירו, רק מטעם „תרי קולי", על אחת כמה וכמה, כי אין לנו לשים לב לכלל שהמציאו הבודקים!

ובענין סרכא תלויה מן הבועה, לא ראו האחרונים את דברי הראב"ד בספר „תמים דעים" (סימן י"ב), אשר משם נראה כי טעמו דאנחנו תולים דהיתה סרוכה אל הדופן ונתקה משם, „ואפילו באונא לא אמרינן דדופן מגין עליה", וכתב המהרש"ל דאין הבועה מניחה לסתום, ולולא חש לטעם דאנחנו תולים דהיתה סרוכה אל הדופן, אין צרך כלל לטעם זה, דאין הדופן מגין אלא בסריך, וכן ראיתי להגאון בעל „פרי תאר" שכתב טעם זה, דאנחנו תולים

א) כבר כתב הפר"ח ביו"ד על זה: „כי אין לזה טעם".

ב) מדברי הט"ז אין הלשון מכוון, והוא יחיד בדבר, וכבר כתב הרמב"ם באגרותיו (צד נ"ד דפוס קעניגסבערג): „כי אין לדחות דברים של דעת וכו' בשביל מלה אחת וכו'", ובמקום שיש ראיות אין משא פנים בדבר!

דהיתה סרוכה אל הדופן, והדבר פשוט—. ובכלל כבר העירותי בההעדה לפרק י"א, כי אין אומרים בטרפות זו דומה לזו,—הנה בסרכא מאונא לאומא מן הבועה כתב הגאון מו"ה יושע, כי מצוה לאכול לברר ההוראה, וכבר הוכחתי כי הדין עמו, ולענין שאר דברים, מי יוכל להוסיף על דיני טרפות המנויים בתלמוד,— הנה טעמם ונימוקם של האוסרים, כי הם אינם מוסיפים על הטריפות, כי אם רק חושבים את הדבר הנראה לשנוי בסדרי הטבע, בנקבה הריאה, כי אולי תתפרק הריאה,— ולכל דבריהם יש תשובה נצחת מדברי הרמב"ם (פרק י' מהלכות שחיטה הלכה י"ב): „ואין להוסיף על טרפות אלו, כלל, שכל שאירע לבהמה או לחיה או לעוף, חוץ מאלו שמנו חכמי דורות הראשונים, והסכימו עליהם, בבתי דיני ישראל, אפשר שתחיה, ואפילו נודע לנו מדרך הרפואה, „שאין סופה לחיות" עכ"ל. והנה הרמב"ם לא חשב, את כללי הטרפות, י"ח טרפות, כי אם שבעים, דברים אשר נוכל לדמותם, כמו חסרה הריאה ממנין האונות, וכן נתחלפו האונות, דהוי מטעם חסרה האונא, וכל אחד לחוד יחשבם, וכן חשיב נמצאת ליחה סרוחה, מים סרוחים, מים עכורים, חדא חדא, ועל זה כתב כי אין להוסיף על הטרפות אלו (אלה השבעים) ואף שנודע לנו מדרך הרפואה שאין סופה לחיות, ועל אחת כמה וכמה בדברים, אשר האחרונים דמו מדעת עצמם, וחשבו למחלה, הלא אין זה פלפול וסברא, כי נוכל לדמות ולתת כללים, — הלא כל מי שיש לו מוח בקדקדו ידע ויבין, כי לא בחדא מחתא מחתינהו „סרכא תלויה", ו„יתרת מקמא"; לפי דרכי הפלפול, יתרת מקמא גרע טפי, ולפי דרכי הטבע והבריאה, יתרת מקמא, הוי דבר טבעי, כאשר כתב הרשב"ץ בספר „יבין שמועה", כי הדבר דומה כיתרת אצבע היד, או הרגל, והנה כבר הורה לן רבן של כל ישראל, כי אין להוסיף על הטרפות כלל, לא על פי דברי הטבע, ולא על פי דרכי הפלפול, כי אין אומרים בטרפות זו דומה לזו, כי כל דבר טבעי יש לו חק מיוחד, ובהדי כבשי דרחמנא למה לן? אין לנו אלא מה שמנו חכמים, — ואם יש דברים אשר הוסיפו בזמן בעל ה„אגור", הוא יען כי גדרו גדר, כי הכל שוחטין, ויען כי היו אז טבחי נכרים (אשר שחטו למען הנכרים) והיהודים לקחו רק הכשרות החמירו לצרך שעה (כדברי הגאון ר' יהונתן אשר העתקתי בספרי פרק ט') ולא כי הוסיפו על הטרפות, אשר אין לנו רשות כלל, גם מלבד הטעם: „התורה חסתה על ממון ישראל",— אולם מרוב הפלפולים שכחנו את דברי הרמב"ם, כי אין להוסיף על שבעים טרפות א) שמנה הרמב"ם, על פי דברי רבותינו חכמי התלמוד (יש איזה דברים אשר לא הסכימו רוב חכמי ישראל — רבותינו הצרפתים, עמו), — ואף כי

א) כיון שבעים טרפות לא חסר את הדברים האסורים מפני מנהג, כריאה הסרוכה לדופן וכומן וכו',— כי בשעת הדחק יש למנהג התרה, — ומוסיף על הטריפות לא היו דריאה הסרוכה לכומן וכו' בעי בדיקה, והרשות שלא לבדוק, ולכן לא נעל את מנהגם מטעם „אין להוסיף על הטרפות", וגם בזמנו לא היה הפסד ממון!

הדברים ברורים, וכמעט אין מקום לבעל דין (אם הוא מודה על האמת!) לחלוק, בכל זאת אמרתי להביא ראיה ברורה, כי המוציא מחבירו עליו להביא ראיה, וכבר הורגלנו לדמות בדברים טבעיים, בעניני הלכה, ואף כי אמרו חז"ל בפירוש: „אין אומרים בטרפות זו דומה לזו", ידמו הם, כי לא אמרו, רק כי אין מדמין כוליא לריאה וכדומה, אבל לא בריאה עצמה, אחרי אשר אמרו נקבה הריאה, ולקותות, מעידות על נקב, ובזה יש לדמות להחמיר, כי מידי ספיקא לא נפקא, אולי דומות המחלות — לכן אמרתי להעתיק תשובת רבנו הגדול הר"י מיגש (אשר תשובותיו היו בכתב יד, ונדפסו בשאלוניקי, בשנת תקס"ב) וזה לשונה: „וששאלתם מוגלא דאשתכח בריאה, ואסרוח, מי טרפינן לבהמה, אם לא? הכי חזינן כיון דאמר רבין מוגלא בריאה כשרה, בין אסרוח א) ובין לא אסרוח כשרה, דכי פלוג רבנן במים זכים הוא דפלוג, אבל במוגלא לא פלוג, תדע דהא מים כי אסרוח טרפה, ומוגלא כדקיימא קיימא; ואף על גב דאסרוח כשרה, ולית לנו לדמויי מלתא דמוגלא למלתא דמים זכים בלי ראיה דהא אמרינן אין אומרין בטרפות זו דומה לזו, ואל תתמה שהרי חותכה מכאן ומתה וחותכה מכאן וחיה", עכ"ל (סי' ל"ד), והלא יתפלא הרואה, כי הלא הדברים קל וחומר, אם מים זכים בדאסרח טרפה, מוגלא על אחת כמה וכמה, ואיך שייך בזה אין אומרים בטרפות זו דומה לזו, — אבל מה נאמנו הדברים, לפי אשר הוכחתי, כי אין חכמת הטבע נדרשת בקל וחומר, כי לכל דבר טבעי יש חק מיוחד, וכן אין דורשין קל וחומר בעניני טרפות, כי אין אומרים וכו', וגם בריאה עצמה אנחנו אומרים כן, ואף כי יש

א) לפי דברי רבנו הר"י מיגש, אין מקום כלל לתמיהת הרא"ש, על הרי"ף, שגרס: „ומים זכים כשרין כאן וכאן, ולא אמרן אלא דצילי, אבל דעכירי טרפה, ודצילי נמי לא אמרן אלא דלא אסרוח, אבל אסרוח טרפה", ולפי זה נפלאת היא הלא בפירוש אתמר „מוגלא בריאה כשר (חולין מ"ח ע"א, נ"ה ע"ב) וסתם מוגלא היא ליחה סרוחה או עכירי, ולא עדיף ממים זכים סריחי ועכירי? — ולפי דבריו: ליחה סרוחה מותרת, והרי"ף באלו טרפות (דף מ"ח) כוונתו רק על מים זכים בדלא אסרוח, וקצר בלשונו וסמך על דבריו: „כדבעינן למימר קמן", כי בלי ספק לא חלק הר"ן מיגש על הרי"ף רבו, ולכל הפחות היה לו להזכיר, אך העקר כי פי' דבריו, דהם רק על מים זכים; — ואמנם הרמב"ם פירש את דברי הרי"ף גם במוגלא סרוחה, דאסור, ובלי ספק לא ראה את דברי רבו הר"י מיגש, — כי הדפוס טרם היה בארץ, — והנה ראיתי להרמב"ן במלחמות שכוון מדעתו לדעת הר"י מיגש, לפי הגרסא הנכונה (כאשר הוא אצלנו יש טעות הדפוס היפך הדברים): „וכן אנחנו אומרים שלא נפסלו אלא מים עכורים וסרוחים, ולא מוגלא, שאין אומרים בטרפות זו דומה לזו", — ומדבריו אין אנחנו יודעים במוגלא בדאסרח, אך אין לנו צרך בראיות, כי הר"י מיגש היה תלמיד הרי"ף, ועליו נוכל לסמוך בפשט הדברים, ולפי זה בועה בליחה סרוחה, דעת הרמב"ם, היא דעת יחיד, ואלו שמע דברי הר"י מיגש הוה הדר ביה!

לקותא, אין לנו לאסור בלי ראיה מדברי חכמי התלמוד, כי נשחטה חותרה, ואין אנחנו מוציאים אותה מן הרוב, — ובאמת אנחנו רואים בטבע, כי מוגלא הוא דבר תמידי, ולפעמים יסריח, ומים רק לפעמים רחוקות תקרינה, ובדאסרוח ודאי טרפה (לפי גרסת הרי"ף), וכבר כתב כעין זה הרמב"ן ב„מלחמות ה'". ודברי רבנו הר"י מיגש, — אשר לא ראו אותם רבותינו הפוסקים — הם תשובה ברורה וגלויה, לכל אלה המדמים, וקושרים חבל בחבל ונימא בנימא, להוסיף על הטרפות — !

ב) בענין סרכות להדופן והשומן וכו' אם עוברות על ידי מיעוך, או קליפת הצפורן, אשר יש רבים הנזהרים שלא לאכול, ויש נזהרים מן המרק, הנני להזכיר דברים אשר ימצאם הקורא בספרי, כי בהמות בסרכות אל השומן קרו במקומות ובזמנים שונים; — לפני שלש מאות שנה, שמענו עדות נאמנה כי באיזמיר, בין עשר בהמות, היו רק שתים בלי סרכות, — ובעיר יאנינא בשנת התפ"ט, בין עשר בהמות רק בהמה אחת היתה בלי סרכא; ובעיר לונדון בין שלשת אלפים, רק מאה היו בלי סרכות, ובעיר טריאסטי, בין שלש מאות שנשחטו באותו הפרק, לא היו כמעט בהמות בלי סרכות להשומן, — ואנחנו רואים כי הדבר טבעי או כי הסרכא מן הדופן, או כי הסרכא איננה מגוף הריאה, כאשר היא עוברת בקליפת הצפורן, — וכל המונע את עצמו מלאכול — כדברי הגאון מו"ה יושע — גורם להחטיא את ישראל, כי מעטים היודעים טעמי הדברים, וידברו עתק על דברי חכמינו הקדושים; ומלבד זה לפעמים יש בזה משום לא תתגודדו, במקום אחד, כגון סעודת מצוה, וכבר דברתי אדות זה במאמר מיוחד.

ג) בעניני הלכה הנוגעים בחכמת הטבע, יש רוב דברים, ואקוה לדבר מזה בחוברת מיוחדת, אך עתה אעיר, כי כבר דברו רבותינו הקדמונים, ומדבריהם אנחנו רואים, כי במקום אשר אין הכרע מדברי התלמוד, שמו לב לחכמת הרפואה לברר הדברים.

בענין נקבו קרומי הריאה זה שלא כנגד זה, כתב הרשב"א ב„תורת הבית", „דכל אחד חבירו מגין, דומיא דקורקבן וכיסו", וכתב על זה הרא"ה בספר „בדק הבית": „וליתא דהתם ריעותא הוא בקורקבן, ואחד מגין על חבירו, אבל ריאה עקרה לקלוט את הרוח, וכיון שנקבו אי אפשר, ומדבריו ניכר שאינו בקי ברפואות", עכ"ל. ועל זה השיב הרשב"א בספר „משמרת הבית": „אמר הכותב המחבר בקי ברפואות יותר ממנו שיודע שאינו יודע, אבל הוא אינו יודע, ואינו יודע שאינו יודע וכבר אמר החכם אריסטו א), כי

א) המהרש"ל שדבר רתת על הרמ"א, שהזכיר את דברי החכם אריסטו ורבים שלא חפצו להזכיר שמו (כהרב רבנו עובדיה מברטנורא) לא ראו את דברי הרשב"א ב„משמרת הבית", אשר היה מן ההולכים בשביל הזהב, ולא נטה אחרי הפילוסופיה של ה„מורה נבוכים", וגם גזר לבלי ללמוד ביקותו של אדם בחכמת הפילוסופיה (בתשובה סימן תי"ד), והוא הזכיר בספרו אשר חבר להלכה, פתגם החכם אריסטו, כי מה לנו

מי שאינו יודע שאינו יודע — אינו יודע וכו' ומזה אנחנו רואים כי שם לב לחכמת הרפואה, כאשר שאלו חכמינו ז"ל (נדה כ"ב) לרופאים בדברים הנוגעים לחכמת הרפואה, כי בענינים טבעיים אין אומרים זה דומה לזה, כי כל אחד יש לו חק מיוחד, ואין לדמות בענינים אלו בכח הפלפול!

והנה פעמים רבות אנחנו רואים להרא"ה ז"ל, כי שם לב לכל דיני אסור והיתר להנסיון, אשר לא נוכל להכחישו — ; בדבר מליחה נודע על פי הנסיון הטבעי, כי אין המלח מוציא את כל הדם, והלא יפלא בעינינו, אבל כבר העיר על זה הרא"ה בספר „בדק הבית" (שער שלישי) כדברים האלה: „ואינו נכון שהרי הכשר מליחה לקדרה, בשיעורא, אינה מוציאה כל הדם, שאלו היתה משתהה יותר בודאי יותר היתה פולטת דם, אלא שהמליחה פולטת בכדי שאין כח במים פושרים להפליטה יותר, ומשבאו לכלל רותחין אין לחוש, שהן חולטין אותה", — וכן כתב עוד במקום אחר: „שהדבר ברור, והנסיון מוכיח ועד, שאין כל הדם נפלט בכדי שעור זה שאנו מולחין לקדרה וכו', ואין המליחה באה אלא להפליט הדם הקרוש על פני הבשר, ולא להפליט מה שבתוכו", — והנה אמנם שיטה חדשה היא, כאשר הראה הרשב"א; והרא"ה קורא את שיטתו בשם „שיטה נכונה"א) ואמנם אנחנו רואים כי כל דבריו מתאמתים עתה על פי חכמת הטבע והנסיון!

וכן ראיתי עוד להרא"ה ב„בדק הבית": „ומורי רבנו משה ז"ל (הוא הרמב"ן) היה אוסר שהדם נשרה במלח וכלה, שהמלח דבר אוירי ודק, וראיה לדבר, שאין המלח מזוהם בשבילו, והוא מזוהם בשביל הלב ושומן" ואמנם גם בזה דבריו מתאמתים על פי חכמת הטבע! — והנה הרשב"א ב„משמרת הבית" כתב: „גם הטעם שאמר שהלחם אוירי ודק, הרי הוא משתעי בלשנא דחכמתא ולא ידעינן וכו", והאמת אגיד כי לא אבין את דברי הרשב"א, כי הלא דברי הרא"ה פשוטים ומובנים!

ואמנם הרשב"א ישים תמיד לאל את דברי הרא"ה, אך כבר כתב הש"ך

לדעותיו? הטוב נקבל והרע לא נקבל, ודברי הרמב"ם בהלכות קדום החדש כבר העתקתי!

א) אף כי הרשב"א דחה דבריו מדברי הפוסקים, בכל זאת לדעתי מוכרחים אנחנו לומר כדבריו — גם מלבד הנסיון בחכמת הטבע — מצד הדין, כי לו יהיה, כי המלח מוציא את כל הדם, האסור מן הדין, אם כן נוכל לבשר כמשקל, כמה דם יש בבשר, לראות כמשקל כמה נתמעט החתיכה אחר המליחה, ואחרי אשר יצא הדם, ובאמת לא נתמעט מאומה אחרי המליחה, ואם נתמעט, כלי ספק יש בדבר נגד מעט הדם היוצא, ומליחה למה היא בזה? אך באמת אין המלח מוציא כל הדם, כי אם הדם הקרוש, ועל ידי המלח — לפי טבעו — לא תצא הדם כאשר היא בפושרין, וברותחין חולט הדם; והדברים מתאמתים, והתורה וחכמת הטבע הנסיונית לא תתנגדנה זו לזו, כאשר נתבונן בעמקי ההלכה וביקודי חכמת הטבע!

ביורה דעה (סי׳ קי״א ס״ק כ׳): „ואף על גב דבעל „משמרת הבית" כתב עליו שכמה שגגות יש בדבר, ושאין סדר בדבריו (בדברי הרא״ה) הלא נודע דבעל „משמרת הבית" הוא הרשב״א שחבר „תורת הבית", והוא נוגע בדבר" עכ״ל.

והנה כמובן, לא זה המקום לדבר על אדות „ההלכה וחכמת הטבע", ורק נגעתי בקצה עטי, והענין אף כי נכבד הוא מאד איננו נוגע לעקר מטרת ספרי, וכונתי הפעם להראות, כי רבותינו הקדמונים שמו לב להנסיון בענינים טבעיים, כי אין אומרים בהם זה דומה לזה, כאשר הוכחתי.

מלואים לפרק יב

בפרק י״ב מצאתי לברר הספק של רבים מרבותינו הראשונים, בכונת דברי רש״י והרמב״ם, אם דוקא מראשונה לשלישית או לאו דוקא, מדברי הראב״ד בספר „תמים דעים", אשר בו אנחנו מוצאים דברים ברורים! — ועתה ראיתי כי הפלפול בדברי רש״י והרמב״ם אך למותר, כי עתה נתגלה לנו ספר „הפרדס הגדול" א), ובו אנחנו מוצאים דברים מפורשים בהלכות טרפות לרבנו שלמה זצוק״ל (סימן רי״ז): „אמר רבא תרתי אוני דריאה דסמיכי להדדי, על ידי סרכא טרפה, והוא דקיימין שלא כסדרן, שלא נסרכה לאותה שאצלה אלא לשלישית ואונא אמצעית מפסקת ביניהן, אז היא טרפה, משום דעבידא דמנתקא, וכל העומד לינתק כנתוק דמי, וחשוב כמה דהוי הנקב פתוח כבתחלה וטרפה, אבל אי קיימין האונות כסדרן, דסרוכה לחברתה שבצדה, שאין ביניהן אחרת היינו רביתייהו, דרך גדילתן הוי כך, ולא תנתק לעולם, והוי סתימה מעליא, וכשרה", עכ״ל. ועתה אין מקום כלל לכל הפלפולים והוכוחים! — ומובן כי אין להתפלאות על רבנו מוהריק״א, על אשר נסתפק בדבר, כי ספר הפרדס לרש״י, היה בכתב יד, וגם הספר „תמים דעים" להראב״ד, לא נדפס בזמן מרן המוהריק״א, ובענין סרכא תלויה על הבועה אשר יש בזה תשובה בארך בספר „תמים דעים" כתב מרן: „מצאתי כתוב בשם הראב״ד שאם סרכא תלויה וכו׳" — אך רק אתפלא למה נסתפק בדברי הרמב״ם ב) הברורים, הלא כתב בפרק י״א מהלכות שחיטה (הלכה ז׳): או שנמצאת סרכא מאזן לאזן על הסדר, או מן אזן לאזן הסמוכה לה הרי אלו מתירין אותה", עכ״ל. והלא יפלא מה זה „על הסדר"

א) לפני רבים מהראשונים היה בכתב יד, כאשר הזכיר ממנו המרדכי בסוף ברכות, ובתרומת הדשן (ח״א סי׳ רנ״א) נמצא: „וכתב במרדכי בפ״ק דשבת בשם ספר הפרדס משמו של רש״י וכו׳", ונדפס בשאלוניקי בשנת תקס״ב.

ב) הרלב״ח בתשובה כתב כי הרמב״ם אוסר בסרכא מראשונה לשניה מצד המנהג; וכאשר הוכחתי אין להוסיף על הטרפות, רק בדבר הצריך בדיקה מן הדין, הרשות ביד המנהג שלא לבדוק, אבל בסרכא מאונא לאונא לא צריך בדיקה, ואין לאסור את המותר, ומה גם כי יוכל הדבר לגרום לידי הפסד ממון!

ומה זה „הסמוכה" תרתי למה לי? — וכמעט אין מובן כלל להדברים; אך הדבר פשוט כי על הסדר, כמו שהן שוכבות, והוא מחתוך לחתוך, והסמוכה לה הוא מגב לגב, והדברים פשוטים!

וגם מלבד רש"י והרמב"ם והראב"ד, דעת גדולי הפוסקים כן. — רבנו אלעזר מוורמישא בספר הרוקח כתב: „אונות הסמוכות, אמר רבא תרתי אוני דריאה דסריכי להדדי, לית להו בדיקה לאכשורי, הני מילי שלא כסדרן, אבל כסדרן היינו רביתיהו. פירוש ב' אונות החיצונות נדבקו ממעל לאמצעית או מתחתיה, הקרום שעלה בריאה אינו קרום ותתפרק הסרכא, הוי מיד בנקב, מאחר שמתקפצות זו על גב זו, ואף על פי שרבנו חננאל ורבנו שמואל בן חפני פרשו אם נסרכו שתי אונות באמצע ועקרן מתפרקין טריפה, אין אנו מורין כן, אלא כל מקום שעומדות האונות בבדיקתן בלי קפוץ הוי כסדרן וכשרה", עכ"ל. ובדברי בעל „הרוקח" אין להטיל ספק כלל בכוונתו גם טרם נדע דעת רש"י והרמב"ם והראב"ד! — גם הריב"א דעתו כן, כנזכר בתוס' חולין (מ"ז ע"א) ובמרדכי: „שמעתי דריב"א היה מביא ראיה לרש"י מהא דאמר הני תרתי אוני דסריכי להדדי שלא כסדרן, משמע בין לצד ימין ובין לצד שמאל, היכא דליכא אלא ב' אוני, והתם לא משכחת שלא כסדרן אלא כשהאונא נסרכה לאומא בקפוץ", עכ"ל. — ובכלל בהתבוננני בהפוסקים אשר היו לפני זמן הרשב"א, עוד לא הזכירו מן שם „חתוך", ו„גב", רק בדברי רבנו יהודה אברצלוני, ויתר הפוסקים הזכירו את דברי הגאונים כי יש חלוק בין עקרן מפרק, — והנה ראש הפוסקים, אשר לאורו כמעט כל בני ישראל הולכים, הוא הרי"ף, והוא לא הזכיר בפסקיו, דין מחתוך לגב, ומגב לגב רק כתב סתם כסדרן כשרה, ועוד יותר כתב בעל העטור (הובאו דבריו ב„בית יוסף" על הטור סי' ל"ט) בשם הרי"ף בתשובה על זה: „אין בנוכח להחמיר, בזה (בחתוך לגב וכו') והמחמיר צריך להביא ראיה", עכ"ל. והרמב"ם אשר הולך תמיד לאור הרי"ף, פסק בזה גם כן, כמבואר. וכן אנחנו רואים בספר „אבן העזר" לרבנו אליעזר בר' נתן, אשר נדפס בפראג בשנת ש"ע (סי' רל"ח) בדברים האלה: „אמר רבא הני תרתי וכו', פירש ר"ח שלא כסדרן כך קבלה בידנו וכו' דאם סריכי תרתי אוני באמצע ועקרן מתפרקין מהדדי וכו' טריפה, וכל שכן אם הן מתקפצות זו על גב זו לדבק הראשונה עם השלישית, בין מלמעלה על גביהן, ובין מלמטה מלפנים טריפה, אבל כסדרן שנסרכת אונא לאונא שבצדה יחד על פני כלה וכו', ורבותינו הגאונים ז"ל כתבו כיון דחדא סריכא עם חברתה, אפילו מתפרקת היא בראשה, היא רביתא, ולא נחשוש אסרכא זו הואיל וקיימא כסדרן וכו' —", עכ"ל, ולא הזכיר כלל מדין חתוך לגב, כי אם רק אי עקרן מפרק לשיטת ר"ח, ולשיטת רבותינו הגאונים, כי נסרכה הראשונה לשלישית, — ובכלל מוכרחים אנחנו לומר כן, כי הראב"ן חבר ספר „צפנת פענח, והוכיר דינים משם רש"י (יעויין מרדכי שבת פרק ראשון), ואיך יתכן כי יסתום בענין כזה הדורש ברור דברים, אך הדבר פשוט אחרי אשר לא הזכיר דין „חתוך" ודין „גב", בכל אופן שנסרכה חדא לחברתה הוי כסדרן,

ובכלל לפי הגרסא של הראב"ן בדברי רבנו חננאל אין מקום כלל לחלק בין חתוך לחתוך וגב לגב, כי לא גרים: „וכל שכן זו על גב זו, או מהראשונה לשלישית וכו'", כגרסת התוספות, דנראה מזה, כי מגב לגב גרע טפי, אך הוא גרים: „וכל שכן אם הן מתקפצות זו על גב זו לדבק מהראשונה לשלישית", ואין חלוק בין מגב לגב, וחתוך לחתוך.

וכן ראיתי בספר „פסקי רבנו מנחם ריקנטי" (סי' רי"ד): „כתב רבנו שמשון שעתה נהגו לאסור כל הסרכות כי אין אנו בקיאין לבודקה במים חמין (כבר כתבתי כי בזמנו היו מקולין של נכרים בצרפת) מפני הנקב, רק בשני אונות זה לזה דהיינו רביתייהו", עכ"ל. ולא הזכיר כלל מדין גב לגב, כי לפי זה, גם בשני אונות זה לזה, על פי הרוב טריפה, מגב לגב, ומחתוך לגב, ומשפולי לשפולי, — ואמנם לולא ראינו בפירוש בספר „הפרדס" לרש"י, ו„ביד החזקה" להרמב"ם, וב„תמים דעים" להראב"ד, וב„רוקח" לרבנו אלעזר מוורמישא, ובספר „העטור" בשם הרי"ף בתשובה, לא היינו אומרים, כי דעת הר"ש כן, אך עתה הדבר ברור, כי גם דעת הר"ש כן.

ובאמת יש ראיה לדבריהם, כי רק מראשונה לשלישית נקרא שלא כסדרן, מדברי הגמרא: „אבל כסדרן היינו רביתייהו", ומובן, כי רביתייהו הוא מצוי ביותר, ובאמת סרכות מגב לגב ומגב לחתוך הן יותר מצויות מסרכות מחתוך לחתוך, אך מראשונה לשלישית אמנם רחוקה מן המציאות; אבל לא על דא ניקום ונסמוך, כי אם מפי רבותינו אנחנו חיים, ואחרי רבים להטות, — וזה אנחנו רואים כי כל רבותינו הראשונים הרשב"א הרא"ש והר"ן מזכירים דין זה בשם רבנו יהודה אברצלוני, כי אין נקרא כסדרן אלא מחתוך לחתוך, ולא הזכירו מכל הפוסקים החולקים, והוא יען כי פשט המנהג כדברי ר"י אברצלוני, כאשר כתב הרשב"א ב„תורת הבית", — אך בכל זאת נכבד לנו מאד לדעת, דעות הרי"ף והרמב"ם, רש"י והראב"ד, הראב"ן א), בעל הרוקח והריב"א, וכאשר יש עוד ספק בדבר, יש לסמוך על כל הני אשלי רברבי, וזה נודע כי ספרי רבותינו הראשונים נדפסו כשלשים שנה אחרי מרן המוהריק"א והיו לפניו בכתב יד, ויש מהם אשר לא נמצאו כי אם אחד במדינה.

ועתה אחרי כל הדברים האלה, בסרכא מאונא לאונא מגב לגב ועוברת בקליפת הצפורן, אין זו רעותא כלל, ואף כי באמת אין טעם נכון כלל, להיתר קליפת הצפורן, כאשר הארכתי, אך יש צד להקל, ולומר, כדאים הם הרי"ף והרמב"ם וכו' וכו' לסמוך עליהם בשעת הדחק, כאשר יש עוד סניף כי אין הסרכא יוצאת מגוף הריאה, — והנה בסרכא מראשונה לשלישית כמעט אינה מן המציאות, ואין אנחנו מוצאים היתר כלל בסרכא כזו לקלוף בצפורן, אך

א) כן אנחנו רואים בספר ה„אורה" (סי' רכ"ח) לאחד מתלמידי רש"י ז"ל וזה אשר כתב „וכן דעת הרבה מהפוסקים", — אשר כתבתי בשם ס' „החוט המשלש" לרבנו אברהם ן' טוואה, ולפי זה דעות החושבים מראשונה לשלישית הן רוב דעות, אך כבר פשט המנהג כדעות האוסרים.

כבר נהגו, ואם היא על רעותא אחרת, או כי נקרעה הריאה במשמוש ידא דטבחא, לא נוכל להקל כלל, כי אחרי אשר בארתי דעת גדולי הראשונים, אין מקום כלל לההיתר קליפה, כי דעת המתירים, יען, כי רוב הבהמות הן בסרכות, ובאמת לדעת גדולי הפוסקים כל הסרכות הן כסדרן ורק באחת מני אלף תמצא סרכא שלא כסדרן, ובסרכא כזו, אין אנחנו יודעים היתר קליפה, וכן הדבר בסרכא מאונא לורדא, אשר גם לדעת רש"י, הוי שלא כסדרן, והנה ראיתי דבר נפלא אשר לא התבוננו לזה כל רבותינו האחרונים, והוא כי הרמ"א ביו"ד (סי' ל"ט סעיף י"ג) כתב: ו„יש מקומות שאין נוהגין למעך ולמשמש בסרכות הורדא אם נסרכה למקום אחר, וכל מקום שתסרך טריפה" (והדבר הזה הוא מפי השמועה) — ובאמת, התפלאו, מה שנא ורדא משאר חלקי הריאה, והש"ך כתב: „דהוי נמי שלא כסדרן", והדבר יפלא מאד מאד, האם דבר זה מפי השמועה אנחנו למדים? וביותר יפלא כי לא ראה את דברי ה„דרכי משה" אשר כתב בפירוש דבורדא יש להחמיר יותר — אך הרמ"א בעצמו חשב זאת להלכתא בלי טעמא, מה זאת? — ובאמת יצאה השמועה מפי מקור נאמן! בראשונה אשר נהגו למעך ולמשמש, דבר אשר לא הסכימו לו כל הגאונים, ואין לו זכר בתלמוד, סמכו על דעת רש"י והרמב"ם, כי דוקא מראשונה לשלישית הוה שלא כסדרן, ואם כי המנהג היה נגד דבריהם, אך לענין מעוך ומשמוש יש להקל, אבל בורדא, דגם לדעת רש"י (ובלי שפק כן לדעת הרמב"ם וכו') הוה שלא כסדרן, נהגו שלא למעך, אחרי אשר הרשב"א כתב כל הממעך כאלו מאכיל טרפות בישראל, ויען כי הדבר היה מפי השמועה, נשבח הטעם, וחשבו דהוה כהלכתא בלי טעמא, דדין אחר להורדא, והחמיר אחד כאשר הורדא סרוכה לשומן הלב, אשר בזה אחת הדבר, ורדא או אונא דבזה יש לומר משומן קא אתי, — אך עתה, אף כי ורדא לאונא או לאומא, לפעמים רחוקות, המנהג לקלוף, ואין שואלים בזה גם שאלת חכם, ואך לחנם אכביר מלים בזה.

הנה העירותי, כי לולא נסתפקו בכונת הרמב"ם ורש"י, סמכו גאוני שאלוניקי בשעת הדחק להתיר בסרכא מראשונה לשניה, אחרי אשר ראינו את דרכם, ומה גם לו ראו את כל דברי הראשונים אשר הזכרתי, וקילא טפי, מסרכא להשומן, אשר רק אנחנו לשלשה עמודי עולם הרמב"ם והר"ת והרז"ה, ובזה כמעט כל גדולי ישראל מתירים.

ועתה ראיתי בספר „פרי תאר" (סי' ל"ט): „ובבאי לעיר פאס (פעץ) יע"א עמדתי על כל מנהגיהם, שנוהגים הרבה קולות בטרפות[א]) ומצאתי להם מכלל הקולות שהם נוהגים שאינם מטריפים אלא מראשונה לשלישית ודבר זה הוא הפך תורת משה (?) וכו' שוב בא לידי ספר המנהגים שעל פיהם

א) יען בפאס התישבו מגורשי קאשטיליא, ונוהגים היתר בריאה הסרוכה כלה בלי פלוש כאשר כתב הרדב"ז (ח"א סי' כ"ו): „וכן הוא מנהג העיר הגדולה פאס וכן העידו הטבחים על ר' דוד שבא מפאס שהיה מתיר וכו'".

מתנהגים ומצאתי כתוב בזה הלשון: „וכשנסרכו מגבה לגב שאצלה, או מחתוך של זו לגב שאצלה, או מחודה של זו לחוד שאצלה בזה לא ראיתי, אבל שאלתי לטבחים, ואמרו לי שנהגו להכשיר, ויש להם על מה שיסמכו הרמב"ם ורש"י, עכ"ל. הנה קודם שבא לידי ספר זה, היתי אומר אולי מצאו להם עמודי הוראה שלא נתגלו לנו וסמכו עליהם, אי נמי חכמתא אשתכח בהו, והוכיחו הוכחת חכם בעין ובסברא וכו' ומעתה אין כאן מאחת מהנה, וישתקע הדבר, ואין מביאין ראיה ממה שנהגו, כל דירעינן דלאו דינא הדר דינא וכו'" עכ"ל. והנה כבר כתבתי (מלואים לפרק ז') כי בעיר פאס התישבו גולי קשטילייא, ובלי שפק נהגו כן בקשטילייא, והנה כפי אשר העתקתי מקונטרס „עץ חיים", בדבר סרכא אל הדופן והשומן וכו' הסכימו חכמי נרבונא כי ישלם מביתו המטריף, ואם כן מנהג נרבונא היה כמנהג קשטילייא, כי בימים האחרונים בספרד רבו הגזרות, ולא לקחו הנכרים בשר מן היהודים, ובזה נהגו בנרבונא כדעת הרמב"ם להתיר מראשונה לשניה, כפי הנראה מדברי הכלבו אשר כתב: „אונא שנמצאת דבוקה בחתוך האונא הסמוכה לחברתה כשרה, ואם נמצאו מגב לגב שלא במקום חתוך א) או אפילו במקום חתוך של ראשונה לשלישית טרפה, והטעם לפי שהאונות מרחפות תמיד, והאמצעית מרחפת בין שתי החיצונות ומפרקת הסרכא, ואין סרכא בלי נקב וכו' אבל אם הסרכא מאונא לאונא הסמוכה לה כשרה, כיון ששתיהן יכולות לרחף כאחד, ואין מפריד ביניהם, אין סופה להתפרק, ויש שהחמירו אפילו באונא לאונא, אבל במנהג נרבונא, כאשר כתבנו, וכן כתב הרמב"ם ז"ל", עכ"ל. ודעת הרמב"ם הלא נודעה לנו! —

והנה לו ראה הגאון בעל „פרי תאר" את דברי עמודי עולם היהדות, נתן צדק למנהגם, ועתה כבר הראיתי כי הם רוב בנין ורוב מנין, וכדין נהגו בקשטיליא, כאשר הנכרים לא לקחו משחיטת ישראל, והוא „שעת הדחק", ואין מקום כלל לבעל דין להלוק! — ולפי מנהג קשטיליא (ואחרי כן מנהג עיר פאס, אף כי הנכרים לקחו משחיטת ישראל — לא הפצו לנהוג אסור) לא היתה כמעט טרפה מן המציאות, ובדיקת הריאה לא ממעם „מעוט המצוי", כי אם מטעם אשר כתב רבנו יונה ז"ל, אשר הובא בחדושי רשב"א (חולין ט').

והנני להעיר, כי הגאון האחרון בקשטיליא, אשר על פיו היה בית ישראל נשען, היה ר' יצחק אבוהב, אשר מרן המוהריק"א קורא אותו „רבנו הגדול", ולכן הזכיר את דברי וטעמי חכמי קשטיליא, ועל פיהם סמכו גאוני שאלוניקי. אך בסרכא מראשונה לשניה מגב לגב, נסתפקו בבונת רש"י והרמב"ם, ולא יכלו לעשות מעשה על פי השמועה ומנהג קשטיליא, כאשר כתבתי בספרי.

א) יעויין בספר „פרי תאר", וכפי אשר נדרתי, אין מקום כלל לדבריו, וכל היודע פירוש הדברים ירחה כי שלח במקום החתוך קאי על ראשונה לשלישית, כאשר כתב או אפילו וכו' ומובן.

מלואים לפרק יג

בפרק י"ג עוררתי בנוגע להלכה למעשה, מה שיש לחלק בין דין למנהג, כי מנהג אין לך בו אלא חדושו, ולא לדמות מלתא למלתא, לקשור חבל בחבל ונימא בנימא, להפסיד ממון ישראל; והנה רבים מן האחרונים חשבו, יען כתב הרמ"א „אין נפקותא מבטל מכל וכל את דין הגמרא, כאלו הרשות בידו להוסיף —; והנה אמרתי להתבונן במנהגים אשר נהגו בזמן הקדום בזמן הש"ך, ומצאתי בספר „טוב רואי" (הנדפס לספר „מגדל בראשית") מר' דוד גרינהוט, אשר היה בפראנקפורט, אחרי מות הגאון ר' שמואל קאיידינובר ז"ל, וכל המנהגים על פיו, כאשר יראה שם הקורא בספר הקטן, וז"ל: „ריאה הסרוכה לדופן, שיש שם מכה כנגע, או בועה או מורסא, או נשברה הצלע, ונקשרה ונתרפאת ואין הסרכא יוצאת חוץ להמכה כלל (לרוב הפוסקים אולינן בתר רובא) כל הפוסקים מכשירים אף בלי בדיקה, ואנו נוהגים מיעוך וגרירה ומשמוש לבודקה; מכל מקום אפשר להקל ולגרור ולקלוף סמוך להריאה בסכין חליש פומיה, ולבדוק בריר ונוצה, מה שאין כן בשאר סרכות, שאין מתירין אלא במיעוך ומשמוש היד, ובחיכוך וגרירה סמוך להריאה, שלא יהא הנקב סותם מהסרכא, ואז מכשירין, ומשום מכת הדופן, המוכיח עליו מכשירין אף בלא שאלת חכם, אף בבדיקת סכין", עכ"ל. הלא אנחנו רואים כי המנהג היה להקל, בדבר המותר מן הדין, והאחרונים עוד החמירו בריאה הסרוכה לדופן ויש מכה, דלא יועיל מיעוך גם כשאר סרכא! הלא יתפלא הקורא כל זאת מדוע? למה החמירו בדברים אשר נהגו היתר? — אך תשובה ברורה אנחנו מוצאים בדברי הגאון בעל „פנים מאירות" (ח"ב סי' קנ"ז): כי השוחטים לומדים הלכות שחיטה וסוברים כאלו נתן מסיני, וחכמי הדור אינם משגיחים על השחיטות ובדיקות חדשים מקרוב באו, וכל אחד רוצה להמציא חומרא מה שלא נמצא בפוסקים ראשונים, עכ"ל. הוא הדבר אשר דברתי, כי על חכמי הדור להשגיח על זה, למען ממון עניים ואביונים, כי כל אחד לא יבנה במה לעצמו, להמציא איזה חומרא, אמנם המחמיר תבא עליו ברכה, אבל התורה חסתה על ממון ישראל, ומזקנים נתבונן, כי דרכיהם דרכי נעם.

הודעה למוציאים לאור

נכון הנני להוציא לאור חוברות מדי פעם בפעם — כעשר חוברות בשנה — להרחבת הספרות התלמודית הגדולה בכל ענפיה תחת השם „חזות הכל".

תכן כל חוברת: א) על הפרק; מאמר הנוגע להלכה, ודברים בעתם, העומדים על הפרק להתברר ולהתלבן; ב) יגדיל תורה; מאמר תלמודי, לברר ענין ומקצוע תלמודי; ג) שימת עין; לשים עין על הספרים היוצאים חדשים לבקרים הנוגעים לספרות התלמודית, וביחוד להלכה למעשה; ד) „חזות קשות", דברים הדורשים באור בתלמוד; ה) „שאלות ותשובות". מלבד מאמרים לעת מצא הנוגעים בכל מקצעות הספרות התלמודית.

והנה אין לי עסק בהדפסה והוצאה; אין עתותי להפיץ החוברות ברבים, זטן תורה לחוד, ומסחר לחוד! לכן הנני פונה בזה להמוציאים לאור הנכבדים.

גם הנני פונה לגדולי וחכמי הזמן, אשר ספרות התלמודית משאת נפשם, להעניק את חוברותי במאמרים תלמודים. ואם ימצאו דברי חפץ יודפסו.

להחוברות הראשונות ערוכים בידי מאמרי, ואקוה לשכלל אותן למען תוכלנה להתרחב, ותמצאנה מסלות.

האדרעסס אלי:

Въ м. **Ораны** Виленской губ.

Б. КАЦУ, въ **Двгахъ. Russland.**

B
458.

מזקנים אתבונן